

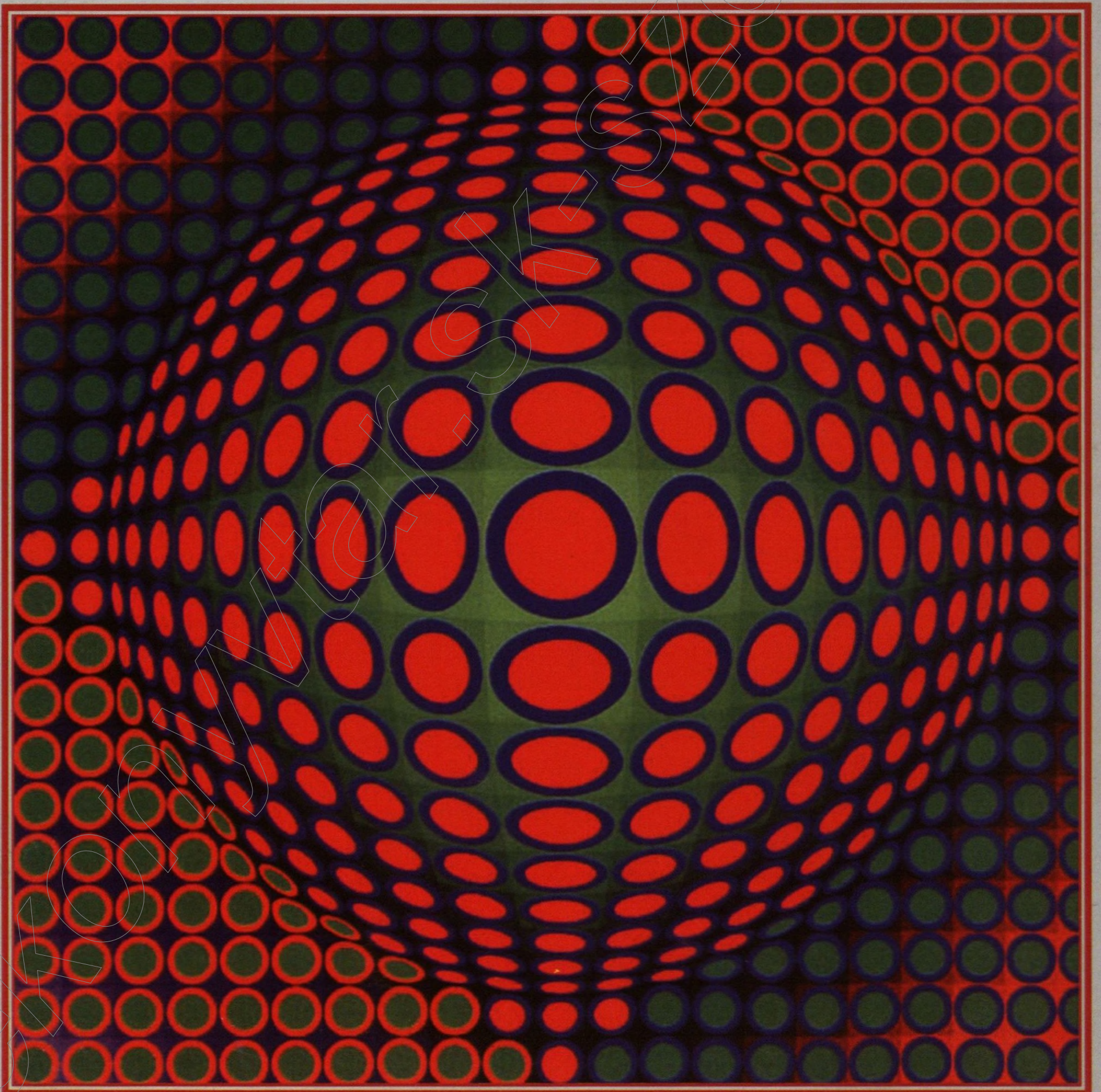
SZEGED

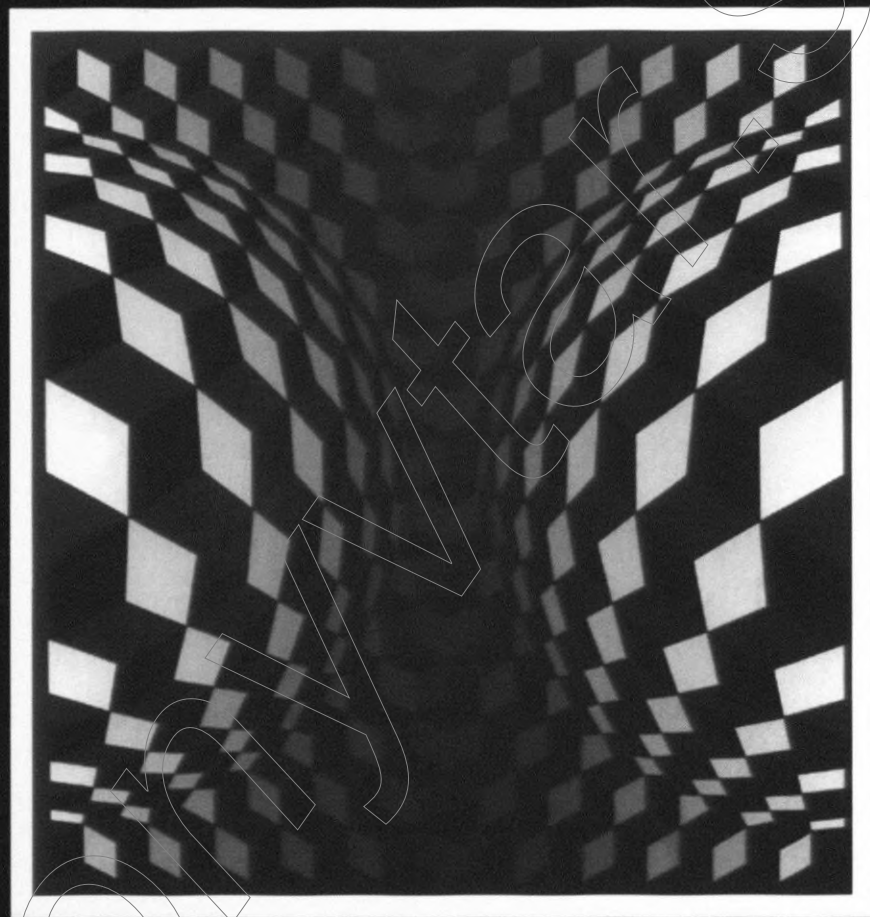
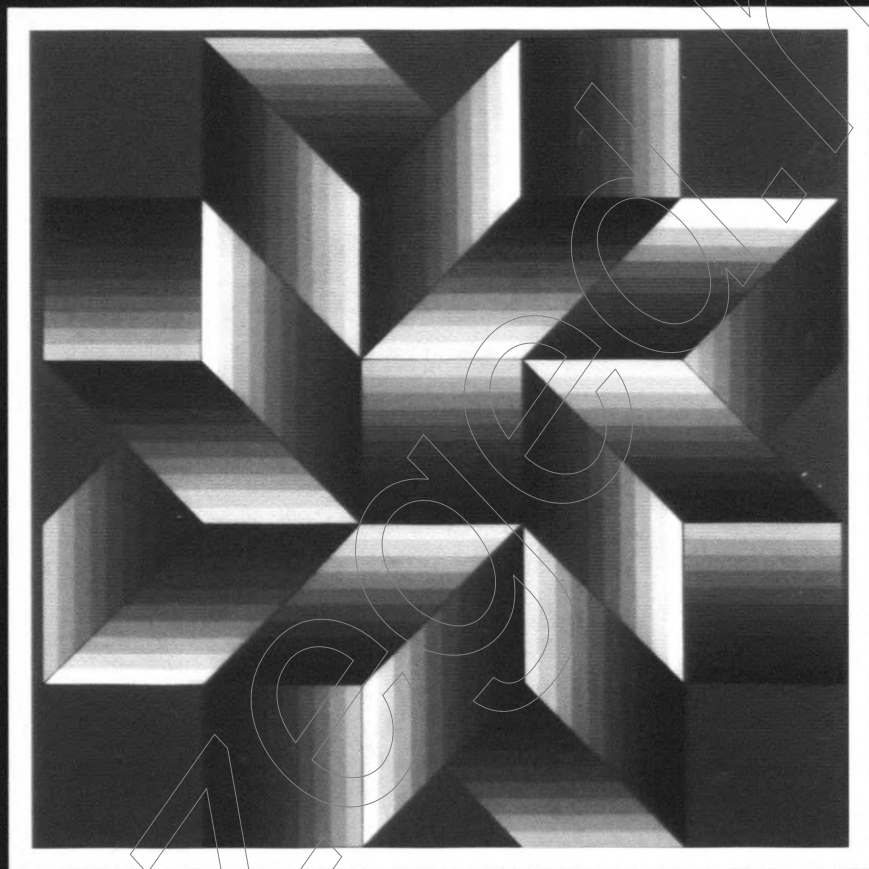
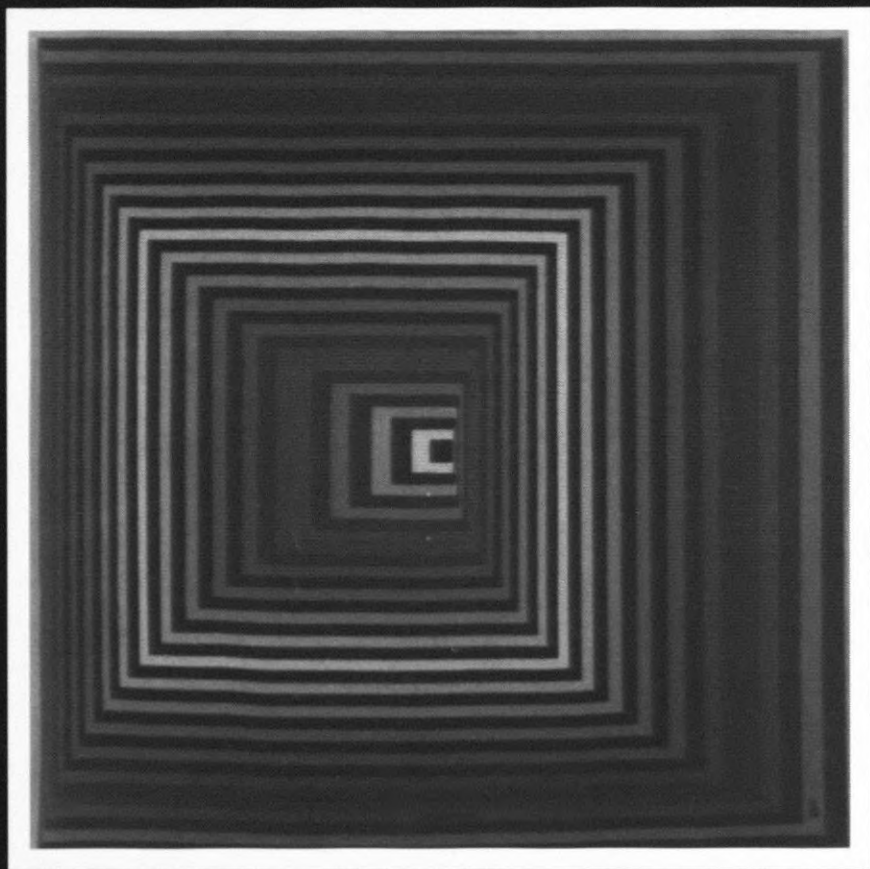
430

**A város
folyóirata**

**20. évfolyam 2-3. szám
2008. február-március**

Victor Vasarely
(1906-1997)

SZEGED

Várostopörténet, kulturális
és közéleti magazin
20. évfolyam, 2-3. szám
2008. február-március

Tartalom

SZEGEDÉRT ALAPÍTVÁNY	3	A befogadó város – Fülöp Attila
	4	Esélyek a minőségi életre (A fődíjas: Dr. Katona Márta gyermekgyógyász – Tandi Lajos)
	6	A molekulák titkai (A Tudományos Kuratórium Szőkefalvi-Nagy Béla díja: Dr. Fülöp Ferenc vegyész, akadémikus) – Tandi Lajos
	8	Óriások vállán álltam (A Művészeti Kuratórium Gregor József díja: Gyimesi Kálmán operaénekes) – Sándor János
	10	A szabadság és minőség műhelyei (A Társadalmi-állampolgári Kuratórium Debreczeni Pál díja: Erdélyi Ágnes tanár) – Tandi Lajos
RENEZÁNSZ ÉV	12	A reneszánsz felé (Szegedi literátusok a késő középkori magyar káptalanokban) – G. Tóth Péter
	16	A humanista műveltség műhelyei (A gyulafehérvári káptalani oktatás) – Vekov Károly
1848/49	20	”A jelen kor vészes napjaiban” (Forráskiadvány a csanádi egyházmegye 1848/49-es történetéről) – Tóth Péter, Marjanucz László
	22	Testvéri szózat Magyarország hölgyeihez (Kiállítás Szendrey Júliáról a múzeumban) – Császtvay Tünde, Ratzky Rita
	26	Történelem és/vagy politika (A forradalom centenáriuma és a Mindszenty-per ideológiai előkészítése) – Miklós Péter
VÁROSKÉP	28	Az árapasztás (esélyek és lehetőségek Szeged árvízmentesítésére) – Rigó Mihály
MŰVÉSZET	38	A síkból kibomló plaszticitás (Victor Vasarely szegedi kiállítása) – Sárkány József
	40	Dialogus – kérdésfeltevés – rájátszás (Jéga Szabó László tárlatának apropóján) – Máté Zsuzsanna
INTERJÚ	43	Mire cseréljük magunkat? (Beszélgetés Havass Miklós informatikussal) – Hovanyecz László
KÖNYVMUSTRA	53	Felelősséggel a múlttól (A Csongrád Megyei Levéltár forráskiadásáról) – Blazovich László
	55	Rotációs versek (Polner Zoltán és az origamik) – Pavlovits Miklós

A címlapon *Victor Vasarely* alkotása. A borító 2. oldalán képek a szegedi Vasarely kiállításról (Móra Ferenc Múzeum); 3. oldalán a temesvári régi(j)óvilág című folyóirat Szeged különszámából. A hátsó borítón *Raskovics Ignác*: Szendrey Júlia portréja.

SZEGED

a város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Szerkesztőbizottság: Benyik György, Gaskó Béla,
Gyémánt Iván, Gyüdi Sándor,
Koczor György, Sándor János,
Szuromi Pál, Veréb Simon (fotó), Zombori István

Kiadja a Szegedi Ifjúsági Ház

Kulturális, Fejlesztő és Médiaközpont Kht.

6721 Szeged, Felső Tiszapart 2. Telefon: 423-638.

Felelős kiadó: **BOROS GYULA**

Szerkesztőség: 6721 Szeged, Dózsa György utca 2.

Telefon és fax: 62/540-811, e-mail: szegedszerk@freemail.hu

Készült az E-press Nyomdában

6722 Szeged, Jósika u. 27. Tel.: 62/424-964

Felelős vezető: Engi Gábor

ISSN 0239-1384

A Péter László Várostoprténeti Alapítvány pályázati fölhívása

A Péter László Várostoprténeti Alapítvány a 2008. évi pályadíjat 2008. december 15-én (péntek) 10 óra-
kor adja át a Csongrád Megyei Levéltárban.

Az alapítvány a 2008-ik évben egy darab 100 ezer forintos pályadíjat ad át.

Pályázni lehet Szeged múltjára vonatkozó legalább két szerzői ív (80 ezer n) terjedelmű dolgozattal (iro-
dalomtörténet, művelődéstörténet, építészettörténet, társadalom történet, stb.)

A pályaművet 2008 november 30-ig kötve vagy fűzve egy példányban kell eljuttatni a Csongrád Megyei
Levéltárba.

A pályázat jelíges, a szerző nevét a dolgozat nem tartalmazhatja. Nevét és címét zárt borítékban mellé-
kelje.

A díjnyertes pályamű a Levéltár állományába kerül.

A kuratórium döntését titkos szavazással hozza. A díjazottat levélben értesítjük.

Szeged, 2008. február 12.

*A Péter László Várostoprténeti Alapítvány
Kuratóriuma*

A befogadó város

SZegedet szokás az „elbocsátó város” jelzővel illetni, és ebben van némi elmarasztaló tartalom is, mintha nem tudná megbecsülni, megtartani értékeit. A mai nap épp az ellenkezőjét bizonyítja. A Szegedért Alapítvány mai Díjátadási Gálaműsorán négy olyan nagyszerű személyiségnek fejezzük ki a civil város elismerését, akiknek születési helyeik Csenger, Dévaványa, Hort és Szank. Vagyis egyikőjük sem tősgyökeres szegedi. Mégis ez a város adott terepet életüknek, személyiségük kiteljesedésének. Itt válhatott nemzetközileg is elismertté a gyermekgyógyász, a vegyész, az operanékes és a tanár. Itt teremtettek értéket, ide jönnek hozzájuk, s Ők ide jönnek haza. Mert mindennapi küzdelmeinkkel együtt is jó ebben a városban élni és alkotni, amely már elég nagy ahhoz, hogy életünkhöz kellő komfortot biztosítson, de még olyan léptékű maradt, hogy az őszinte és személyes emberi kapcsolatok átszójék, szebbé tegyék mindennapjainkat. Ez a minőség remélhetően őszintén hangzik egy olyan ember szájából, aki maga sem szegedi, aki munkája révén került ebbe a városba, és itt talált otthonra, itt alapított családot, és itt született gyermeke is.

Az alapítvány soros elnöki tisztségét ebben az egyéves ciklusban én töltöm be a Pick Szeged Zrt. nevében. Szerepvállalásunkkal azt kívánjuk jelezni, hogy - más vállalkozásokkal együtt - ott vagyunk azon gazdálkodó szervezetek között, amelyek felelősséget éreznek a város tudományos és művészeti életéért, egészségügyéért, s a Pick esetében nem szerénytelenség hangsúlyozni: sportjáért is. Nem öntjük ugyan számolatlanul a támogatásokat, de a világos, tiszta, a város és a cégcsoport hírnevét egyaránt öregbítő tevékenységekre szívesen áldozunk nyereségünkből. Mert adományozni csak az a cég tud, amely önmaga is eredményesen működik.

A Szegedért Alapítvány 19. gálaműsorát tartjuk az idén. Amikor 1990-ben az első gálát tartották, én még épp hogy kiléptem az iskolapadból. Az alapítvány történetének sok szép mozzanatából én most ezt emelem ki: az új generációk is olyan tartalmat találnak, amelyek tiszteletre és folytatásra méltóak. Az értékek vállalását és ápolását, a közjó szolgálatát, és a tiszta, egyenes, átlátható működést. Ebben az évben soha nem látott számú, 34 ajánlás érkezett a díjazottak személyére, és elhihetik, hogy a döntés nem volt könnyű. Az érvek és viták alapján meghozott döntések után viszont tisztán tudtunk egymás szemébe nézni, mert nagyszerű személyiségeket díjaztunk, mert nem legyőzni, hanem meggyőzni akartuk egymást, mert konszenzusra törekedtünk. Ez talán példa lehet az élet más területén is.

A mostani eseményt némi szomorúság is árnyékolja: azon a napon, amikor az ez évi díjazottjainkat kiválasztottuk, váratlanul elhunyt tavalyi fődíjasunk, Csörgő Sándor akadémikus, a világhírű matematikus. Emlékét tisztelettel megőrizzük!

Ha végignéznék a Szegedért Alapítvány eddigi díjazottjainak névsorán, láthatják, hogy nem akármilyen társaság született. A mostani díjazottak legyenek büszkéek erre az elismerésre! Mi pedig büszkéek vagyunk Önökre, és kérjük, hogy szolgáljuk együtt továbbra is városunkat, otthonunkat, Szegedet!

Fülöp Attila
soros elnök

* Elhangzott a Szegedért Alapítvány gálaműsorán március 8-án a Szegedi Nemzeti Színházban

Esélyek a minőségi életre

A fődíjas: Dr. Katona Márta gyermekgyógyász

- Kedves Professzor Asszony! Az utóbbi időben óriási duzzadt a médiafigyelem. Hol szakmai-politikai csatározások töltik meg a képernyőt és az újságok oldalait, hol a bulvársajtó keresi - szinte követeli - a napi-heti szenzációt. Egy többes születést, egy nagyon kissúlyú született csecsemőt, egy bravúros műtétet, vagy éppen egy váratlan halálesetet éppúgy szenzációként tálalják, mint az orvospereket, a műhiba vizsgálódásokat. Most én mégis azt kérdezem, hogyan zajlanak itt a gyermekklinika, az intenzív koraszülött osztályon a hétköznapok?

- Az emberi élet megszületése mindig tartogat valamiféle misztériumot. Még akkor is, ha egy normális terhességet követően egészséges baba születik. Itt nálunk, ahol kis súlyú világra jött koraszülötteket gondozunk, különösen fontos a jó légkör, a csöndben végzett munka, az egymásra figyelés, a koncentráció. Az a tény, hogy az intenzív terápia olykor reflektorfénybe kerül, nem mindig jelent örömet számunkra. Hol szenzációként kezelnek egy-egy sikeres beavatkozást, hol negatív megjegyzéseket tesznek munkánkra. Mi egyikre sem vágyódunk igazán. Márpedig mostanság az egészségügy átalakításától hangos a hazai közélet. Valóban sok a megoldatlan probléma, sűrűsödnek a feszültségek, romló munkafeltételek között kell helytállnunk. A mi tevékenységünk csapatmunka. Jól szervezett team - orvosok, nővérek, műtősök, asszisztensek, bétéghordók - lehet csak a siker záloga. Nálunk valóban minden kis beteg egyforma, az inkubátorokban szinte alig lehet megkülönböztetni őket, csak kiszolgáltatottságuk, veszélyeztetettségük, betegségük csökkentése lehet a célunk. Itt nincsenek pártbéli, rasszbéli, vallási megkülönböztetések - az orvosi hivatás legszebb részét műveljük: minőségi életet igyekszünk adni a kis betegeknek.

- Alkalmanként föl-föltzizik a vita arról, hogy az orvostudomány fejlődésével, a technikai eszközök, műszerek és gyógyszerek tökéletesedésével egészen kis súlyú koraszülötteket is képesek életben tartani. A vita arról szól, van-e határa, minőségi protokollja annak, hogy kit lehet szabad-kell életben tartani? Mert ha sikerül is megmenteni e kis súlyú világra jött csecsemőket, nem biztos, hogy maradandó sérülések nélkül felnőnek, ami egyaránt teher a családnak és a társadalomnak.

- Ez valóban lényeges kérdése szakmánknak. Bár nem úgy merül fel a kérdés, hogy minden koraszülöttet mindenáron életben kell tartani, hanem úgy, hogy munkánkkal segíthetjük-e a minőségi túlélést és az életésélyek kialakítását. Fontos tudni, hogy minden eset egyedi, nincs két egyforma megoldás. Ennek vannak személyi feltételei, a

A dévaványai születésű Katona Márta Szegeden szerezte summa cum laude

minősítéssel orvosi diplomáját, és végzés után azonnal, 1976-ban a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Gyermekgyógyászati Klinikáján lett klinikai orvos.

A Gyermekgyógyászati Klinika azóta is első és egyetlen munkahelye. Egyetemi tanársegéd 1981-től, adjunktus 1988-tól, docens 1996-tól, professzori kinevezését 2005. szeptember 5-én vette át. Jelenleg a Gyermekklinika igazgatóhelyettese, a Klinika Újszülött Intenzív Osztályának vezetője.

Katona Márta professzor asszony orvosi, oktatói és tudományos tevékenysége a csecsemő- és gyermekgyógyászathoz kötődik, a régióban szülők és családok ezrei érzik úgy, hogy életük teljesebbé és boldogabbá tételé az Ő munkásságának, tudásának eredménye is. Erre minden alapot megad az a tény, hogy klinikusként kiváló eredményeket ért el az éretlen újszülöttek korszerű lélegeztetésében, a veleszületett szívhibák diagnosztikájában és műtésében, valamint a műtétet követő postoperatív kezelések területén.

Gyógyító munkáját magas szintű tudományos felkészültség alapozza meg, különösen kivételes elméleti-szakmai felkészültsége a neonatológia és a gyermekkardiológia

területén. Fő tudományos érdeklődési köre cardiovascularis rendellenességek etiológiája, diagnosztikája és terápiája.

Tudományos közleményeinek száma meghaladta a hetvenet, több mint 350 előadást tartott nemzetközi és hazai kongresszusokon. Széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszere, amelyből kiemelkedik a washingtoni, bostoni, római és a bázeli gyermekgyógyászati klinikákkal kialakított szoros szakmai együttműködése. Számos nemzetközi és hazai szakmai társaság tagja, a Magyar Gyermekgyógyász Társaság főtitkár helyettese. Közéleti érzékenységét jól érzékelteti, hogy a Szegedi Gyermekszívek Gyógyulásáért Alapítvány kuratóriumi elnöki tisztségét is betölti.

Aktív egyetemi oktató, aki az orvostanhallgatók, rezidensek és szakorvosok képzése és továbbképzése mellett komoly figyelmet fordít a nővérek és más szakdolgozók ismereteinek bővítésére és korszerűsítésére.

már említett felkészült csapat, és vannak természetesen objektívek is. Ilyen a korszerű eszközpark, az anyagi biztonság és a nyugodt munkahelyi légkör. Ezek együttese alkot egy jelzőrendszert, melyben egységes elvek szerint végezzük munkánkat.

- Úgy gondolom a szakmai, társadalmi, technikai és anyagi problémák mellett egyre jelentősebb kérdések az orvosi gyakorlat erkölcsi problémái.

- Különösen így van ez a gyermekgyógyászatban. A felmerülő etikai kérdésekre nem lehet igennel vagy nemmel válaszolni. A közeljövőben egy orvoskongresszuson éppen ezekről a problémákról tartok előadást. Ezen a téren is megújulásra van szükség. Megújulásra és egységes szemléletre. A mi szakmánkban egy döntés soha nem egyszemélyi. Ott vannak a kórházi etikai bizottságok, tagjai között az intézményvezetővel, az orvosok, a nővérek, a szülők delegáltjaival, a betegjogi képviselővel - s mindennek írásos nyoma marad. Etikai kérdésnek tartom, hogy újjáélesztünk minden csecsemőt, megadjuk a sanszot az életre. A világon a legkisebb súlyú koraszülött 270 grammos volt. Elképzelhető, mekkora felelősséget vállaltak az orvosok, amikor megadták neki az életésélyt. De hogy a megsaporodó koraszülések milyen komplex kérdéskört vetnek fel, hadd említsek a teljesség igénye nélkül néhány rizikófaktort: a terhes nő életmódja, a drog, az alkohol, a dohányzás, a betegség, valamilyen öröklött károsodás és például az az egyszerű kérdés, hogy akarják-e a gyermek

megszületését. Sok vonzata van a kérdésfelvetésnek, amit kizárólag komplex módon lehet közelíteni és a megoldás felé haladni. Ami pedig a szakmai oldalt illeti: tudni kell, hogy ez nem verseny, egy parányi csecsemő nem lehet kórházak közötti vetélkedés tárgya. A mi munkánk hivalkodástól mentes, elmélyült hivatás. Természetesen sok még a fehér folt, amit az orvosi szakmáknak, az egészségügyi ellátó rendszernek, a családnak, a társadalom közösgének kell megoldani, hogy az általunk életre segített koraszülöttek felnőve is teljes életet élhessenek. Az sem titok, hogy sok kis koraszülöttet elveszítünk. Ez minden esetben emocionális stressz, lelki teher. Ezért nem lehet az orvosi szakmát más tevékenységekkel összehasonlítani. Egyetlen eset sem múlik el maradéktalanul, de arra kell törekednünk, hogy minden tragikus esemény tapasztalati értéké váljon. Boda Domokos professzor úr mondta, amikor ide kerültem a klinikára, hogy az orvos nem halhat meg minden betegével. Meg kell kérgetni a lelket, s fel kell használni a tapasztalatokat. Ez nem tanítható. Hogy miként viselkedjek, hogyan döntssek amikor kiderül, hogy a csecsemőt nem tudjuk megmenteni vagy meggyógyíta-

ni, nem tanítják, s talán nem is tanítható. Elérhet bennünket is az úgynevezett kiegészi szindróma, de hogyan tolerálja az én bajomat az a szenvedő beteg, aki számára csak én vagyok az utolsó szalmaszál, s nem tudja, hogy még hány betegnek „csak én vagyok”. Arról meg vagyok győződve, hogy az empátiakészséget, ha nem is tanítani, de alakítani, fokozni, trenírozni már a hallgatóknak is kellene.

- Nem nehéz feltételezni, hogy szoros együttműködésben kell dolgoznunk a szülészeti klinikával. Milyen ez a kapcsolat?

- Részint természetes módon vagyunk egymásra utalva, másrészt a kapcsolatnak megvan a maga protokollja és a személyes kontaktus is nagyon fontos. A mi orvosaink ügyeletet látnak el, az aténathalis - a magzati fejlődési rendellenességek - területen elsősorban a méhen belüli szivrendellenességekkel foglalkozva működünk együtt, és rendszeresen kérünk és adunk objektív információkat a legkülönbözőbb kérdésekben.

- Önt a neonathologia egyik legkiválóbb tekintélyének ismeri a szakma. Honnan a vonzódás ehhez a nagyon nehéz szakterülethez?

- Amikor én születtem, édesapám díjtalan gyakornoki évek után Dévaványán kötött ki, ahol négy lánya született. Később egy kis karcagi kitérővel Szolnokra került, s én már ott jártam általános iskolába. Gyermekgyógyász főorvosként elismert szaktekintély volt, az újságokba is bekerült, amikor megmentett egy 600 grammal született koraszülöttet. Nekem nagyon imponált az ő munkája, hamar megszerettem az újszülötteket, s orvostanhallgatóként - már itt Szegeden - a gyermekszívsebészet kezdett érdekelni. Amikor Boda professzor úr létrehozta Perinathalis Intenzív Centrumot, ide hívtak, s én 1975 óta küzdök a kis életek megmentésén. Nagyon fejlődött azóta a kutatás és a gyógyítás is. A terhes anyáknak készült új védőoltások gyermekek sokaságát mentették meg, a felületaktív anyag alkalmazása szintén. Megnőtt az 1000 gramm fölötti koraszülötteknél az életminőség esélye, reményteljesnek tűnő gyerekek nőttek fel, sőt kiváló képességű felnőttek váltak némelyükből.

- Hadd kérdezzem meg: hol az életképesség határa? S mitől függ a koraszülött életesélye?

- Felvethető a kérdés, szükséges-e ez a nagyarányú fejlesztés, ez az életmentős program? Tényeket mondok: Magyarországon 100.000-rel kevesebb gyermek születik, mint húsz éve. Klinikánkon a dél-magyarországi régióból 20-30 éve még 350-360 gyereket gondoztunk, kétharmaduk lélegeztető gépre került, egyharmaduk műtetre szorult. Ma körülbelül 260 csecsemőt gyógyítunk. Ennek okait vizsgálva olyan tényezőkre lelünk, mint hogy egyre több nő vállal munkát, kitolódik a gyermekvállalás ideje, nő a mesterséges megtermékenyítések száma, nem tesz jót a stressz és a már említett sok rizikófaktor. Éppen ezért mindent meg kell tennünk, hogy aki szeretne gyereket, aki vállalja az ezzel járó hónapok megpróbáltatásait, s ráadásul teszem azt éppen az a terhesség az egyetlen lehetőség - a kritikus időszakon igyekszünk átsegíteni. Hogy hol az életképesség határa? Minden csecsemőnél más és más faktor határozza meg. Volt olyan kisbabánk, akit fél évig tartottunk lélegeztető gépen és túlélte, míg olyan is volt, akit fél év után veszítettünk el. Az külön kérdés, ki a gyógyíthatatlan beteg. Ez a meghatározás időről időre változik, alakul, s ehhez szükséges tudásunk karbantartása, a szakirodalom folyamatos figyelése, a tudományos kongresszusokon való részvétel és sorolhatnám.

- Az idei díjazottak közül mindenki „gyüttmönt”, azaz nem Szegeden született. Ma már valamennyien sajátjuknak tekintik a várost. Ön miért szereti?

- Mindent szeretek Szegedben! Tizennyolc évesen kerültem ide, az orvosegyetem a második otthonom. Itt értek örömeim és csalódások, itt alapítottunk családot, itt születtek lányaim, akik felnőtként igaz európai polgárok lettek. Élhető ez a város, szeretem színházát, büszke vagyok a szabadterire, színvonalasak a képzőművészeti kiállítások. Ezek mind a feltöltődést, a lelki gazdagodást szolgálják. És hobbijaim? Szeretek klasszikus zenét hallgatni, most éppen Márait olvasok, és az utóbbi időben igyekszem kiírni magamból élményeimet. Nemrégiben egy orvosoknak hirdetett novellapályázaton első díjat nyertem. Büszke vagyok rá!

Tandi Lajos

A molekulák titkai

A Tudományos Kuratórium Szőkefalvi-Nagy Béla díja:

Dr. Fülöp Ferenc vegyész

- A középkori alkimisták óta a vegyészkedés hatalmas változásokon ment át. Az elmúlt évszázadot gyakran periodizálták úgy, hogy a múlt század első évtizedei a kémia előretörését, a két háború közötti időszak a fizikai sikereket, majd az ötvenes-hatvanas évek a számítógépek térnyerését, a hetvenes-kilencvenes évek a biológia forradalmát jelentették. A kémia tudománya ma - bizonyára sokan bírálják ezt a laikus feltételezést - a gyógyszerkutatás hangsúlyát jelzi.

- Mindebben sok igazság van, ám a tudomány története, egymásmellettsége, egymásra hatása ennél bonyolultabb struktúrát mutat. A kokain - atropin - molekulák struktúráját a kémikusok közel egy évszázadig vizsgálták, szerkezetét az ötvenes években - szegedi professzorként - Fodor Gábor, aki később egyetemünk rektora is volt, fedezte fel. Ha napjainkban egy közepes képességű doktorandusz két nap alatt nem állapítja meg e szerkezetet, akár eltanácsolhatnánk a pályáról. Mindez azt jelzi, hogy a tudományban mennyire szűkül a felezési idő. Ezzel a valósággal kell szembesülnünk. Egy ötven, vagy száz évvel ezelőtt tevékenykedő kémikus ezen eredmények láttán igencsak hüledezne. Határtalanul fejlődnek a műszeres vizsgálmódszerek, elsősorban a szerves kémia és a gyógyszerkutatás terén.

- Mit nevezhetnénk a primér mozgató rugónak, a technikai fejlődést vagy a vegyészek inspiráló gondolatait?

- A kettő természetesen nem választható el egymástól. A gondolatnak inspirálni kell a technikai-technológiai fejlődést, de az egyre többre képes technológiák, műszerek is hatnak a gondolkodás irányaira. Örömmel mondhatom, a szegedi egyetem gyógyszerésztudományi karán egyszerre van jelen a szürke állomány és technikai háttér. A tudás manapság tíz év alatt amortizálódik, a tudóstársadalom akcelerációja nyomán a fiatal kutatók többet kapnak a világtól, számítógépes hozzáférést, nemzetközi rálátást, külföldi ösztöndíjakat. A csúcsra feljutni mindig is könnyebb, mint ott megmaradni, napról-napra bizonyítani, együtt lélegezni a nemzetközi trendekkel.

- Szeretném tudni, egy ilyen vidéki egyetemen milyen kihívásokkal kell szembenézni? Gondolhatunk arra, hogy szinkronban kell lenni a világtrendekkel, de akár arra is, hogy fontosabb lehet a periféria problémáinak sikeres megoldása.

- Valamit magára adó tudományos intézmény szinte köte-

1952-ben Szankon született, középiskoláit Kiskunfélegyházán végezte, egyetemi tanulmányait Szegeden folytatta, s itt szerzett vegyészdiplomát 1975-ben. 1975-1980 között a CHINOIN doktorandusza volt, s 1981-ben kapott tanársegédi kinevezést a József Attila Tudományegyetem Szerves Kémia Tanszékére. Tudományos pályája gyorsan és nyílegyenesen ívelt felfelé: 1978-tól egyetemi doktor, 1983-tól a kémiai tudományok

kandidátusa, 1990-től a kémiai tudományok doktora, 2007-től akadémikus. Oktatói

karrierje hasonló: 1983-tól adjunktus, 1990-től docens, 1991-től egyetemi tanár. Ekkor mindössze 39 éves, a Szegedi Tudományegyetem mai professzorai közül Ő szerezte legfiatalabban e címet. Egyre több vezetői feladatot is bízta rá: 1998-tól a Gyógyszerkémiai Intézet vezetője, 2006-tól napjainkban is a Gyógyszerésztudományi Kar dékánja.

Fülöp professzor fő kutatási tevékenysége a telített heterociklusok szintézise, a gyűrű-lánc tautóméria vizsgálata, a felfedező gyógyszerkutatás. Egyike a legproduktívabb, a világszerte legtöbbet idézett magyar természetkutatóknak: összesített impakt faktorainak száma közelíti a hétszázat, független idézései meghaladják a kettőezret. 360 eredeti, idegen nyelvű tudományos közlemény, 79 magyar nyelvű közlemény szerzője, 15 szabadalom társtulajdonosa. Nemzetközi konferenciákon 130, hazai konferenciákon 150 előadással öregbítette a szegedi tudomány hírnevét. Az ezer legidézettebb magyar tudós között tartják számon, a kémiai tudományok területén 5. rangsorban.

Nemcsak tudományos, hanem oktatói tevékenysége is kiemelkedő: oktatója a „Gyógyszerészi kémia” és a „Bevezetés a gyógyszerkutatásba” tantárgyaknak. A Szegedi Tudományegyetem „Gyógyszerésztudományok” doktori iskola vezetője, ez ideig 15 PhD hallgatója védte meg értekezését.

Számos tudományos társaság, szerkesztőbizottság tagja, tisztségviselője, többek között 2002-től a Szegedi Akadémiai Bizottság Kémiai Szakbizottságának elnöke. Nemzetközi tudományos kapcsolatrendszere rendkívül kiterjedt, amelyből kiemelkednek a finnországi és belgiumi egyetemekkel fenntartott együttműködések. Fülöp professzor ezen tevékenysége a szegedi tudomány, a város nemzetközi rangjának erősödését szolgálják, s ezt is elismeri a Szegedért Alapítvány Tudományos Kuratóriumának Szőkefalvi-Nagy Béla díja.

gyógyszerészképzést. Az egyszintű mesterképzés pusztán a régi hagyomány folytonosságának igazolása, vagy annak újragondolása, megreformálása?

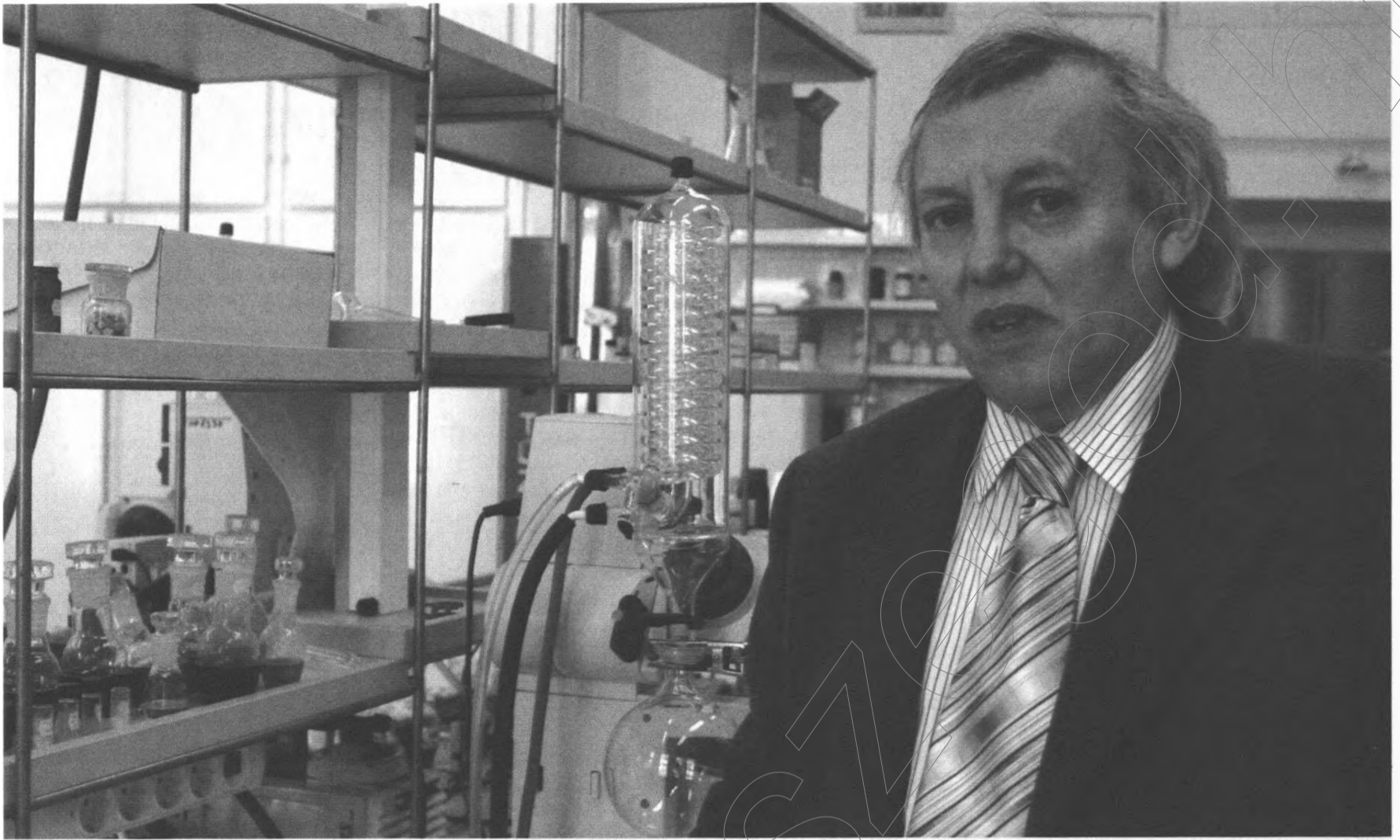
- Valóban, az orvosok és jogászok mellett a gyógyszerészek oktatása maradt egyszintű mesterképzés. Az idei tanévben 600 hallgatónk van, közülük hatvanan külföldiek. Ez a szám szerencsés, ennyi diáknak olyan elméleti felkészültséget és gyakorlati ismerteket tudunk nyújtani, hogy diplomájuk az egész világban konvertábilis. Nagyszerű kapcsolatokat ápolunk a hazai gyógyszergyárakkal, többek között a Richterrel, az Egissel, a Chinoinnal. Felismerték, hogy szükségük van jól felkészült, minőségi tudással rendelkező gyógyszerészekre, kutatókra. Ösztöndíjakkal, pályázatokkal serkentik a hallgatókat kiemelkedő munkára. A Richter például PhD-s hallgatóinknak ösztöndíjakat biztosítanak, finanszírozzák

lességszerűen a tudomány legfrekvenciáltabb kérdéseire koncentrálnak. Aki nincs jelen a legprogresszívebb vonulatokban, azt leírják. Nekünk nem csupán ismerni kell az USA, s vezető kutató intézmények, legfontosabb folyóiratok top-listáit, de versenybe is kell szállni, kapcsolódni szükséges hozzájuk, együttműködésekre kell törekedni. A problémákat az élet teremti, újítja, hozza. A kérdéseket felteszi az egészségügy, a társadalom, az ipar, s ezekre a kérdésekre válaszolnunk kell. A gyógyszerkutatásban például fontos társadalmi kérdések sűrűsödhetnek, olyanok például, mint az új betegségeket megelőző védőoltások, a környezetkímélés, néhány új vagy fokozottan terjedő betegségek, mint például a pollenallergia megoldásának kérdései. A megrendelő a társadalom, maga az élet, ám ezt finanszírozni szükséges.

- Az önálló gyógyszerészkar a közelmúltban volt ötven éves. Kiváló tudósok, kutatók határozták meg karakterét, minőségét. Ma milyen karakterisztikus vonásokat tud fölmutatni a kar, vannak-e továbbépítendő hagyományok, vagy az egyes karok vezetőinek kutatási profiljai határozzák meg a tudományos tevékenységet?

- A karaktert általánosan úgy tudnám megfogalmazni, hogy a minőség, az érték prioritása. A karaktert mindig az eredményes kutatások határozzák meg. Úgy látom, manapság az egyes tanszékek kutatómunkáját a tanszékvezető professzorok tudományos érdeklődése határozza meg. De mindezt a minőség, az érték, a színvonal, a szakma iránti elkötelezettség jegyében.

- A bolognai folyamat három egyetemi képzést hagyott változatlanul, köztük a

utazásaikat. A Chinoin három doktoranduszunknak fedezi a teljes ösztöndíját, s azt sem várja el, hogy kötelező jelleggel kapcsolódjanak a gyárban folyó kutatómunkához. A gyár ráadásul abba sem szól bele, milyen témával foglalkoznak a fiatal kutatók. A hallgatók érdekei így nagy jelentőséggel bírnak, hiszen ők jelentik majd az oktatói-kutatói utánpótlást.

- A gyógyszerészkar épülete bár nagyszerű palota, mégsem hiszem, hogy a hatszáz hallgató egyszerre itt elférne a tantermekben, laboratóriumokban.

- A gyógyszerészhallgatók oktatása több karon is folyik. A képzés kb. egynegyede a Természettudományi Karon folyik. Hasonló mértékben az Általános Orvosi Karon sajátítják el a számukra is lényegesek orvosi tárgyakat (anatómia, élettan, mikrobiológia, kórélettan stb.), együtt az orvostanhallgatókkal. Ez a kapcsolat az egyetem 1921-es megszületésétől létezik és működőképes. Végzett hallgatóink hetven százaléka patikákban helyezkedik el, a többiek az iparban, a kutatás területén, az oktatásban kapnak feladatokat.

- Hogyan helyezhető el a hazai gyógyszerkutatásban a szegedi kar?

- Büszkén mondhatom, a gyógyszerésztudományi kar önálló gyógyszerkutatási bázis, tudományos műhely. Elsősorban a gyógyszerkémiai, a gyógyszer-molekulák szerkezetével, azok hatástanával foglalkozunk. Nyugodt szívvel mondhatom, a szegedi műhely rajta van a gyógyszerkutatás világtérképén. Mindezt igazolják a hivatkozásuk, az indexek, a tudományos konferenciákon elhangzó előadásaink, a közlemények, az ösztöndíjak. A gyógyszerkutatás manapság stratégiai ágazat. Ennek szellemében végezzük munkánkat.

- Olyan lelkesen beszél hivatásáról, hogy meg kell kérdeznem, honnan az inspiráció, mi és kik terelték erre a pályára?

- Innen ötven kilométerre, Szankon születtem. A hatvanas években kezdődött a település határában az olajkutatás. Negyedikés kisdíakként osztálykiránduláson látogattuk meg a kutakat, s írunk kellett egy dolgozatot Mi lesz Szankkal, ha lesz olaj? címmel. Akkor azt fogalmaztam meg, hogy fölvirágozik a falu. Persze, erre még várni kellett, de ma a jelentős iparüzési adónak köszönhetően valóban fölvirágozott a falu. Annakidején Csányi János tanár úr kémia óráin sokat kísérleteztünk, s ez a kísérletezési vágy bennem is kialakult. Otthon a motoros garázsban rendeztem be saját laboratóriumomat, s mivel mindig engem küldött a tanár bácsi a gyógyszer-tárba vegyszerekért, magam is szert tettem néhányra. Maga a kísérletezés érdekelt, megérteni a dolgok, a változások lényegét. A kiskunfélegyházi Petőfi

Gimnáziumban már kémia-biológia szakos osztályba jártam, ahol Szolnoky Jenőtől és feleségétől, Barkóczy Mária-tól kaptam újabb impulzusokat. Az egyetemre kerülve kicsit vergődtem az első két évben, hiszen döntő mértékben elméletet tanultunk, alig vártam a kísérletezések időszakát. Harmadévesként hívtak laboratóriumába Bernáth Gábor, s bekerülvén a szerves kémia laborba, önálló feladatokat kaptam. Ez megsokszorozta erőmet, s egy-egy sikertelen kísérlet után sem adtam fel, olvastam, kerestem, kitaláltam és sikerült. A végzést követően a Chinoin alkalmazottja voltam hat évig, Mészáros Zoltán kutatási igazgató kollegaként kezelt, bizalmába fogadott, elkötelezettje lettem, végképp megtaláltam életcélomat. Aztán Bernáth Gábor professzor átkerült a gyógyszerészkarra, s hívtott maga mellé. Közben többször töltöttem néhány hónapot Turkuban, ami nagyszerű felkészülési terep volt későbbi munkámhoz és kapcsolataim bővítéséhez is. Egy sikeres gyógyszerkutatási programunk története is a turkui kapcsolatoknak és a véletlenek sokszorozódásának köszönhető. Egy, a krónikus gyulladáshoz vezető betegségekre ható gyógyszerkutatást kezdve először véletlenszerűen választottunk ki az intézeti molekulákat. Közülük kettő kiemelkedően jó hatásúnak bizonyult. Egyikük véletlenül készült el, úgy, hogy állás során az oldószerrel reagált. Ez a véletlen-molekula izolált állapotban nyolc évig pihent a polcomon, és szerencsére nem is publikáltuk a szintézisét. Aztán ezen a vezérmolekulán elindulva - a szakma szabályai szerint - hosszú optimalizációt végeztünk, és négy szabadalmi bejelentést tettünk. Olyan molekulát fedeztünk fel, mely alkalmas a gyógyszerfejlesztésre, a preklinikai dossziéja is elkészült. Itt, már tőlünk független okok miatt véget is ért karrierje. Tudni kell, hogy ma a világon 10-14 között van az évenként bevezetett új gyógyszerek száma, mindegyik kb. 1 milliárd dollárba és 10-12 év kemény kutatómunkába kerül. Most Vécsei professzorral közösen dolgozunk egy ígéretes molekulával, mely az agyi kórképeknél segíthet a betegeken.

- A kémikusok a laborokban érzik igazán otthon magukat. Úgy tapasztaltam, szinte valamennyien munkamániások. A csekélyke szabad idejét mégis mivel tölti?

- Valóban kevés a szabadidőm, de nagyon szeretem a természetet. Hosszú sétákat teszek a közeli erdőkben, elsősorban Sándorfalva környékén és gombászok. Bár itt az Alföldön kevesebb a gombafaj, de mindig örömmel tölt például az, ha piruló özlábgombára találok. De hogy hol a pontos termőhelye, azt nem árulom el. Aztán csigákat és kagylókat gyűjtök, asszimetrikus felépítésük - képük és tükörképük nem azonos - a vegyületekben is tetten érhető. S ez már ismét szakma...

Tandi Lajos

Óriások vállán álltam

A Művészeti Kuratórium Gregor József díja:

Gyimesi Kálmán operaénekes

Gyimesi Kálmán, a Szegedi Nemzeti Színház örökös tagja - Liszt Ferenc-, Bartók Béla - Pásztory Ditta-díjas, érdemes művész -, rögzös, kanyargós úton jutott el az operaénekesi pályára.

Az idén 75 esztendő, népszerű baritonista, a Szamos-menti Csengerben született, s tanulmányait Mándokon és Kisvárdán végezte. Iskolaváltásának oka: édesapjának, az 1945 előtti pénzügyőr őrnagynak, felettesei sűrűn változtatták határmenti állomás-helyeit.

„Ha behunyom a szemem, még ma is életre kel bennem a boldog családi esték emléke. Újra együtt ülünk az asztal körül. Fülemben cseng öcsém kacagása. Látom édesanyám gyönyörű mosolyát, orromat megcsapja főztének csiklandó illata. Erzem édesapám erős kezének biztonságos melegét s hallom, ahogy rorátéra menet megcsikordul talpunk alatt az adventi friss hó.”

Mándokon, az egytantermes iskolában, Baba nénitől a betűk szeretetét, később Pálmai tanító úrtól - aki egy március 15-én a Szózatot mondatta el vele - a versmondás varázsát kapta ajándékkul. Gimnazista korában, Kisvárdán a zenével is kapcsolatba került - az orgonát fújtatta a templomban. Különös találkozás a muzsikával mégis sorsformálónak és tartósnak bizonyult. Megtanult hegedülni és mire az érettségire került sor, már ő ült az orgona mellett a diákmisében.

Rákosi Mátyás hatalomra kerülése nem kívánt változást hozott a család életébe. Édesapja b-listára került és előbb kubikusként kereste meg a mindennapi kenyérre valót, később portássá, majd főraktárossá avansált. Gyimesi Kálmán életébe is beleszólt a történelem. Származása miatt elérhetetlenné vált számára az áhított orvosegyetem, ezért Pesten, az Egyesült Izzónál udvari munkásként helyezkedett el, majd a Pamutipar újpesti telepén „építette a szocializmust”. Onnan hívták be 1952-ben a seregbe.

„A laktanyában alakítottam egy kórust. Amikor azután osztályírnok lettem, hegedű-, zongora- és tangóharmonikatudásomnak köszönhetően kíséretemmel rendszeresen hangversenyeztünk. Műsorunkon természetesen katonanóták szerepeltek. Ekkor már nemcsak karvezetőként arattam sikert, hanem szólístaként is: a Bánk bán Bortalát énekeltem. Sikeremen felbuzdulva, leszerelése után, 1955-ben jelentkeztem a Zeneakadémiára. Nem vettek fel, de bíztattak, énekeljek csak tovább.”

Visszatért hát Pamutipari munkahelyére, és miközben Lendvay Andortól magánórákat vett, tovább söpörte a gyárudvart. Itt érte a forradalom is, amelyben a munkástanács tagjaként tevékenyen részt vett.

„Én is ott voltam az újpesti szovjet emlékmű ledöntésénél, de az isteni gondviselésnek köszönhetően megúsztam a számonkérést, ám testvéremnek menni kellett az országból. 1957-ben azután felvettek a Zeneakadémiára. Megrendülve léptem be az ihlet és művészet házába. Kitűnő tanáraim voltak, mindent meg lehetett tőlük kérdezni, és mindenre türelmesen válaszoltak. Nekem sok hiányosságot kellett pótolnom, ezért rengeteget tanultam.”

A csengeri születésű Gyimesi Kálmán 1962 óta a Szegedi Nemzeti Színház tagja, 46 éve, közel fél évszázada énekel Szegeden. Európa és Magyarország sok más városában is fellépett, de társulati tag egész életében csak Szegeden volt, nem csoda hát, hogy 1992 óta a Szegedi Nemzeti Színház örökös tagja, vagyis minden szegedi földijének tekinti Öt.

A Zeneakadémián nagyszerű tanárai voltak: Lendvay Andort, Forrai Miklóst tekinti mestereinek, szolfézst Kodály Zoltánnál tanult. A tehetséges akadémista 1961-ben Olaszországban a legnagyobb énekesek mesterkurzusán vett részt, ahova Tito Schipa hívta meg. Szegeden pedig az általa máig „Vaszy Igazgató Úrként” emlegetett Vaszy Viktor kezei alá került, s így kezdődött a nagyszerű és népszerű baritonista művészi pályája.

A szegedi közönségnek 1963-ban „A szicíliai vecsernye” Monfortejeként mutatkozott be, majd ezt követték kiemelkedő alakításai, így Figaró a Sevillai borbélyban, Malatesta a Don Pasqualeban, Tiborc a Bánk Bánban, Valentin a Faustban, Luna gróf a Trubadúrban, Germont a Traviatában, és sorolhatnánk tovább alakításait. 15 nagy bariton szerepet énekel el modern operákban. Felejthetetlen a Falstaffban, amelyet máig legkedvesebb szerepeként emleget. Gyimesi Kálmánt díjakkal is elismerték: 1969-ben Liszt Ferenc-díjjal tüntették ki, 1982-ben az érdemes művész címet nyerte el. Tavaly Ő kapta a Dömötör Életmű-díjat. Miközben ezeket nagyra értékeli,

legnagyobb kitüntetésének a közönség megbecsülését és szeretetét tartja.

Való igaz: Gyimesi Kálmán ma az egyik legismertebb művésze és személyisége városunknak. Kálmánnak szólítja Öt az utca embere, a pályatárs, a színikritikus, miközben mindenki magában hozzáteszi: Művész Úr.

A városhoz való hűséget, a kimagasló tehetséget, a máig tartó fiatalos vitalitást ismeri el a Szegedért Alapítvány Művészeti Kuratóriumának Gregor József díja is.

Az énektanszak vezetője akkor a legendás zenepedagógus Ádám Jenő volt. A főtárgyat, az éneket pedig „a fantasztikus megérzőképességű” Lendvay Andor tanította. Forrai Miklós ösztönzésére a három előkészítő évet egy, a következő hármat két év alatt tette le. Így sikerült „tülkörös” hátrányát ledolgoznia: nyitva állt előtte az áhított opera tanszak!

„Szolfézstra Kodály Zoltán oktatótt. Kemény ember volt. Nekem nem adott autogramot, mert nem tudtam profihoz méltóan szolmizálni. Az összhangzattant Harmath Artúr tanította. A katolikus egyházzenei művek jelentős részét ő harmonizálta, miséket és kantátákat is komponált. A legnehezebb összhangzattani megoldásokat is élvezetesen adta elő s én szomjas emberként valósággal ittam magamba az ismeretet.”

Másodéves volt, amikor a kor legnagyobb tenoristája, Tito Schipa mesterkurzust tartott Budapesten. Ekkor találkozott először az olasz operakultúrával. Utolsó éves akadémistaként - tehetségének köszönhetően - az Olasz Intézet támogatásával Sienába, az Accademia Chigianára került, ahol részt vett a Gina Cigna vezette mesterkurzuson. Gina Cignát, Puccini és Mascagni személyes ismerését a világ legjobb Turandotjának tartották. A zseniális énekesnő művészetében, a harmincas években a Szegedi Szabadtéri Játékok nézői is gyönyörködhetek. Itália felhőtlen kék ege alatt, olyan mesterek segítségével ismerkedett meg az olasz „bel canto csodájával”,

mint Gina Cigna és Franco Ferrara, aki kamarazenére oktatta. Sokat tanult Tito Gobbi, Renata Tebaldi és Mario del Monaco művészetéből is, akiket ösztöndíjának köszönhetően láthatott az olasz operaszínpadokon.

„Amikor lejárt az ösztöndíjam, válaszút elé kerültem. Hazajöjnek vagy maradjak? Maga Gina Cigna kapacitált a maradásra. Biztosított arról, hogy gondoskodnak karrierem elindításáról. Képtelen voltam édesanyámtól s szülőházámtól elszakadni. Hazajöttem.”

Allamvizsgálója után egy német impresszárió kölni szerződéssel kínálja meg. A politika azonban közbeszólt. Aczél György - a KB nagyhatalmú szürke eminenciása, a művelődési miniszter helyettese - raportra rendelte és hatalmi szóval, Köln helyett a szegedi színház igazgatójához, Vaszy Viktorhoz irányította.

„Vaszynak tetszett az államvizsgám, azt mondta: szüksége van rám Szegeden, és én 1962. augusztus elsején aláírtam az 1600 forintból szóló szegedi szerződésemet.”

Gyimesi Kálmán előtt kitarult az operaszínpad. A tiszaparti városban Prokofjev Eljegyzés a kolostorban című operájának Ferrando szerepével debütált. Azután egymás után jöttek Ravel, Puccini, Verdi, von Einem és a többi modern és klasszikus szerző jobbnál-jobb bariton szerepei Vaszy 19 modern opera szerepét bízta rá.

„Kedveltem a 20. századi műveket. Felismertem bennük a lehetőséget. A bemutatónkra kivonul a sajtó, a legtöbb produkciónkat élő, egyenes közvetítésben adta a rádió és televízió. Számomra mind közül a legkedvesebb Hindemith operájának, Mathis a festőnek címszerepe.”

Keresztény ember vagyok, Grünewaldot és a csodálatos isenheimi oltárt is nagyon szeretem. Az opera története pedig nagyon közel áll hozzám. És élveztem azt a remek műhelymunkát is, amellyel az előadást létre hoztuk.

A magyar szerzők műveihez különös ragaszkodás és szeretetet fűzte. Erkel Bánk bánjából három szerepet is életre keltett: Biberachot, Peturt és Tiborcot. A Bűvös szekrény Nagyvezírjét – Farkas Ferenc operája -, elragadó humorral vitte színre, bölcs emberábrázolással neveltségessé téve benne a hetvenkedő hős-ködést, az üres nagyképűséget és a sunyi gyávaságot. A három vándor Aranyművese után Vántus István az Aranykoporsó című operájának Ammonius szerepét egyenesen neki írta.

„Pistával nagyon sokat beszélgettünk erről a figuráról. Hálás vagyok neki, mert jól énekelhető, mutatós materiát írt nekem; elégedett voltam vele s ráadásul sikeres.”

Vaszy Viktor mellet részese lehetett a méltatlanul elfelejtett operák újra-felfedezésének. Ilyen volt a Nabucco, A szicíliai vecsernye, A végzet hatalma, a Manon Lescaut és Erkel operája a Sarolta is. Vaszy tudása, felkészültsége izgalmassá tette számára ezeket a „zenei kirándulásokat.”

„Rengeteget olvastam mindegyik szerepemhez, hiszen sok olyan akadt, amelyekhez nem volt összehasonlítási alapom, mert idehaza előttem senki sem játszotta. Sokat segített Vaszy. Hatalmas műveltsége, nagy zenei kultúrája kisugárzott az egész társulatra.”

Vaszy, mint bölcs apa rakoncátlan gyermekeit, úgy kezelte az operatársulatot. Mindig tudta mikor kell dicsérni, mikor korholni. Pontosán tudta azt is, hogy az énekesnek melyik életkorában milyen szerepet kell elénekelnie. Így kapta meg Gyimesi sorra a Mozart, Donizetti-, Rossini-, Verdi-, és Puccini operák főszerepeit.

Gyimesi szerencsés adottsága, hogy nem egyszerűen operanékes. Több annál: énekes színész! Sok operista elnagyolja szerepeit, figyelmen kívül hagyva az operajátszás elengedhetetlen követelményeit. Gyimesi nem esik ebbe a csapdába. Ő nem egyszerűen dallamsorokat interpretál, hanem a színre vitt jellemet szólaltatja meg – a zene nyelvén. Ő nem csupán tolmácsa a zeneszerző megálmodta érzelmnek, gondolatnak, hanem azok már az övéiként, belőle fakadnak, mint ismeretlen mélyből a tiszta forrás. Gyimesinek páratlan muzikalitása mellé pazar színészi talentumot is adott a Teremtő. Igazi komédiásalkat. Birtokába van a nagy művészek minden tulajdonságának: alázatos, kíváncsi és empatikus alkat. Alázatos, mert elfogadja és magára szabja a reá osztott szerepet. Kíváncsi, azért mindig a zene és a lélek mélyére ás, a megformálendő jellem lényegi tulajdonságait s nem csupán külsőségeit keresve. Operaszerepeit sohasem alakítja, hanem megéli, megszenvedi. Mert Ő Tiborc, Rigolettó, Figaró, Papagénó, Don Juan és Tonio egyszemélyben. Mi pedig nézők, igaz játéka által egyik vagyunk vele.

Ezért is írhatták bajazzókbeli alakításáról: „Vele érzünk, mert magunkra ismerünk, mert magunkat szánjuk, mert érdemesek vagyunk a szeretetre és kellene már egy kis nyugalom hétköznapjainkba, szerelem, emberség, béke.”

Pályafutása negyvenhat éve alatt mindig szerette a repertoár

operajátszást. Boldogságot jelentett számára, hogy minden este más ember bőrébe bújhatott. És örömmel töltötte el, hogy vendégként szerepelhetett az ország összes operaszínpadán, fel-lephetett az egykori szocialista államokban, Finn-, Francia-, és Spanyolországban, valamint a Benelux államokban is.

„Néha sajnáltam, hogy nem mentem el külföldre, mert ha erkölcsileg nem is, egzisztenciálisan megalapozhattam volna az életemet. Bár lehet, akkor talán nem lennék olyan boldog; és talán nem énekeltem volna el ennyi csodálatos szerepet. Azt pedig seholye kaptam volna meg, amit itt, Szegeden, hogy bárhová megyek a Kárász utcán, a sarki üzletben, az orvosnál és az áruházban is mindenki ismer, mindenki rám mosolyog. És ez a legnagyobb elismerés, amit egy művész az életben kaphat; a közönség szeretete!”

A baritonista szerepálma fiatalon a Don Juan, érett korában a Rigolettó és pályája koronájaként a Falstaff. Gyimesinek az első kettő megadatott s tizenöt Verdi-szerep után jósorsa a harmadikat is megadta neki Igaz, nem Szegeden, Debrecenben. Számptalan szerepében vallott már Gyimesi ember és hatalom, ember és ember egymáshoz való viszonyáról, ám a Falstaffban új, az eddigieknél is merészebb útra indulhatott: bejárhatta az emberi lélek legrejtettebb zugait s bölcsen szólhatott az ember önmagához való viszonyáról. Bölcsen, mert mielőtt még megrettenhettünk volna önnön ábrázatunk elénk tartott, torz tükörképétől, ránk kacintott, biztatott: lépünk túl e mai kocmán és megbocsátó szívvel kacagjunk egymáson. Mert az élet csak játék, - igaz, halált virágzó játék!

„Gyimesi Kálmán elbűvölő – írta alakításáról a Muzsikában Tallián Tibor. – Hogyne kellene adni Falstaffot Debrecenben, vagy bárhol, ahová elmegy játszani? Pontosabban szólva, ahova elmegy lakozni, mint Falstaff. Ideiglenesen lakozik; Gyimesi Falstaffja mindenütt otthonos, de seholy sincsen otthona. Minden környezetet kisajátít, egyet sem fogad el. Minden emberrel kapcsolatot létesít, de senki sem lesz az övé. Hiány ez, vagy többlet, monstrosítás vagy kiválasztottság? Ezt kérdezi a hang is, a zárt szürkészínű orgánus, amely nem erejével, de kivételes fegyelmével és tartalmasságával parancsol figyelmet, szól mindig ott, ahol Falstaffnak szólania kell, bensőségesen, fensőbb-ségesen, játékosan, magányosan. Uralva a világot, csodálkozva a világon,”

Falstaffnak nincsen otthona – Gyimesi itthon van Szegeden, s itthon ebben a sokat szenvedett országban, melyet – bár meglehetett volna – nem tudott elhagyni Falstaff mindenkit kisajátít – Gyimesi minden szeretetét másokra árasztja: nagyobbik fiára, aki unokákkal messze szakadt tőle, és a kisebbikre, Lacira, aki itt él közelében, a szerette városban.

Gyimesi Kálmánt, Szeged „városképi jelentőségű” művészetét 2007-ben a Dömötör Eletmű-díjjal tüntették ki. Amikor életéről, pályafutásáról kérdezték, szűkszavúan válaszolt:

„Könnyű volt az életem, óriások vállán álltam!”

„Aki énekel, kétszeresen imádkozik” – mondta szent Ágoston. Az Úristennek sok öröme telt Gyimesi Kálmán imájában.

Sándor János

A szabadság és minőség műhelyei

A Társadalmi-állampolgári Kuratórium Debreczeni Pál díja:

Erdélyi Ágnes tanár

- A kollégium különös hely. Megannyi irodalmi alkotás játszódik e zárt közösségekben. Hogyan változott a kollégiumi lét a hetvenes évektől máig? Fellelhető-e irodalmi reminiscenciák?

- Valóban számos irodalmi műben jelen van a kollégium, de ahogy most rá gondolok, ezek inkább szorongató, a személyes szabadságot nagyon is korlátozó környezetéről szólnak. Gondoljunk csak Móriczra, Ottlik Iskolájára vagy Musil Törless regényére, mind sűrű légkörű, érzéki, erős hatású világot idéznek valóban, de a hősöknek küzdeniük kell szuverenitásukért, egyéniségük jogaiért. A hasonló tematikájú filmekben is uniformizált világuk ellen láznak a kollégista ifjak. Én a mai kollégiumi helyzethez inkább a történelmi hagyományhoz kapcsolódva közelednék. Európában is egyedülállóan gazdag a magyar kollégiumi múlt, büszkék lehetünk rá. A reformáció ideje alatt a kor színvonalán tudós kollégiumok működtek, autonómiával, független szellemi műhelyként. De példa a 20. század elején létrehívott budapesti Eötvös Kollégium is. A 40-es években alakult a paraszt fiatalokat pártoló Györfy Kollégium, majd a háború után az elsőgenerációs értelmiséget „kinevelni” akaró fényes szellős népi kollégiumok munkálkodtak, míg hagyták őket. A hetvenes években az oktatási politika nagy erőket mozgósított a felsorolt hagyományok mentén a felsőoktatási kollégiumok felhozatalára, ekkor indult útjára a szakkollégiumi mozgalom is. A Móra kezdetektől az élbolyban haladt, országosan ismertté vált. Erős szakmaiság, szigorúan előírt szervezettség jellemezte ekkor a kollégiumokat, mely utóbbi aztán egyre jobban fellazult. Volt, aki ezt a szabadság nagyobb fokának értékelte, volt, aki veszteségként élte meg. A hetvenes évek végétől aztán, amikor felerősödött a fennálló rendszer kritikája, a kollégium is érzékenyen reagált erre a jelenségre. A koalíciós időszak, az 50-es évek, Kelet-Európa, a szegénység, a zsidókérdés, Bibó István életműve, a kitelepítések, „68”, s aztán egyre gyakrabban 56 és Nagy Imre, az ilyen és hasonló témájú előadások, beszélgetések adták a mórás programok gerincét. A 80-as évek közepétől a Soros Alapítvány is segített. Itt voltunk mi, egy főleg bölcsészekből álló kollégium a végeken, s az akkori viszonyokhoz képest jelentős összegek álltak rendelkezésünkre. Mindegyik, egyébként a legtöbbször dúsan teltház programunk egyfajta készülődésről szólt, persze nem tudtuk, hogy mire. Gyakran kérdeztük a hozzánk látogató vendégektől, hol van a magyar progresszió, noha ők voltak azok. Történelmi pillanat, még alig láthatók a repedések a két tábor között. Néha az volt az ember érzése, hogy fél Szeged itt van a kollégiumban. Olykor le kellett venni az ajtókat, annyian rekedtek a folyosón. A 90-es évek elején a rendszerváltás körülményeit, a polgárosodás esélyeit latolgattuk.

Erdélyi Ágnes Horton született, 1971 óta szegedi, ekkor vették fel a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar magyar-országi szakára. Néhány hetes albérletezés után bekerül a Móra Ferenc Kollégiumba, ahol azóta is él, és amelyet azóta is él. Mert Erdélyi Ágnes ilyen ember: él és él, sohasem

magában, mindig közösségekben gondolkodik. Az egyetemet 1976-ban fejezi be, s a Mórán lesz kollégiumi tanár, alkotótársa és utóda Vörös Lászlónénak, Nellikének, akit 1993-ban vált az igazgatói szolgálatban.

A Móra Kollégium és Erdélyi Ágnes neve már ekkor fogalom: ide jön Szegedre Bohumil Hrabal, Határ Győző, Kabdebó Tamás, Szőrényi László, Ladik Katalin; itt találkozik a hallgatókkal Ilia Mihály, itt bontogatja szárnyait Hafner Zoltán és Bombitz Attila. A Móra a szabad szellem és a tolerancia műhelye, olyan, mint Erdélyi Ágnes.

A Móra már kevés neki, ezért - másokkal együtt! - 1996-ban megalakítja a Grand Cafét, amely művész mozinak indult, és sokkal több lett belőle. A Grand Café már elmúlt tízéves, és röviden csak „A Grand” lett. A hely, ahova este elindul az egyetemista, a fiatal tanár, vagy ha nem ide indul el, akkor is előbb-utóbb itt köt ki. Mert a Grandban mindig van valami, lehet találkozni Jancsóval, Spiróval, Darvasival. Mert jókat lehet beszélgetni, mert nem nézik ki az embert, ha két óra alatt csak egy kávé vagy teát szüröcsöl el. A filmvetítések mellett könyvbemutatók, felolvasó estek, kiállítások, tanár-továbbképző tanfolyamok is jól megférnek.

Mindez nem lenne Erdélyi Ágnes nélkül. Aki szellemet sugároz, véleményt mond, értéket hordoz és teremt, és egyidejűleg pályázatokat ír, támogatókhoz fordul, hogy a Grandot működtető alapítvány valóban működtetni tudjon. Őt követve dolgoznak itt az önkéntesek, a szó legtisztább értelmében.

Köszönjük mindezt, Erdélyi Ágnes! Ezt a köszönetet fejezi ki a Szegedért Alapítvány Társadalmi-állampolgári Kuratóriumának Debreczeni Pál díja

Közben változtak az egyetemi viszonyok. Egyszakos képzés, kreditrendszer, megszűnnek a tanulmányi csoportok, atomizáltság. Egyre jobban felértékelődik a kollégium, mint közösségi tér, mint a közösségi együttlét szinte utolsó szigete. Kapunk ajándékba (bocsánat, szerzünk) egy briliáns történész kollégiumi tanárt, új erőre kapnak a történész kurzusok.

Híresek voltak a Móra Kollégium irodalmi estjei, most mi a helyzet?

- Fiatalkoromban, irodalom szakosként arra gondoltam, milyen jó is lenne, ha a kortárs irodalom állandó vendégségben járna-kele a Móra Kollégiumban. Akkor ez fantáziálásnak tűnt. Aztán telt-múlt az idő, s valóban, kis túlzással mondhatjuk, eljött a teljes magyar irodalom, sőt, nem is egy alkalommal! Soha nem divatoztunk, csak haladtunk olvasmányaink mentén. Jöttek a legnagyobbak, Mészöly Miklós 87-ben, Esterházy először 86-ban, Nádas először 84-ben, Tolnai Ottó először 85-ben, Kertész Imre először 90-ben. Krasznahorkai először 86-ban, Petri György először 78-ban. Baka István, Darvasi, Podmaniczky. Több száz órás hangarchívumot őrzünk digitalizált formában. El ne felejtsem, járt nálunk Bohumil Hrabal is. Terveztük a találkozást, szinte viccből, aztán egyszer csak itt volt. Többször emlegette

Szegedet, a Tiszát, szívesen élne itt, ilyeneket mondott. Hosszú ideig jobbra csak a Móra Kollégiumban voltak Szegeden szisztematikusan irodalmi estek. Mára megváltozott a kép. Hála a sok fiatal irodalmárnak, PhD-hallgatónak, irodalmi körnek, egyre több helyen rendeznek hasonlókat. Inspiráló az újfajta szemlélet, ahogy a művekhez közelítenek, sokat tanulok tőlük.

- Az egykori kollégista és a mai kollégiumi igazgató milyen minták alapján képzele a leendő értelmiség pallérozását, vannak-e kihasználatlan lehetőségek ebben a közösségi létben?

- Legfontosabbnak azt tartom, hogy a kollégisták maguk dönthessenek. Legyen számukra szabad választás, saját belátás szerinti elhatározás, hogy milyen életformát választanak egyetemi éveik alatt. Mindenki önmagáért felelős. Itt van a kollégium teljes hagyománya, ethosza, itt van a közösségek látható és rejtett hálózata, szép, gazdag könyvtár, barátok. Az értelmes ötletet, akarást támogatjuk, felkaroljuk. Amennyiben van, s amennyiben igénylik. Szegedről, Budapestről, a legkorszerűbb szellemi műhelyekből hívunk előadókat, beszélgetőtársakat.

Ne felejtjük, az egyetemista életideje, az ifjúkor és a fiatal felnőttkor ideje, amikor legtöbb a szerelem, legtöbb a szenvedély. Súlyos energia- és időfaktor ez is. Monomániásan valom, hogy egy közösség minősége azon mérhető, hogy a benne élők hogyan képesek elfogadni egymás akár eltérő nézeteit is, hogy működik-e a szolidaritás, megértés.

Bonyolult, ordas indulatokkal terhelt világunkra úgy nézünk, hogy a mögöttet, a gyökereket, a nem manipulálható lényegét lássuk. És annak legyen respektje, aki rendesen tanul. Ilyen egyszerű ez. A Móra Kollégium ezt a szemléletet szeretné sugározni.

– Kik voltak azok, akik meghatározták tájékozódását, akadtak-e személyiségek, akik jelentősen hatottak Önre?

– Kollégista életemben Vörös Lászlóné, akitől később az igazgatóságot vettem át, hatott rám. Elsősorban azzal, hogy képes volt jóváhagyni és támogatni olyan kezdeményezéseket, amelyek egyfelől nem voltak veszélytelenek, másfelől talán olykor az ízlésétől is eltértek. Sokszor gondolok erre a nagyvonalú gesztusra, mielőtt véleményt formálnék, esetleg fanyalognék. Kivételes hatással volt rám Szörényi László, aki a 80-as évektől barátja a kollégiumnak. Legendás irodalmi esteknek volt beszélgetőtársa, nem ritkán főszereplője. Ez az irgalmatlan tudás és filozofos tájékozottság olyan könnyedséggel és kedéllyel párosult, hogy mindenkit lenyűgözött. Emlékszem, nem ritkán hajnalig tartottak ezek a szeánszok, szó szerint a mindent tudás egyetemei voltak. Példaképeim a csendben, háttérben dolgozók, Ilia tanár úr, Lengyel András, Szeged lelkiismeretei, igazi gazdái. És most nem beszélek annyi más barátomról, akik nélkül nem az lennék, aki most vagyok.

– A rendszerváltás új esélyeket adott néhány értelmiséginek is. Hogyan vetődött fel a Grand Café gondolata?

– A kollégium népszerű filmklubjából, amit másfél évtizedig vezettem, nőtt ki részben a Grand Café. Képzeliük el, Wajda sorozat vasárnap este 250 fővel. De a Vasemberre már a Szabadság Mozit (most Belvárosi) 600 fős termét kellett elkérni. De ne gondoljuk, hogy csak a tiltott gyümölcs volt édes! Tarkovszkij Áldozathozatalát (filozofikus, lassú film) is ugyanennyien nézték. Nos, amikor Budapesten nyíltak sorra a művészmozik, kézenfekvő volt, hogy legyen ilyen Szegeden is. Két másik társammal alapítványt tettünk, s hosszú viszontagságok után 1996 őszén megnyitottuk a Grand Cafét. Segítség nélkül nem ment volna. Segített a város s a Belvárosi Mozit üzemeltető Mozgóképek Kft, néhány szponzor. A legnagyobb inspirációt az egyetemisták és a közvetlen barátok adták. Bízta bennünk, nem lehetett abbahagyni. Bokros csömög ide vagy oda.

– A Grand Café művészeti sűrűsödési pont a városban. Amolyan ösztéművészeti műhely. Valóban – kizárólag generációs – tehát elsősorban az érdeklődő egyetemistáknak kínál szellemi étlapot – vagy tágabb horizontú kiszolgáló műhely?

– Nevünk történeti vonatkozást rejt, az első mozielőadás a párizsi Grand Cafében zajlott. Nekünk is van egy kávéházunk, de mindazonáltal sem művészmozinak, sem kávéháznak nem nevezzük magunkat. Az van kiírva: mozi és kávézó. Most divatba jött ez a szó, hogy ösztéművészeti, de mit tegyünk, tényleg illik ránk. Naponta két-három, valamilyen szempontból figyelemreméltó filmet vetítünk. Vagy, mert illeszkedik egy sorozatba, vagy, mert kultfilm, vagy, mert támogatott, s ezért pénzt kapunk, vagy, mert ízlésünknek

megfelel. A moziszerű működés mellett nemzeti filmhetek sorjáznak vonatkozó kulturális rendezvények társaságában. Folyóiratestek, könyvbemutatók, irodalmi beszélgetések, konferenciák, fesztiválok, zenei programok – felsorolni is sok, mi minden történik. Egyik fő irányunk a hármas határ program. Négy éven át képeztük a régió médiatanárait is. Magunkat is, folyamatosan. A kávézóban kiállítások és nem mellesleg igényes borválaszték. Aldozunk a borkultúrának is, kedves Debreczeni Pál! Sokan vagyunk, sűrű itt a levegő, a szó legigazibb értelmében műhelymunka zajlik. A munkatársak fiatalok, végzett bölcsészek vagy még hallgatók. Előttük nincs lehetetlen. Nincs vége a megkereséseknek. Annyi az együttműködési szándék, hogy túlnő lehetőségeinken. Ha valaki vissza szeretné nyerni hitét az ifjúság tette-készségében és kreativitásában, annak szívesen elmondjuk, milyen akarásokkal fordulnak hozzánk. Hogy ez generációs hely lenne, csak a látszat. Az egyetemisták mellett tanárok, egyetemi emberek, építészek, orvosok, újságírók, színészek, képzőművészek, zenészek, sokan járnak hozzánk. Most, hogy felsoroltam, tényleg sok a „művészféle”, de mi erre sohasem gondolunk. Hasonló mentalitású emberek találkozóhelye, inkább így mondjuk.

– Ezzel az elismeréssel Szeged civil társadalma jutalmazza tevékenységét. Milyen a viszonya a várossal, az egymást váltó vezetéssel?

– A „civil” szó helyett jobban szeretjük azt, hogy szabad, hogy független. Kurzustól függetlenül nem kaptunk lehetőséget, amikor felajánlottuk a városnak egy-egy nagyobb ívű projekt véghezvitelét vagy egy-egy tágasabb intézmény gondozását. Fiatal, tehetséges kollégáim készen álltak a feladatra tapasztalatok, tudás, virulensen működő kapcsolatrendszer birtokában. Egyszerűen nem kellett.

– A díj azért különösen megtisztelő számomra, mert független emberek s civil szervezetek ajánlása alapján vehetem át. Különösen értékes ez az észrevétel és odafigyelés, mert egyik hely sincs a szegedi kulturális fősodorban. A kollégium, bár a városban sokan ismerik, jegyzik, mégis csak az egyetem része, s ott is egy kicsit a periferián. A Grand Cafét sokan alternatív helynek tartják. Vállaljuk ezt a titulust, amennyiben a magas kultúra közvetítése is egyfajta alternatíva. Persze támogatást kapnak underground kezdeményezések is, jó helyen vannak nálunk.

– Milyennek ítéli a támogatási rendszert, milyennek látja a kulturális műhely jövőjét.

– A támogatási szisztéma változó, most éppen a kollégium van jobb helyzetben. Tavaly egy hosszabb felújítási stratégia befejezéseként a teljes Móra Kollégium megújult. A Grand Café ugyanakkor küzd, az állami támogatást harmadolták, de nagy túlélők vagyunk. Egy kulturális műhely jövője elsősorban a működtetők kedvén és lelkierején múlik. Egyiknek sem vagyunk híján. Úgy érzem és vallom, hogy ez a díj egyben a többi civil szervezet létének jogosultságát is erősíti, hiszen mindahányan Szegedért vagyunk. Pontosabban szólva azokért a Szegeden élő kortársainkért, akik miatt érdemes ebben a városban munkálkodni.

Tandi Lajos

A reneszánsz felé

Szegedi literátusok a késő középkori magyar káptalanokban

Az első kifejezetten a középkori Szeged művelődéstörténetével foglalkozó szakmunka már viszonylag korán, 1910-ben napvilágot látott Szmollény Nándor tollából, „A középkori Szeged műveltsége” címmel. Művében 5 különböző egyetem hallgatói anyakönyvében szereplő 113 szegedinek vélt nevet gyűjtött össze. Azonban kellő mértékű kritika alkalmazása hiányában sok kétséges névalakot is szegedinek számított. A részben azóta is fennálló problémát Petrovics István a következőképp fogalmazta meg: „a szegedi hallgatókról egészen pontos kimutatást nem tudunk adni, mivel pusztán a névalak alapján (de Ziget, de Sciget stb.) a szegedi származás nem mindig igazolható, tudniillik ezek az alakok eltérnek a város megjelölésére ezen időszakban használatos elnevezések írásképtől (Zegediensis, de Segedino, de Zegedino).”¹

65 évnek kellett eltelnie, hogy 1975-ben megjelenjen a témában mindmáig mérvadónak számító „Szeged reneszánsz kori műveltsége”, Bálint Sándor könyve. A szerző a szegedi béke és a „szegedi veszedelem” közötti időszakban kívánta megrajzolni a Város reneszánszkori társadalmának műveltségét és literátusvilágát. Könyvének nagy érdeme, hogy egyértelműen bizonyította, Szeged a 15. század végére, a 16. század elejére Magyarország egyik legműveltebb városa lett. Míg Buda 164, Pest 108 hallgatót ad a bécsi és krakkói egyetemnek (amely számban azonban a szerzetesek is benne foglaltatnak) 1440 és 1529 között. Ugyanezen évtizedekből - 1440-1526 között - 100-110 szegedi tanulót vehetünk számításba, mégpedig a kolostorok lakói nélkül. Bálint Sándor a legfőbb feladatának a dokumentációt tartotta, a rendelkezésre álló forrásanyag összegyűjtését és a legcélszerűbbnek vélt szempontok szerint való csoportosítását, Szeged literátus fiainak bemutatását és felsorolását. Monografikus feldolgozásra nem vállalkozott, inkább a csoportosított források által kitapintható jelenségekre keresett magyarázatot.

Egy ilyen forráscsoportot alkot a szegediek szereplése a középkori egyházi társadalom középosztályában, a kanonoki rétegben. Feltűnőnek tartotta, „hogyan egészen a török hódoltságig a kalocsai főegyházmegyébe tartozó Szeged fiait milyen csekély számmal választanak éppen itt hivatást maguknak. Annál számosabban tűnnek föl azonban csanádi, váradi és más egyházmegyékben. Aligha tévedünk - folytatja - ha e jelenség okát főleg abban látjuk, hogy a Városnak a kegyúri jog gyakorlása és a szerémi bordézsmá, illetőleg vám körüli számos, okleveles adatokkal is igazolható vitája, nézeteltérése volt a kalocsai főegyházmegye papi birtokosaival. Ez a feszültség a szegedi fiaknak saját egyházmegyéjükben való pályafutására aligha lehetett kedvező hatással.”² Bálint Sándor ezen nézetét a könyvéhez lektorkodó - többek között Szeged könyvtártörténetével és a szegediek egyetemjárásával foglalkozó - Kulcsár Péter is átvette és változtatás nélkül alkalmazta a „Szeged története” című monográfia általa írt fejezetében.³

Közelebről, számszerűen vizsgálva a szegediek szereplését az egyházi társadalom kötéposztályának kanonoki rétegében, Bálint Sándor 10 csanádi, 7 váradi, 3 kalocsai, 3 győri, 2 esztergomi,

2 titeli és 1-1 pozsonyi, pécsi, bácsi és egri kanonokot talált.

A „legszegedibb szegedi” néprajztudós már 1960-ban elkészült a „Szeged reneszánsz kori műveltsége” című munkájának kéziratával. Az azóta eltelt majd fél évszázad kutatási eredményei - ha nem is nagyban, de - módosítják az előbbi adatokat. Csanádon 11, Váradon 7 (közülük 1 személy Csanádon és Egerben is szerepelt), Győrben 4 (közülük 2 személy Csanádon is szerepelt, egy harmadik pedig Budán), Kalocsán 4 (egyikük titeli kanonok is volt), Budán 3, Zágrábban 3, Aradon 3, Esztergomban 2, Titelen 2, Bácsón 2, Pozsonyban 1, Egerben 1 szegedi litterátus személy mutatható ki a helyi káptalanokban. A Váradon szereplő szegediek relatív magas számának magyarázatát abban láthatjuk, hogy az ottani székeskáptalan mellett négy társaskáptalan is működött.⁴ A pécsi káptalanokban 3 személy is szerepelt Szegedi vezetéknevvel, ám ők biztosan nem a királyi szabad város rangú (1492) Szeged polgárfiai, hanem a többek között a nyugat-bárányai Szegedet is birtokló köznemesi család sarjai.⁵

Mint az látszik a magyarországi káptalanokban javadalommal bíró szegediek harmada a csanádi székeskáptalanban szerepelt. Ezt a jelenséget magyarázandó utalunk arra a Borovszky Samu által már 1897-ben közölt adatra⁶, miszerint a Csanádon szereplő 11 szegedi személy közül 8 biztosan a csanádi káptalani iskola tanulója volt. Ennek fényében kézenfekvőnek tűnik a következtetés, hogy a középkori Szeged azon literátus fiainak nagy része, akik klerikális értelmiségi karriert kívántak befutni, több okból is Csanádot választották. Egyrészt pusztán földrajzi okból, hiszen a csanádi székeskáptalan, mindössze 36 km távolságra volt, tehát sokkal közelebb, mint a 120 km-re található bácsi főszékeskáptalan, ahol a mindenkor szegedi főesperes is tartózkodott.⁷ Viszonyítási alapként Kalocsa 92, Várad 160 km-re volt Szegedtől. Másrészt ezt az igen közel eső, épp ezért könnyen elérhető káptalani iskola - melynek első tanítóit még maga Szent Gellért választotta ki - jó alapokat adhatott a felsőfokú tanulmányokhoz, hiszen 104 tanulója folytatott később egyetemi stúdiumokat. A körükben is a bécsi egyetem volt a legnépszerűbb. A csanádi iskola 104 egyetemet járt tanulójának 81%-a, míg a szegedi peregrinusok 85%-a tanult itt. A bécsit a krakkói követi 16%-kal, de voltak olyan tanulni vágyók is, akik Csanádról egészen Prágáig, Lipcséig vagy Wittenbergig mentek egyetemi tanulmányok végett. A Szent Gellért által alapított iskola a térség legjobb oktatási intézménye lehetett, és bizonyára valamivel magasabb színvonalú, mint a Szegeden működő egyházi (plébániai és kolostori), illetőleg városi iskolák, melyek működésére forrással sem rendelkezünk. Bár az is biztos hogy az egyre növekvő számú egyetemet járt személyek hazatéréseivel és működésével a szegedi iskolák színvonala is folyamatosan emelkedett. A csanádi káptalani iskolát a Dél-alföld legnagyobb káptalana⁸ működtette, és az ott kialakítható személyi kapcsolatokkal nagyobb esély volt világi egyházi személyként karriert elérni. A magyar székeskáptalanoknak átlagosan 28 tagja volta középkorban. A legnagyobb székeskáptalan a pécsi és az esztergomi volt 39-40 kanonokkal, a legkisebb pedig a

Oldalpár a "Szegények bibliájából"

kalocsai, amely a 14. században 10 fős lehetett. A kalocsai főegyházmegyében a bácsi székeskáptalan volt a jelentősebb. Ezt mutatja, hogy Bácsott 3 (a bácsi, a szegedi és a szerémi), míg Kalocsán 2 (a székesegyházi, másnéven sárközi és a bodrogi) főesperes élt. Néhány esetben a bodrogi főesperest is a bácsi káptalanban említették.⁹ Minthogy az egyházmegye nagyobb részét, kétharmadát, ráadásul a gazdagabb és sűrűbb településű, déli, bácskai és szerémi, illetve a Tisza menti részeket a bácsi káptalanban élő főesperesek felügyelték, a bácsi káptalan jövedelmei jóval meghaladták a kalocsaiét, amit a kanonokok létszáma - melyet Koszta László 20 főre becsült - is tükrözhetett. Azonban hiába volt nagyobb és gazdagabb a bácsi székeskáptalan a kalocsainál, hiába élt ott a szegedi főesperes, mindez nem tudta ellensúlyozni a távolságot és a Bálint Sándor által említett rossz viszonyt Szegeddel, mert Kalocsán még így is több szegedi szerepelt, szám szerint 4, míg Bácsott mindössze 2 fő. Továbbá a kettősségből következőleg a kalocsai egyházmegyében szétaprózódtak a jövedelmek és nem jött létre az érsekek mellett a nagy dunántúli székeskáptalanokhoz hasonló erejű intézménye az egyházi középrétegnek. A déalföldi régió legnagyobb székeskáptalana a csanádi lett, amelynek létszáma, a mai szövegében a 14. században összeállított nagyobb Gellért-legenda szerint 30 lehetett.

A Csanádon tanult összesen 11 szegedi közül 9 fő egyetemre is járt. A csanádi székeskáptalan személyi állományában is megfigyelhető, hogy a polgári származásúak esetében a legmagasabb az egyetemet jártak százalékos aránya (87,5%), őket a mezővárosi polgárok követik viszonylag kevéssel lemaradva (73%). Ez alapján joggal feltételezhetjük, hogy javadalomhoz jutásukban valóban domináns szerepe lehetett tanultságuknak. Összehasonlításként az arisztokrata családok tagjai közül 33%, a köznemesek 28%, a jobbágyi származásúaknak pedig 14%-a folytatott egyetemi stúdiumokat. Ezen jelenség magyarázatként már Mályusz Elemér rámutatott a társadalmi és művelődési viszonyaink sajátos fejlődése

következtében az arisztokrácia és a nemesség mellett éppen a városi polgárság fiai mennek leginkább egyházi pályára. Az előkelő és vagyonos nemesi sarjadékok a családi birtoktest csorbítatlansága érdekében választják a papi hivatást, ahol összeköttetéseiknél fogva hamar elérik a legnagyobb méltóságokat. „Az iparos, kereskedő a kevesebb életlehetőséget biztosíthat gyermekei számára, mint a jobbágy. Az ő életszínvonaluk magasabb, s ezt több gyermek számára nehezebb fenntartani, mint a jobbágyoknak a falusi élet keretei között adódót. A céhek zártsága akadályozta meg az érvényesülést, az apa műhelyét vagy üzletét nem örökölheti több gyermek. Azok csak egyet-egyed jutnak abba a helyzetbe, hogy az elért életmódot folytassa.”¹ Az egyházi pályán való érvényesülésre pedig - bárói és főpapi kapcsolatok hiányában - a legjobb eszköz a minél magasabb szintű végzettség, illetve az egyetemen szerzett kapcsolatok voltak. Az egyetemi tanulmányok alatt kiváló alkalom kínálkozott új ismeretségek szerzésére, személyes kapcsolatok kialakítására. Az egyes egyházi javadalmakról is könnyen informálódhattak az érdeklődők, sőt akár beneficiumhoz is juthattak e kapcsolatok által. Az ilyen kapcsolatokra jellemző, hogy az egyházi középrétegen belül már huszadrangú volt, ki milyen társadalmi kategóriából származott. Úgy tűnik, ez már - a tandíj előteremtésének cseppet sem utolsó szempontjától eltekintve - az egyetemi polgárok között sem volt szempont. A javadalomhoz segítség ugyanis teljesen független a származási kategóriáktól, polgár polgárt, jobbágy jobbágyot, nemes nemest éppúgy juttat kanonikátushoz, mint jobbágy nemest, nemes jobbágyot, polgár nemest, stb.¹¹ Nyilván ha az ember több egyetemen is alakított ki kapcsolatokat, annál sikeresebb stratégiának bizonyulhatott az később. Valószínűleg így gondolkodhatott Szegedi Zákány Imre, a kun származású illusztris szegedi Zákány család tagja is, ki 1527-ben a krakkói, majd 1529-ben már a bécsi egyetemet látogatta. Atyafija Szegedi Zákány Gáspár 1534-ben Bécsben, majd 1536-ban Krakkóban folytatta tanulmányait.

Az is igen figyelemre méltó, hogy a szegediék milyen kimagasló arányban érték el a legmagasabb méltóságokat csanádi székeskáptalanban: a 11 személyből 1 nagyprépost, 2 kisprépost és 5 főesperes lett. Ehhez képest az összes többi káptalanban 2 kispréposti, 2 éneklőkanonoki, 1 örkanonoki és 3 főesperesi méltóságot birtokolták a szegedi literátusok.

Reméljük az elmondottak által sikerült színesebbé tenni Szeged, a késő középkori Magyarország egyik legműveltebb városának helyét a Dél-alföld középkori egyház-igazgatási rendszerében. A következőkben közöljük a jelenlegi forrásfeldolgozottság mellett ismert, magyarországi káptalanokban szerepelt késő középkori szegedi literátusok névsorát.

Szegedi literátusok a késő középkori magyar káptalanokban (név, javadalom viselés helye, ideje ésa kimutatható egyetemjárás)

1. Szegedi Albert esztergomi kanonok 1558.
2. Szegedi Balázs bácsi subcantor 1470.
3. Szegedi Benedek titeli kanonok 1450.
4. Szegedi Benedek budai kanonok és préposti vicarius 1504-1523. Bécs: 1450-53, Krakkó: 1467.
5. Szegedi Benedek a váradelőhegyi Szt. István társaskáptalan kanonokja 1565
6. Szegedi Bertalan váradi székeskáptalani éneklőkanonok 1553 Bécs: 1520-vagy 1540
7. Szegedi Dömötör győri kanonok 1526-1530. Bécs: 1478
8. Szegedi Egyed pozsonyi kanonok 1503-1511, dékán (1510-1511) talán Szegedi Gergely segítette javadalomhoz, végig Pozsonyban tartózkodott.
9. Szegedi Ferenc váradi kanonok 1538.
10. Szegedi Ferenc aradi örkanonok 1552
11. Szegedi Gergely kalocsai székesegyházi főesperes és kanonok (1500, 1502) 1500.
12. Szegedi Gergely váradi székeskáptalani örkanonok 1510-1513. Krakkó: 1504
13. Szegedi Gergely Győr kisprépost (Szt. Adalbert prépost) 1495-1517; 1513-tól győri segédpüspök; Krakkó: 1478 vagy 1484.
14. Szegedi Gergely csanádi székeskáptalani kanonok: 1521-1536, volt csanádi tanuló, Krakkó: 1511-1513
15. Szegedi Gergely váradi székesegyházi főesperes és kanonok 1552-1553, majd egri kanonok 1561 Bécs: 1524, Krakkó: 1511-1513 Bálint Sándor szerint az előbbivel azonos.
16. Szegedi György maroselvi főesperes a csanádi székeskáptalanban 1552. volt csanádi tanuló Bécs: 1524
17. Szegedi György bácsi kanonokként Krakkóban: 1510-11, még presbiterként Bécs: 1498
18. Szegedi Imre kalocsai kanonok 1445-1450, később pécsi kanonok is.
19. Szegedi János kalocsai kanonok 1344, titeli kanonikátusa is volt.
20. Szegedi János győri kanonok 1510-1520, mosoni főesperes 1519, budai kanonok 1511-1517 Krakkó: 1477, 1494, Bécs: 1502, 1504.
(Esetleg tovább léphetett mosoniból temesi főesperessé Ld. következő személy)
21. Szegedi János temesi főesperes a csanádi székeskáptalanban: 1521-1522, volt csanádi tanuló, Krakkó: 1494-1495 a szabad művészetek borostyánkoszorúsa
22. Szegedi János zágrábi kanonokként 1504-ben Padovában, előtte pedig Bécsben (1502) tanult.
23. Szegedi László, András fia, kanonok a csanádi székeskáptalanban 1423. előtt, Bécs: 1413
24. Szegedi Baratin Lukács, sebesi főesperes a csanádi székeskáptalanban 1483-1487, később boszniai, csanádi, majd zágrábi püspök
25. Szegedi Márton (Lukács püspök testvére) zágrábi kanonok 1502-ben Bécsben, majd Padovában tanult
26. Szegedi Márton a csanádi székeskáptalanban kanonok 1347-től, majd pedig krassói főesperes is 1355-1358.
27. Szegedi Mihály esztergomi kanonok 1558.
28. Szegedi Miklós volt csanádi tanuló, győri kanonok 1504-1505, csanádi kanonok: 1511 Bécs: 1472-ben hallgató, 1475-ben baccalaureus, 1478-ra magister, 1513. Krakkó: 1516,
29. Szegedi Miklós kanonok a váradi székeskáptalanban 1489, azonos lehet az előbbivel.
30. Szegedi Miklós váradi mesterkanonok, váradi kisprépost (Szt. István váradelőhegyi társaskáptalan prépostja 1535-1542, Bécs: 1513, Krakkó: 1516
31. Szegedi Pál zágrábi kanonok 1568-1574. 1569-1570-ben a bolognai egyetemen a bölcsészek magyar nemzetének tanácsosa, majd 1570 és 1572 között a logika tanára.
32. Szegedi Péter kalocsai kanonok 1509-1517 még presbiterként tanult egyetemen, Krakkó: 1494
33. Szegedi Péter már mint budai kanonok ment ki Bécsbe felsőfokú studiumokat végezni, 1453-ban bölcsészeti karon szerzett Licenciatust, majd 1454-ben már jogot hallgatott.
34. Szegedi Szerafin volt csanádi tanuló, csanádi olvasókanonok: 1497-1499, majd kisprépost: 1501-1523; Bécs: 1486, 1513, Padova: 1493-1497,
35. Szegedi Tamás, aradi kanonok, 1548.
36. szegedi Turcsin János aradi kanonok 1552
37. Szegedi Zákány Balázs volt csanádi tanuló, Csanádon kanonok 1534-től, sebesi főesperes: 1527-1537; Bécs: 1509(?), Krakkó: 1511-1513, Bologna: 1522-1524, baccalaureatusát még Krakkóban szerezte, majd Bolognában tanult jogot.
38. Szegedi Zákány Gáspár volt csanádi tanuló, csanádi kisprépost: 1543-1547, Bécs: 1534, Krakkó: 1536.
39. Szegedi Zákány Imre volt csanádi tanuló, csanádi nagyprépost: 1536-1539 Krakkó: 1527, Bécs: 1529.

G. Tóth Péter

Jegyzetek

1. Petrovics István: Szegediek a külföldi egyetemeken 420. In: Szeged története 1. A kezdetektől 1686-ig. Szerkesztette: Kristó Gyula, Szeged, 1983. 419-420.
2. Bálint Sándor: Szeged reneszánsz kori műveltsége. (= Humanizmus és reformáció; 5.) Budapest, 1975. (a későbbiekben: Bálint 1975.) 79-80.
3. Kulcsár Péter: Az értelmiség 480. In: Szeged története 1. A kezdetektől 1686-ig. Szerkesztette: Kristó Gyula, Szeged, 1983. 476-481.
4. Erre lásd: Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története. Káptalanai s monostorai, a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyvárad, 1883. (a továbbiakban: Bunyitay 1883.)
5. Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban: 1354-1526. Pécs, 2005. 447.
6. Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. A vármegye településeinek a története. Budapest, 1897. 99-101.
7. A földrajzi adottságok mellett természetesen a gazdasági kapcsolatok, a marosi vízi út, a szegedi polgárok által birtokolt és a csanádi székeskáptalan hiteleshelyi vonzáskörzetébe tartozó tiszántúli birtokok és bérletek is magyarázzák, hogy a szegedi polgárfiúk ilyen jelentős mértékben szerepeltek a csanádi egyházmegye központjában.
8. Koszta László: Dél-magyarország egyházi topográfiája a középkorban. 49-50. In: A középkori Dél-alföld és Szer. Szerk.: Kollár Tibor, Szeged, 2000. 41-80.
9. Udvardy József: A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban, Budapest 1992. 79-84.
10. Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest, 1971. 111.
11. Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában: a budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával. Budapest, 1994. 43.
12. Bálint 1975. 82.
13. Bálint 1975. 80.
14. Köblös József: A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archantológiája. Budapest, 1987. (a továbbiakban: Köblös 1987.) 245. ill. Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. Budapest, 1994. = Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12. (a továbbiakban: Köblös 1994.) 319.
15. Bunyitay 1883. 226.
16. Bunyitay 1883. 182.
17. Schrauf Károly: Magyarországi tanulók külföldön IV. Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Budapest, 1902. (továbbiakban: Schrauf 1902.) 64, 194. Bartholomeus (Pelli) de Zeged nob.
18. Köblös 1994. 425-426.
19. Köblös 1994. 471-472.
20. Bálint 1975. 81.
21. Borovszky 1896. 100., sajnálatos módon Márki Sándor Arad vármegye történetének írásakor csak 1548. évig vezette az aradi káptalan tagjainak sorát, így munkájában nem lehet leellenőrizni Borovszky Samu állításának helyességét.
22. Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai 1264-1864. Budapest, 1915. (továbbiakban: Veress 1915.), ill. Udvardy 1992.
80. Gregorius de Zegedino archidiaconus cathedralis et canonicus Colocensis
23. Bunyitay 1883. 169.
24. Schrauf 1893. 11, 71. Gregorius (áthúzza) / Georgius Johannis de Z.
25. Köblös 1987. 163-164. ill. Köblös 1994. 426.
26. Borovszky 1896. 428; Juhász 1941. 84.
27. Schrauf 1893. 16, 81. Egy Szegedi Gergely, János fia, 1504-ben, egy másik, Fülöp fia, 1511-1513. tanult a krakói egyetemen. Hihetőleg az utóbbival van dolgunk.
28. Bunyitay 1883. 181.
29. Schrauf 1902. 186.
30. Schrauf 1893. 16, 81. Georgius Gregory de Z.
31. Bálint 1975. 81.
32. Schrauf 1902. 186.
33. Schrauf Károly: Magyarországi tanulók külföldön III. A krakói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke. Budapest, 1893. (a továbbiakban: Schrauf 1893.) 15, 78.: Gregorius de Zegedino canonicus Waciensis
34. Udvardy 1992. 92.
35. Bálint 1975. 80.
36. Udvardy 1992. 87.
37. Bálint 1975. 80.
38. Köblös 1994. 426.
39. Köblös 1994. 320.
40. Borovszky 1896. 407; Juhász 1941. 54.
41. Schrauf 1893. 5, 56. 1494-György fiaként, 1495-bacc. in art., ill. még 1536-nál is szerepel Szegedi János, de az már András fia,
42. Veress 1915. Iohannes de Zegedino can. Zagrabiensis
43. Schrauf 1902. 154.
44. Schrauf 1892. 36.
45. Bónis György szerint Lukács mester 1480-ban a királyi kancellárián tűnik fel először, mint conservator, azaz a királyi levéltár őre; 1492-1494 között királyi kincstartó, majd boszniai püspök, csanádi, végül 1500-ban zágrábi püspök. 1502-ben királyi személynök.
46. Kulcsár Péter in: Szeged története 1. szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 1983. 479.
47. Köblös 1994. 426. Köblös József szerint „másutt is lehetett javadalma, mert soha sem volt Győrben.” 1511-ben hitesebizonyoságként szerepel csanádi székeskáptallannál, valószínűleg korábban is itt élt. Ld. következő jegyzet!
48. Borovszky 1896. 427; Juhász 1941. 83.
49. Schrauf 1902. 44, 75, 76, 119, 168. bécsi hallgatók ilyen néven: 1472, 1475-bacc., 1478-mag.; 1513 (kanonoki mivoltát nem jelölik) szerepelnek az egyetem anyakönyvében.
50. Schrauf 1893. 19, 87. 1516-ban László fiaként
51. Bunyitay 1883. 159.
52. Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története. Káptalanai s monostorai Nagyvárad, 1883. (a továbbiakban: Bunyitay 1883.) 221.
53. Schrauf 1902. 168.
54. Schrauf 1893. 19, 87.
55. Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221-1864. Budapest, 1941. (továbbiakban: Veress 1941.) 102, 103. Paulus Seghedi/Zegedi de Pest,
56. Udvardy 1992. 95.
57. Schrauf 1893. 5, 57. Petrus presbyter Benedicti/Blasy de Szegedino,
58. Schrauf 1892. 145, Fraknoi 52.
59. Borovszky 1896. 397; Juhász 1941. 44.
60. Borovszky 1896. 403-404; Juhász 1941. 38.
61. Schrauf 1902. 168. Zeraphinus de Zegedino vagy Seraphinus Ungarus de Segedino
62. Varga 1975. 217. Seraphinus de Segedino lector et canonicus Csanadiensis
63. Márki 1892. 376.
64. Borovszky 1896. 100., sajnálatos módon Márki Sándor csak 1548. évig vezette az aradi káptalan tagjainak sorát, így munkájában nem lehet leellenőrizni Borovszky Samu állításának helyességét.
65. Borovszky 1896. 419; Juhász 1941. 68.
66. Schrauf 1893. 16, 81.
67. Veress 1941. 81 Blasius Zakan Segedinus Pannonius octostihonja szerepel egy mű hátán (1522.okt.4.), 86. Blasius Zachan Seghalmus (italiai tollhíba) filius Ymerici diocesis Bachiensis, canonicus Chanadiensis et scholaris Bononiae et solum studens in iure canonico (1524.mart.10.)
68. Borovszky 1896. 404; Juhász 1941. 38.
69. Frankl Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században Budapest, 1873. 230. és Schrauf 1902. 190.
70. Schrauf 1893. 31, 103. 1536-ban mint Tamás fia szerepel, Casper Thome de Syegyed
71. Borovszky 1896. 392-393; Juhász 1941. 32.
72. Schrauf 1893. 26, 98.
73. Schrauf 1902. 190.

A humanista műveltség műhelyei

A gyulafehérvári káptalani oktatás

Napjainkban a történészek se nagyon, a közemberek pedig még kevésbé vetnek számot azzal a néhány évszázad során lejátszódott gyökeresnek nevezhető szemléletváltással, amelyre a honfoglalás utáni évszázadokban került sor a magyar nép körében. Ez a szeppei műveltségű, többé-kevésbé félnomad életmódot folytató nép egy új földrajzi térségben lassan áttért egy számára gyökeresen más, más életmódra, s eközben fokozatosan megismerkedett egy számára ismeretlen civilizációval, majd ezzel a folyamattal párhuzamosan vezetőrétege fokozatosan, ám ugyanakkor nem kevés konfliktusok árán elsajátított egy olyan új értékrendet, egyben szemléletet, amely betagoalta őt a nyugati keresztény civilizációba. Ennek a folyamatnak volt az egyik korai eszköze a középkorban a káptalani iskola.

Valójában nagyon keveset tudunk a magyarság szemléletváltásának az eszközéről, noha Békefi Remig¹ nagy alaposággal gyűjtötte egybe a középkori magyarországi oktatásra vonatkozó adatokat. Más középkori püspökségekhez hasonlóan az erdélyi püspökség székhelye számos alkalommal szenvedett el olyan nagymérvű pusztítást, ami jelentős forráspusztulással járt, lett légyen szó tatárjárásról, helyi jellegű beháborúkról a szászokkal, XVI. századi vallási konfliktusokról vagy kései, fejedelemségi török-tatár beütésről. Mint annyiszor és már a középkorban is a levéltárak azokat a forrásokat őrizték meg elsősorban, amelyek jogbiztosító jellegűek voltak. A szervezeti struktúrákról, ill. az azokat szabályozó szokásjogról nagyon ritkán, leginkább a túlkapások során értesülünk. Nem volt miért őrizték sem az oktatás segédeszközeit, sem a fontosabb taneszközöket vagy a tananyagra vonatkozó feljegyzéseket, amelyek vagy az oktató személyekkel, vagy a diákokkal egyetemben elkerültek az oktatás színhelyéről. És az egykori diákok jegyzetei, a tanító személyzet könyvei és segédkönyvei, akár csak ma, egy idő után kacsatnak minősültek és a szemétre kerültek, vagy máshova kerültek. Teljesen esetlegesen és nagyon töredékesen maradtak fenn a sok-sok évszázaddal ezelőtti oktatás emlékei, szétszórva az egész Kárpát-medencében. És ugyancsak csak esetlegesen kerültek napvilágra, esetleg a tudományos körforgásba. Ugyanis a mikro-intézménykutatás még mindig a kezdeteknél tart, holott ennek lenne feladata feltárni ezeket a még rejtőzködő emlékeket.

Magyar vonatkozásban az iskolának igen jelentős szerepe volt annak az ismeretanyagának az átadásában, amely jellemzője volt egyrészt annak amit keresztény kultúrának, másrészt amit nyugat-európai keresztény civilizációnak szokás nevezni. A középkornak erről az ismeret átadási gyakorlatáról, pontosabban ennek egyik erdélyi intézményéről kívánunk szólni az alábbiakban.

A kereszténységre áttérő magyarságnak nem csupán egy új vallást kellett elsajátítania, hanem egy gyökeresen új típusú magaskultúrát is. Míg a keresztény vallás a liturgia és a vallási cselekmények révén kihatott a magyarság egészének életére, szemléletmódjára, ámbár társadalmi csoportonként váltakozó mélységekben és - ennek megfelelő - hatásfokkal, és életvitelét sem változtatta meg gyökeresen, egy vékony réteg számára egy sokkal átfogóbb és mélyebb művelődési ismeretanyag elsajátításáról volt szó. Kezdetben ez utóbbiak szinte kizárólag az egyháziak, pontosabban azok voltak, akik egyházi szolgálatot kívántak végezni. Mellettük lassan feltűntek olyanok is, akik csakis világi tevékenységet folytattak életük során. A motiváció, mindkét esetben egy akkor magasabb

szintűnek tartott kultúra elsajátítása volt, amely az egyháziak esetében egy kiváltságolt helyzetet biztosított a társadalmon belül (ld. Szt. István intelmeinek az egyháziak megbecsülésére vonatkozó tanácsait).

A királyi hatalom, egyben az Árpád-ház legitimizálása éppen a nyugati civilizáció értékrendjének segítségével sikerült. A korai hittérítők és a külföldi papok tevékenysége nyomán a kiépült keresztény egyházi intézményrendszer volt e folyamat fő végrehajtója. Míg a korai korszakokban a szerzetesrendek és kolostoraik vállalták ezt a szerepet, a fokozatosan kiépülő és az ország egész területét átfogó felső- és középszintű egyházi struktúrák vállalták fel ezt a szerepet. Az áttérés a keresztény vallásra látszólag "csupán" valláscsere volt, azonban az új vallás felvállalása valójában maga után vonta egy új civilizációs értékrend meghonosítását. A latin nyelvű kereszténység lényegében azt jelentette, hogy a magyarság elfogadta azt az értékrendet, amelyet klasszikus ókori szerzők és a keresztény auktorokra támaszkodó keresztény vallás magáénak vallott. Mintegy kétévszázadnyi próbálkozás után, felhasználva az európai egyházi intézmények addigra kikristályosodott formáit, a magyar társadalom vezetőrétege csatarendbe tudta állítani a CÉL, azaz keresztény vallás terjesztésének érdekében az akkor legkorszerűbbnek számító európai intézményeket, a fontosabb egyházak mellett működő iskolákat. Ezek voltak a káptalani iskolák. Szerepük azért volt messze jelentősebb térségünkben, mint a városi kultúrát jobban megőrző nyugati társadalmakban, mert nálunk ekkor nem igen léteztek városi iskolák és ezek csak később tudnak majd szerepet vállalni és akkor is az egyházi iskolák nyomdokain haladva.

Ha a korai korszakokban a külföldiek pótolták jóideig egyházi személyzet vonatkozásában megmutató hiányt, az ő szerepüket fokozatosan átvette a hazai képzettségű papság, s a későbbi századokban a külföldi papság nem annyira a számbeli hiányt, mint inkább a minőséget pótolta, hacsak nem egyéni érdekeit követve jött valakinek a kíséretében Magyarországra.

Míg a kereszténység felvétele után, amint az Szt. Gellért legendájából kitűnik, a paphiányt nagyon kezdetleges "gyorstalpaló" módszerekkel próbálták megoldani, hiszen a külföldről érkezett papok nem tudtak eleget tenni az országos szintű egyházi feladatoknak, a kereszténység meggyökeresésének nyomán mind alaposabb és mind szélesebbkörű ismeretekre volt szükség. Eleinte elégséges volt egy minimális ismeretanyag, ami egyrészt az éneklés, másrészt a latin nyelvű írás-olvasás tudományának többé-kevésbé mechanikus elsajátítását jelentette, és egyes latin nyelvű egyházi szövegek ismeretét. A XI-XII. század fordulójára a lakosság, illetve a települések számának meghatározó

dása maga után vont a templomok számának jelentős megugrását. És ezekben már jól, de legalábbis jobban képzett papi személyekre volt szükség. Annál is inkább, mert a kevesek, akik az írás-olvasás tudományát már elég magas fokon bírták, azok jelentős egyházi tisztségek betöltésére, illetve a világi társadalom elismerésére is számíthattak, ismereteiknek megfelelő állások/tisztségek formájában.

A megnövekedett egyházi személyzeti igényeket már hazai szinten kellett megoldani. Az addigi szerény kolostori képzést fokozatosan kiegészíti az ekkorra már kiteljesedett egyházi struktúrákra támaszkodó szervezett oktatás. A királyi udvar intézményei mellett a XI-XII. század fordulójára szerte a Kárpát-medencében megjelennek azok az egyházi intézmények, a káptalanok, amelyek – éppen a bővülő, elsősorban egyházi személyzeti igények biztosítása végett – otthont adnak a rendszeres oktatásnak. Ezek egyrészt a püspöki székhelyeken működő székeskáptalanok (Zágráb, Bács, a boszniai káptalan, Csanád, Eger, Pécs, Esztergom, Kalocsa, Gyulafehérvár, Kő, ill. Szerém, Nyitra, Győr, Várad, Vác és Veszprém), illetve a más jelentősebb településeken működő társaskáptalanok. Utóbbiak közé tartozott Arad, Csázza, Buda, Pozsega, Pozsony, Székesfehérvár, Titel, Szepes. Míg a kolostori oktatás – már ahol volt – elsősorban saját személyzetének utánpótlását kívánta biztosítani, a káptalani iskolák fokozatosan nem csupán a folyamatosan bővülő egyházi feladatok ellátását kívánták biztosítani, hanem a világi társadalom növekvő írástudó igényeit is.

Ezt a társadalom átlagánál magasabb szintű műveltséget lényegében egy latin nyelvű, túlnyomó részben keresztény, részben ókori latin irodalmi ismeretanyag elsajátítása biztosította, amelyhez járult az egyházi feladatok ellátása végett egyes liturgiai ismeretek elsajátítása is.

Az alábbiakban a középkor egyik ilyen intézményéről kívánunk szólni, nevezetesen a gyulafehérvári káptalani iskoláról. Eltekintve a gyula által a X. század közepén magával hozott Hierotheosz momentumtól és attól, hogy az erdélyi püspökséget is létezőnek kell tekintenünk Szt. István korában, a legkorábbi adatok az erdélyi püspökségről a XII. század elejéről, míg a káptalanról ugyanazon század végéről maradtak fenn. Lényegében a káptalani oktatás kezdetét is erre a korszakra tehetjük, annál is inkább, mert más káptalanokhoz hasonlóan a hiteleshelyi működés is a XII-XIII. század fordulójára tehető (az első, fennmaradt gyulafehérvári hiteleshelyi oklevél 1231-ből maradt fenn).

Hogyan is függött össze a káptalani tevékenység az oktatással? Ugy, hogy a nyugati mintára szervezett káptalanok, melyeknek tagjai voltak a kanonokok, utóbb az illető püspökség főesperesei is, elsősorban egyes dignitáriusaik, azaz tisztségviselőik révén – olvasó- vagy éneklőkanonok – részt vettek a káptalani iskola tevékenységében, mint ahogyan a káptalani iskola tanulói részt vettek a káptalan liturgikus feladatainak ellátásában vagy akár a hiteleshelyi tevékenységében is.

Figyelembe véve Békefi Remig káptalani iskolákról szóló összefoglaló munkáját, megállapítható, hogy a középkori Magyarországon a főbb káptalani tisztségek a XII. század közepe táján vagy már a XII. század első felében a káptalanok végső szervezeti struktúrájával, illetve gazdasági függetlenedésével párhuzamosan jöttek létre (ld. Bács 1158, Veszprém 1181, Esztergom 1183, Székesfehérvár 1184, Várad 1199.)². A káptalani tisztségviselőkre

vonatkozó adatok a XII-XIII. század fordulójára, majd még inkább a XIII. sz. első felére sűrűsödnek meg, azaz nagyjából a hiteleshelyi tevékenység kialakulásával párhuzamosan. A gyér adatok ellenére szintén erre az időszakra, de legkésőbb a XII-XIII. század fordulójára tehető a káptalani iskolák szakosodott vezetőjének, az iskolamesternek (scolasticus) a megjelenése. (ld. pl. Esztergom 1211, Székesfehérvár 1216, Vác 1225)³. Az sem kizárható, hogy egy korai szakaszban csak egy-két megfelelő lehetőségekkel rendelkező prelátsági székhelyen működött – éppen ezért – országos jelentőségűnek minősülő káptalani iskola.

A káptalani dignitáriusok is – elsősorban az éneklő-, ill. az olvasókanonok – vállaltak/vállalhattak szerepet a káptalani iskola működésében, amint azt Békefi Remig már idézett munkájában megállapította, annak ellenére, hogy a káptalani iskolát ténylegesen az iskolamester vezette. A káptalanok jelentős részében az oktatási feladatokat, így a káptalani iskola vezetését az olvasókanonok látta el. Számos káptalan esete bizonyítja, hogy ő, a lector volt a scholasticus, azaz az iskolamester. (ld. Pécs, Zágráb, Győr, Veszprém, Esztergom, Vác, Székesfehérvár stb.)⁴ Kiderül ez a feladat, illetve a tisztség latin megnevezéséből is: "lectoratus seu scolasteria", illetve lector seu scholasticus⁵, amely officiumnak minősült. Mivel vannak olyan káptalanok, és ilyen a gyulafehérvári is, ahol a dignitáriusok között nem találunk olvasókanonokot – külön személy viseli az iskolamesteri tisztséget. Ugyan adatolhatóan Gyulafehérváron csak 1331-ben találkozunk a scholasticusszal, figyelembe véve az erdélyi, de a többi káptalan történetét, valószínűsíthető, hogy Erdélyben is a többi káptalanhoz hasonlóan nagyon korán megjelent ez a tisztség. A gyulafehérvári káptalan későbbi jövedelemjegyzékeiben – 1477-ben, 1496-ban – az erdélyi káptalan iskolájának vezetőjét azonban már rector scole-nak nevezik.⁶

A lector hiánya Erdélyben feltehetőleg azzal magyarázható, hogy ott a káptalan megszervezése során, néhány más káptalanhoz hasonlóan, egy eltérő szervezési modellt alkalmaztak. Ebből következően valószínű, hogy Gyulafehérváron a scholasticus mellett, az olvasókanonok feladatát más káptalani tisztségviselő látta el. Itt elsősorban azokra a káptalani tisztségviselőkre gondolhatunk, akik a lector mellett szerepet vállaltak az oktatói tevékenységben, mármint az éneklőkanonokra, de akár más tisztségviselőkre is.

A káptalani oktatás egy olyan értelmiségi réteg kialakulását segítette elő, amely felkészültségét tekintve képes volt bekapcsolódni mind az egyházi tevékenységbe, mind pedig a világi tevékenységek bővülő körébe, ahol akár az írástudás, akár egy adott fokú műveltségi szint elengedhetetlen volt az illető világi tevékenység folytatására. Ez a káptalani iskolában képzett, nagyonis sajátos értelmiségi réteg, jobbára tényleges tevékenységének következtében, hol mint clericus, hol mint litteratus szerepel. A XVI. században mind inkább tért nyerő anyanyelvűség az ilyen képzettségű/műveltségű egyéneket többnyire deáknak nevezte, műveltiségét, pedig, éppen annak latinyelvűsége miatt "deákos"-nak.

Békefi Remig hiánypótló, amúgy átfogó és terjedelmes műve a mai olvasónak mégis viszonylag keveset tud mondani a káptalani iskolákról és nem csupán a források pusztulása miatt, hanem paradox módon az oktatásnak a szóbeliségre támaszkodó jellege miatt. Az említett egyházi intézmények, elsősorban a székes és társas káptalanok

viszonylag egységes szervezete, illetve a hiteleshelyek egységes szabályok szerint folytatott tevékenysége lehetővé teszi analógiás alapon a káptalani iskolákra vonatkozó ismeretek rekonstruálását. Nem tehetünk másként a gyulafehérvári káptalani iskola esetében sem, annál is inkább, mert -1-2 töredéktől eltekintve - esetünkben nem maradtak fenn még a káptalani statútumok sem, mint pl. a váradi vagy a zágrábi káptalan esetében, hogy tájékoztassanak a káptalanon belül megvalósuló munkamegosztásról, pl. a káptalani iskola esetében.

Káptalani statútum hiányában a fennmaradt tizedjegyzékekből tudjuk, hogy az iskolamester, a többi káptalani tisztségviselőhöz, ill. a kánonokhoz hasonlóan, bár nem azonos mértékben, miként és mely káptalani birtok jövedelméből részesedett. Mivel ezek a jövedelmi elszámolások töredékesek, nehéz ezek alapján megállapítani a gyulafehérvári káptalani iskola vezetőjének évi jövedelmét. Tény, azonban, hogy részesült mind a terménybevételekből (pl. bor, élelmiszerek), mind pedig a pénzben kifizetett jövedelmekből. Ha jövedelmének nagyságát nem is tudjuk megállapítani, az a tény, hogy az iskolamester a káptalani tagok nevének jegyzékében szerepel, jelzi ennek a tisztségnek a jelentőségét a helyi egyházi társadalom hierarchiájában.

A kevés névszerint ismert gyulafehérvári iskolamesterek egyike az 1457. február 16-i közjegyzői oklevélben tanúként szereplő Szebeni Tamás mester ("magister Thoma de Cybinio pronunc scolae Albensis rector"), aki mellett ott találjuk "magister Stephanus de Gordwa, Zagrabiensis diocesis, alias civitatis Albensi (!) rectore scolae eiusdem ecclesiae"⁷. Nem kizárt, hogy utóbbi azonos azzal a Stephanus de Gordoway-val, aki 1465-1477. között telegdi főesperesként ismert.⁸

Pillanatnyilag nem rendelkezünk adatokkal a Gyulafehérváron tanuló diákokról. Más egyházak példájából tudjuk, hogy a káptalani iskola diákjai a székesegyházban zsoltárokat énekelték. Ismerünk, azonban több olyan deákot (clericus), akik feltehetőleg a káptalani iskolában folytatták tanulmányaikat és akik egy ideig - de csak 1320-1473. között! - részt vettek a külső hiteleshelyi tevékenységben. Az oklevelek szövegéből az is kiderül, hogy a káptalanhoz tartoztak - többnyire "clericus de choro nostro" jelzővel, ritkábban mint "literatus chori ecclesie nostre" - és mint ilyen nyilván, hogy részt vettek a liturgikus tevékenységekben is. Egy sáromberki beiktatáskor 1427. április 12-én a káptalant képviselő Domonkos egyidőben viseli mindkét, a deáki tudományra utaló jelzőt (Dominicus literatus chori ecclesie nostre clericus)⁹, mintegy azt sejtetve, hogy a clericus cím ez esetben feladatkörére, tisztjére utal, míg a literatus képzettségére). Az ilyen deák képzettségű egyének máshol iskolamesteri tisztet tölthettek be, mint például Lőrinc deák, Gyalu mezőváros iskolamestere 1466. augusztus 13-án.¹ Máskor az iskolamester, de a diákok is tanúként szerepelnek, mint az Erdély egyházmegyei Tasnádon 1494. augusztus 4-én.¹¹ 1489. április 18-án Pál argyasi püspök, az erdélyi püspök vikáriusa, a gyulafehérvári egyházban, többrendben elvégzett vizsgálat után, Miklóst, torjavásárhelyi János deák fiát, aki tudományban és erkölcsben, de korát tekintve is alkalmasnak találtatott, megfelelőnek tartja a nagyobb egyházi rendek fölvételére.¹

Ha az iskolamesterek jövedelméről tudomásunk is van, a diákokról, az oktató tananyagról, taneszközökről szinte semmilyen adattal nem rendelkezünk. Viszont az ózdi főesperes Pelei Tamás

egyik helyen utal arra, hogy Gyulafehérváron az iskolások a szőlőt kellett kapálják.¹ Sokatmondó azonban és utal a gyulafehérvári káptalani iskola színvonalára Drágffy János országbíró 1524. június 7-i magyar nyelvű végrendeletének egyik passzusa: "Item ezt hagyom hogy myvel az nagywbb fiamat Gasparth erdely pyspeknek aggyak//thanycha deyakwl, es ha az wrysthennek akarathya Thegye pappa Jmagyon ysthent yrthem es ez nemzetherthh..."¹ Közvetett adatként említhetjük meg azt a tényt, hogy egy másik, a váradi káptalani iskolában Oláh Miklós olyan műveltségre tett szert, hogy - egyetemi tanulmányok híján!!! - képes volt a kor jeles humanistáival levelezni.¹

A káptalani oktatás magas színvonalát, egyben az ottani humanista légkört nagyon jól példázza Pelei Tamás, aki 1504-től volt a gyulafehérvári káptalan tagja, 1519-1536. között pedig ózdi főesperes¹, aki ugyan szeretett volna egyetemi tanulmányokat folytatni, de erre nem volt lehetősége. Alacsony sorú származása és jeles irodalmi oktató hiányában¹ Pelei megkapó irodalmi és nem csak irodalmi műveltségről tesz tanúbizonyságot. Az övé volt Erasmus Adagiájának egyik példánya, amelyet ő adnotált nagyonis bőven. Ezekből a latin nyelvű kommentárokból, bár feljegyzései között vannak magyar nyelvű glosszák is, egy rendkívül művelt, azaz olvasott értelmiségi képe bontakozik ki előttünk, aki a középszintű káptalani egyházi értelmiség művelt rétegének típusát képviseli. Pelei akár eredetiből, akár idézet gyűjteményekből ismerte számos ókori író és filozófus művét, illetve a kortárs humanista szerzők műveit, kétségtelenül jeles értelmiségiként jelenik meg előttünk, aki - ha tehette - a budai könyvtárúsoktól szerezte be könyveit, így a már említett Adagia példányt is. Valószínű, hogy a Várdai Ferenc püspök szájába adott minősítés Pelei tehetségéről nem állt messze a valóságtól ("Sic Franciscus Vardai episcopus Transylvanus me Thomam Pelaeum laudabat, quod doctus sum et in scribendis litteris bonum habeo stilum ac in ecclesia per pulchre canto usque adeo quod secundus sit mihi nemo et quod arcanorum suorum mihi creditorum fidissimos custos essem."¹⁸ Nem tudjuk megállapítani, hogy két, a triviumot oktató iskoláról szóló glosszája a gyulafehérvári iskoláról, netán az ő tanulmányairól szólnak-e.¹ Tény azonban, hogy a fehérvári káptalan kánonokja, főesperese, majd az erdélyi egyház vikáriusa volt az a nagyenyedi származású Wolphard Adorján, aki tudomásunk szerint az első magyarországi latin nyelvű nyelvtan szerzője volt, melyet 1512-ben jelentetett meg Bécsben² és amelyet nyilvánvalóan oktatási céllal készített.

Pelei bő olvasmányai és Békefi Remig más káptalanok könyvtáráról szóló sorai sejtetik velünk, hogy gazdag lehetett a ma már nem ismert gyulafehérvári káptalani könyvtár, amelyet iskolamesterek, de talán még az ott tanulmányaikat folytatók is használhattak. A humanista püspökök, mint pl. Geréb László, Várdai Ferenc, majd Gosztonyi János vagy az olyan jeles humanisták mint Megyericsei János, Lászlai János vagy Stieröchsel/Taurinus István szerepet játszhattak, ha más nem, hát művelődési modellként Pelei életében.

A gyulafehérvári káptalani iskola oktatási színvonalát, egyben az oktatók erkölcsi felelősségtudatát jelzi a XVI. század egyik fontos eseménye, amelyről Heltai Gáspár számol be részletesen "Háló" című könyvének első fejezetében ("Az ördög hálójáról és annak körülálló dolgairól")². Ebben az írásban a szerző elmondja a segesvári dis-

puta történetét. Eszerint 1538-ban, amikor Szántai István elkezdte hirdetni Erdélyben a reformáció eszméit és több püspök (Fráter György, Statileo, Frangepán) szorgalmazta I. János királynál a határozott fellépést, a protestáns prédikátor és a katolikus papok közötti vita arbitereinek a király a már említett Wolphard Adorján vikáriust, illetve a gyulafehérvári káptalani iskolamesterét, Kálmáncsehi Sánta Mártont nevezte ki, "mert tudja vala, a király, hogy mindenik tudós ember volna" (Heltai, Szab.181.). A két arbiter a prédikátor érveinek ismeretében lelkiismereti okokra hivatkozva kérték a királytól visszahívásukat, ezzel is bizonyítva nem csupán felkészültségüket, de felelősségtudatukat is. ("Felséges Urunk, tefelséged legyen münékünk segítségül, hogy a tiszttól megszabadulhassunk, mert külemben el kell vesznünk. Test szerént elveszünk, ha igaz ítéletet teszünk ez jámbor István mesternek tudománya felől. Mert egyebet nem mondhatunk, hanem amit szól, amit disputál és tanít: merő igazság. mert tiszta szentírást szól és forgat. A barátok, papok dolga semmi nem egyéb, hanem csak fabula, emberi vélekedés és heáभावáló csácsogás. De mü ezeket tisztán megmondjuk etc., elveszünk pispekünk miatt és a több érsekök és pispekek és urak miatt. Ha kedig István mester ellené pronunciálunk és elkárhoztatjuk: Istennek haragja lesz rajtunk és örök kárhozatnak leszünk fiai.)

A humanista műveltség gyulafehérvári jelenlétét kiegészíti a már említett Wolphard Adorján, aki későbbi jogi tanulmányainak köszönhetően erdélyi vikárius lett. Az ő műveltségét bizonyítja Janus Panonius több versének kiadása külföldi egyetemi tanulmányai során, nemkülönben szándéka, hogy kiadja az összes Janus verset. Ezek a kéziratok más püspöki székhelyekhez hasonlóan

Lázói János gyulafehérvári kápolnája

Gyulafehérváron, illetve Nagyenyeden is megvoltak, s ezeket használta fel Wolphard, mint ahogy a káptalaniak közül mások is érdeklődtek a humanista művek iránt (a püspökök mellett ilyen volt pl. Budai Udalrik)².

Nem kevésbé érdekes a másik fennebb említett arbiter - Kálmáncsehi Sánta Márton - életpályája². A gyulafehérvári iskolamester, aki különben a krakkói egyetemen folytatta tanulmányait, megszerezte a kanonoki tisztelet is a gyulafehérvári káptalanban. Jelenlegi tudomásunk szerint Kálmáncsehi egészen másirányú tevékenységével tűnt ki, nevezetesen a zsoldárok magyarra fordításával. Kálmáncsehi, aki utóbb református püspök lesz, már a reformáció képviselőjeként fogja kiadni ezeket a zsoldárokat, amelye-

ken valószínűleg már a gyulafehérvári káptalan 1556-os szekularizációjának bekövetkezése előtt, annak kanonokjaként és iskolamestereként is már dolgozhatott.

A gyulafehérvári káptalani iskola történetének rövid ismertetése után elgondolkoztató nem csupán az az évszázados folyamat, amely a kereszténység meggyökereztetése és elterjesztése mellett, biztosította a magyarság áttérését erre a vallásra, hanem a nyugateurópai civilizáció meghonosodását a Kárpát-medencében. Ez a folyamat annál is elgondolkoztatóbb, mert ez a folyamat a latin - tehát egy idegen - nyelv közvetítésével játszódott le, ami újabb érdekes kérdéseket vet fel ennek a folyamatnak a mechanizmusát illetően, beleértve a katolikus liturgia, de magának a népi vallásosság anyanyelvi elemeinek a kialakulását és működését is.

Vekov Károly
(Kolozsvár)

Jegyzetek

¹ Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest, 1910.

² Békefi, 68., 178., 100., 227., 154.

³ I.m. 103., 232., 139.

⁴ U.o. 240., 8.j.

⁵ U.o. 7., 8.j.

⁶ Barabás Samu: Erdélyi káptalani tizedlajstromok. Klny.Történelmi Társ., 1911. 20, 23 stb.

Gustav Gündisch: Urkundenbuch zur geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. V. Bukarest, 1975. 563.

⁸ Vekov Károly: Locul de adeverire din Alba-Iulia. 2003, Cluj-Napoca 7.sz. melléklet. 1465.

⁹ A római szent birodalmi gróf széki Teleki-család oklevéltára. I. Szerk. Barabás Samu. Budapest, 1895. 499.

¹⁰ Békefi, 467.

¹¹ U.o.503.

¹² U.o. 423.

¹³ Kelényi B. Ottó: Egy magyar humanista glosszái

Erasmus Adagia-jához.=A Fővárosi Könyvtár Évkönyve. 1939. Budapest, 1940. 91.

¹ Hegedűs Attila, Papp Lajos: Középkori leveleink 1541-ig. (Régi Magyar Levéltár I.) Budapest, 1991. 95.

¹ Oláh Miklós levelezése. Kiad.és bev. Ipolyi Arnold. Budapest, 1875. (MHHD 25.).

¹⁶ Vekov, i.m.1504, 1519.

¹⁷ Kelényi, i.m. 58.

¹⁸ U.o. 61.

¹⁹ U.o. 62.

²⁰ Békefi, i.m. 258.

²¹ Heltai Gáspár: Száz fabula, krónika és egyéb írások. Bukarest, 1980. 181-182.

²² Vekov, i.m. 357-358, 368.

²³ Schulek Tibor: Kálmáncsehi Sánta Márton "Reggeli éneklések könyve"=ItK 1970 (LXXIV), 346-352.; Borsa Gedeon: A "Reggeli éneklések" és Kálmáncsehi Sánta Márton. =ItK 1977 (LXXXI) 215-228

„A jelen kor vészes napjaiban”

Forráskiadvány a csanádi egyházmegye 1848/49-es történetéről

1

A csanádi egyházmegye plébániáinak történetét és a papok életének 1848/49-es eseményeit Szentkláray Jenő, Kováts Sándor, Juhász Kálmán és Varsányi Péter István írásai vizsgálták. A csanádi püspöki címet 1848/49-ben két nagyhírű és liberális reformer politikus főpap viselte: Lonovics József és Horváth Mihály. Lonovics Józsefet 1848. június 25-én V. Ferdinánd császár és király egrí érsekké nevezte ki, s helyébe Horváth Mihálynak adományozta a csanádi püspöki méltóságot, aki később 1849 májusától a Szemere-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere lett. A pápa egyik kinevezést sem erősítette meg.

Mindkét főpásztor sokat volt távol egyházmegyéjétől, ezért püspöki helynököket neveztek ki. Fábry Ignác címzetes püspök 1831 januárja és augusztusa között, Róka József kanonok 1848. augusztus 27-étől látta el a vikáriusi teendőket. A csanádi egyházmegye azonban 1848 október végén, november elején kettészakadt Temesvár osztrák bevétele miatt. A császáriak által megszállt területet Fábry Ignác irányította Temesvárról, a magyar kormány ellenőrizte részt pedig Róka József kormányozta Makóról, a püspök nyári rezidenciájáról. Róka a székeskáptalant is megszervezte a környékbéli plébánosokból és teológiai tanárokból. Utóbbiaknak nem sok dolguk akadt, ugyanis a papnövendékek nagy része honvédnek állt. A szabadságharc bukása után a püspökség területi egysége helyreállt. A helynök Fábry Ignác lett, Róka Józsefet pedig a máriaradnai ferences rendházban tartották házi őrizetben.

A csanádi egyházmegye 1848/49-es történetéhez adott ki forrásokat a Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. A kiadványt Miklós Péter, a szegedi Móra Ferenc Múzeum történésze, a szegedi egyetem bölcsészkarának oktatója szerkesztette. A kötetben publikálásra került dokumentumokat a - a szerkesztő mellett - Szaplóczay Miklósné, a szegedi egyházmegyei levéltár munkatársa és Csicsely Ildikó, a Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézetének doktorandusza válogatta. A közölt iratok Torontál, Csongrád és Csanád vármegyékét érintő részét Miklós Péter, míg Békés megyére vonatkozókat Csicsely Ildikó gondozta. Mindketten írtak bevezető szöveget és magyarázó lábjegyzeteket is a dokumentumokhoz.

Az ebben a kötetben közölt levelek bepillantást engednek a forradalom és szabadságharc korának katolikus

egyházi életének mindennapjaiba. Amint azt a szerkesztő, Miklós Péter is hangsúlyozza, a kötetbe csak a Szeged-Csanádi Püspöki Levéltárban - az egyházközösségre vonatkozó régi iratok között - őrzött dokumentumok közül válogattak. Sem az állami pl. Békés Megyei Levéltár, Csongrád Megyei Levéltár), sem más egyházi (pl. Temesvári Püspöki Levéltár), sem helyi (pl. plébániái irattárak) források nem szerepelnek a gyűjteményben.

A könyvnek így is nagy erénye, hogy a helytörténet mellett a hadtörténet (a szőregi csaták eseménytörténetének pontosítása, s a délvidéki menekültek elhelyezése Apátfalván), a jogtörténet (a megüresedett szegedi plébániák ügye a városi közgyűlés előtt), a gazdaságtörténet (a makói és a kisteleki plébánia pénzügyei) és a történeti néprajz (a földéaki templombúcsú ügye 1848-ban) iránt érdeklődők is találhatnak értékes adatokat. A szerkesztő egyúttal előrevetíti a forrásfeltáró munka következő lépését is, ami a Temesvári Püspöki Levéltár - egyelőre rendezetlen - 1848/49-es anyagának vizsgálata lehet, amely alapján a jelen adatokról is más, pontosabb képet alkothatunk majd.

A dokumentumok eredeti írásmód és központozás megőrzésével kerülnek közlésre. Levéltári jelzetük a szöveg alatt van megadva. Az iratok sorrendjének szempontja nem a kronológia volt, Miklós Péter és munkatársai igyekeztek azokat bizonyos tematikus és földrajzi összefüggések szerint egymás után rendezni. Az egyes településekre vonatkozó iratok követik egymást, a szükséges helytörténeti és egyháztörténeti bevezetés mindig az egység első dokumentumánál olvasható. Ily módon a kötetben közölt összesen 27 dokumentum

9 egységre tagolódik a 9 hely- és egyháztörténeti bevezető által.

A 112 oldalnyi terjedelmű kötet bibliográfiája 67 szakmunkát tartalmaz. A vonatkozó szakirodalmat pedig nemcsak a lábjegyzet hozza, hanem a legfontosabbak a főszövegben kerülnek bemutatásra. Esetleges hiányérzetet is inkább csak formai mintsem tartalmi szempontok kelthetnek, gondolunk itt a névmutató hiányára. Maga a borító is említésre érdemes. A kötet elején a szőregi csata mozgalmas képi ábrázolása hozza közelebb a forradalom és szabadságharc zaklatott korának az olvasóhoz, a hátoldalon pedig mintegy arcképcsarnokban sorakoznak a kötetben szereplő jeles egyházférfiak arcképei.

A Miklós Péter által szerkesz-

tett kötet segítségével jobban megismerhetjük a hajdani nagy kiterjedésű csanádi egyházmegye településeinek – köztünk Szeged és jónéhány környező község – 1848/49-es mindennapjait. Ezen – szakszerűen közölt, megfelelő magyarázatokkal és

jegyzetanyaggal ellátott – levelek elolvasása értékes helytörténeti adatokkal szolgálhat mind tudományos közvélemény, mind az érdeklődő olvasó számára.

Tóth Péter

2

A fiatal szegedi doktoranduszok (Miklós Péter és Csicsely Ildikó) által összeállított és jegyzetekkel ellátott dokumentumkötet elsősorban a szabadságharc időszakának a helytörténetéhez nyújt újabb forrásokat. A Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár eddig még nem publikált irataiból tesznek közzé válogatást a szerzők, amelyek a történeti Csanád és Csongrád megye egyes településeinek történetébe, s ezen keresztül a Délvidék általános hadi helyzetébe engednek betekintést.

Egyházi forrásanyagról lévén szó, azt gondolná az ember, hogy inkább templomi és papi ügyekről fog tudósítást olvasni. Ezzel szemben a válogatás szélesebb szakmai alapokon nyugszik, és még az ország közállapotának egyes részleteire is rávilágít. Az egyházi iratok rendezési elve nem kronologikus, inkább tematikus. A történések földrajzi és tárgyi összefüggései szolgálták a rendezés alapjául.

A Miklós Péter által szerkesztett kötetben szereplő huszonnyolc forrásból tizenhat rövidebb és nincs magyarázó bevezetése, viszont jegyzetekkel ellátott. A többi kis tanulmány szerű magyarázat előzi meg, amelyben a forrás keletkezésének körülményeit, az irat tárgyát jelentő esemény tágabb keretét és mondanivalóját taglalják a szerzők. Szakszerű jegyzetapparátussal ellátott mini tanulmány ez, mely sajátos szerkezet ad a kötetnek, ugyanis a forrás és magyarázata között terjedelmi szempontból egy-két esetben fordított arányosság áll fenn. A kevermesi plébános püspöknek írt pár soros levelét például négy-öt oldalas bevezető előzi meg, amely érthető, hisz a község kegyurának báró Sina György bőkezű adományáról van benne szó. A személy közéleti súlya és az új templom felszentelésének ügye egyaránt alapos magyarázatot kívánt, s ezt a szerző egy másik forrás, a Historia Domus vonatkozó részének idézésével oldja meg.

Kistelekkal több irat is foglalkozik. Ennek oka, hogy Szeged Kistelek földesura volt ebben az időben, és a regálé jogokon kívül a kegyuraságot is gyakorolta. Ennek megfelelően a dokumentumok egy része a templomot fönntartó város anyagi kötelességeire emlékezteti az előjáróságot. Mivel a papokat választották tisztségükre, a kisteleki üresedésre is akadtak önjelöltek. Egyiküket (Bíró Jánost) korábban saját apja ütött el a parókiától, mert a fia megválasztását nem engedhette tanácsosi állása miatt. Etikátlan lett volna szülői hátszéllel elfoglalni az állást, mikor azonban ez a körülmény már nem állt fenn, a püspök figyelmébe ajánlotta személyét. Végül nem ő lett a kisteleki plébános, hanem Bezdán Sándor bölcsészeti tudor, segédlelkész, akit Szeged pártfogói jogánál fogva a tanácsban többségi szavazással választott meg. Az irat érdekessége, hogy minderről maga Vadász Manó szegedi polgármester tájékoztatta a püspököt, akit a megerősítés és beiktatás joga illetett meg.

A kor szokásaiba és nyelvezetébe engednek betekintést a források, de szerkezetük is magán hordja az adott kor sajátos ismertetőjegyeit. Különleges címzésük miatt érdekesek a hivatalos megszólítások is. Oltványi Pál kisteleki plébános-helyettes a nyugalmazott plébános, Szűts Antal ügyében írt a „Főtiszteletű Megyei Kormányának”. A „megyei kormány” akkor már nem az 1848 előtti nemesi vármegyét jelentette, hanem az állandó bizottmányt. Ez gyakorolta a főispán távollétében a megyei közgyűlés hatáskörét, míg a megyei szervezetet a törvényhozás nem rendezte. Szeged tanácsa a rókusi plébános megerősítése végett pedig egyenesen a „Szent Széknek” írt, amely ebben az esetben a temesvári egyházmegyei tanáccsal volt egyenlő.

A dokumentumokban szereplő régies kifejezések és fogalmak magyarázatára szakszerű jegyzetek szolgálnak. Így az olvasó nem vész el a korabeli ügykezelési nyelvben, mert az értelmezéshez szükséges információkat a lábjegyzetben vagy a fölvezetőben olvashatja.

A különböző témájú iratok – az egyházin kívül – fölillantják a Délvidék társadalmi, sőt hadtörténeti állapotát, emiatt a köztörténetet kutató is haszonnal forgathatja a forráskiadványt. Irattani szempontból hivatalos- és magánlevelezésből történt a válogatás, s ez a sajátossága adja, hogy a bennük foglalt adatok értéke ügyviteli szempontból kiemelkedő, hiszen a Csanádi Püspökség folyamatos működését dokumentálja az 1848/49-es sorsfordító időkben.

A Miklós Péter szerkesztésében megjelent, mennyiségre nem túl nagy (száztizenkét oldal terjedelmű) kötet jelentős hozzájárulás szűkebb pátriánk történelmi múltjának kutatásához, illetve megismeréséhez. A forrásgyűjteményt a témára vonatkozó gazdag irodalomjegyzék egészíti ki, amely újabb támpont a kérdés iránt érdeklődők szakmai tájékoztatásában.

(„A jelen kor vészes napjaiban” Dokumentumok a csanádi püspökség 1848/49-es történetéhez. Szerk. Miklós Péter. Szeged, Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár, 2006. 112 o.)

Marjanucz László

Testvéri szózat Magyarország hölgyeihez

Kiállítás Szendrey Júliáról a múzeumban

1

„Hazám hölgyei! Testvéreim!

Rövid idő múlva vagy egy szabad haza boldog gyermekei, vagy egy meggyilkolt hon szerencsétlen árvái leszünk.” Szendrey Júlia, a nemzet asszonya (nemsokára pedig a nemzet özvegye) kezdte így 1849-ben fogalmazott *Testvéri szózat*-t, melyben patetikus hangon, visszakérdezhetetlenül és igazi női feladatként arra hívta fel asszonytestvéreit, hogy a hon megmentéséért ők maguk küldjék öldöklő harcba, kíméletlen háborúba, véres csatába imádott férjeiket és szerelmetes társaikat.

Hazám hölgyei! Testvéreim! Vajon lehet-e szeretni egy hazája sorsáért aggódó, ennyire lobogó lelkű Szendrey Júliát? Nem tudom.

Nem tudom, hogy akkoriban, a vérzivataros időkben akartam volna-e, hogy honfői/honleányi kötelességemre figyelmeztessen ilyen erőszakosan és ilyen kíméletlenül. Hogy szikrányit is értettem volna-e, miért kell nekem a szerettemet magam mellől a végveszélybe indítani.

Ha nem lettem volna a hazánkért, a jövőnkért küzdő, lángoló lelkű, igazi honfi-honleány, nyilvánvalóan nem akartam volna. Nyilvánvalóan nem értettem volna Szendrey Júliát.

Meglehet, gyűlöltem volna érte.

És Szendrey Júliát tényleg sokan gyűlölték.

Mások meg imádták.

Bárki, aki emlegette, valami erősebb érzelmi viszonyulással fordult felé. De senki nem nézett rá közömbösen.

Ha van valami, amiben az összes ismerős, visszaemlékező megegyezik, az éppen az, hogy Júliában nem különös szépsége vagy nem csodás alakja, hanem nyomban érezhető kisugárzása és különös, vibráló intellektusa fogta meg a kortársakat. Vagy éppen taszította el őket tőle.

Különös volt. Vachott Sándor felesége, Júlia egykori iskolatársa és alig titkoltan irigykedő vetélytársa például nyomban ráismert Szendrey Júlia stílusára, szavaira, és hitetlenkedve kiáltotta nevét, mikor Petőfi felolvasott nekik néhány mondatot az akkor még mindenki előtt erősen titkolt, meg nem nevezett kedvesétől kapott levélből.

Máig sincs ez másképp. Valahogy mindenki így volt és így van ezzel a – pláne a saját korában – igazán különös nővel.

Művelt volt. Különös volt. Merész volt. Extravagáns volt. Modern volt.

Más volt.

Mindenkit, aki ismerte (vagy aki emlegette) arra készítetted, hogy ítélkezzék fölötte – érzelmileg és erkölcsileg.

Hogy megértse.

Hogy élettörténetének egyes eseményeinél szí-

véhez kapva, fejcsóválva széttárja a kezét.

Hogy megvédje.

Hogy elítélje.

Hogy megmagyarázza.

Hogy képtelen legyen rá magyarázatot találni.

Hogy felmentse.

Hogy ne mentse fel.

De közömbösséget és hűvösséget soha nem kapott.

Hazám hölgyei! Testvéreim! Hát lehet szeretni egy ilyen idegesítően különleges és merész nőt, hacsak mi is nem vagyunk hozzá foghatóak?

Jó néhány kortárs férfiember szerint nagyon is. Akár egy életen keresztül. Töretlenül. Reménytelenül is.

Petőfi Juliska-szerelméről persze ma már sokat tudunk. Júlia Sándor-szerelméről is sokat tudunk. Talán túl sokat is. Petőfi verseiből, *Úti rajzaiból*, valamint Júlia naplójából, feljegyzéseiből, leveleiből pontosan kirajzolódik szerelmi érzésük jóformán minden rezdülése.

De már a kortársak is igen tájékozottak voltak a Petőfi-házaspár románba illő, zivataros meséjében. Erről – akkoriban egészen kirívó módon, az átélt és néha túltengő érzelmek és férfiúi büszkeség mellett, jófajta reklámfogásként – nem a korabeli sajtó és média, hanem maga Petőfi gondoskodott, mikor például házasságkötésük után azonnal a nyilvánosság elé tárta az addig csak verseiből ismert lánynak a naplórészleteit, s ezzel saját magánéletének, szerelmének legféltettebb kincseit, titkait is megvillantotta, sőt nemegyszer ki is teregette a nagyközönség előtt. A beavatott publikum pedig ettől fogva – egészen máig, a magyar irodalom történetében szinte egyedülállóan – feljogosítottan érezte és érzi magát, hogy **erkölcsi** ítéletet hozzon Júlia minden egyes, szigorúan **magánéleti** lépéséről.

Arról az asszonyról, aki Herczeg Ferenc szerint „sohasem bántotta meg Petőfit, csak a közvéleményt.” Arról az asszonyról, aki – pózból vagy szívből – lenézett és elutasított mindent, amit a kor férjes asszonyától, gazdasszonyától elvártak. Arról az asszonyról, aki nem egészen úgy akart asszony lenni, ahogy mások, hanem ahogy neki tetszett. Arról az asszonyról, aki az élet szerepében mindig mást vagy máshogy alakított, mint ami szokásban volt.

Arról az asszonyról, akiért már lánykorában, majd friss özvegyként is más, komoly férfiember is versengtek. Olyanok, akik évtizedeken keresztül vágyakoztak és áhítoztak utána. Akik akár még Júlia halálos, szétroncsolt testű betegágyánál is férjül, szeretőül, hű barátul kínálkoztak. Akikből évtizedek múltán is olyan fájógyötrelmes, mégis vonzással terhes érzelmeket

tudott kiváltani ez a hiszteroidan mágikus, hol tüzelően engedékeny, hol hideggé és elutasítóvá váló, fiatalon megözvegyült nő, mint amilyenekről Lauka Gusztáv írt a *Homoródi éjszakákban*:

„Oly kedély hangulatban tértem szállásomra, mint azok, kik mindenöket elvesztették - így Lauka. - Éreztem, miként vagy meg kell magamat öletnem a folytonos s mindinkább gyötrő kebel izgatottságtól, vagy le kell mondanom határtalan szerelmemről, és azon reményről, miként Terézt valaha birhassam. Elhatároztam, miként megpróbálom feledni! Úgy tetszett, mintha egyedül maradtam volna a világon, mintha minden elveszett volna, mi nékem örömet szerezhett. ... Terézt feledni? Terézt?! Kit négy éven keresztül (azaz Teréz házassága alatt) egy napra sem bírtam emlékeimből eltávolítani. Teréz! kiról úgy vélekedtem, hogy folytonos láthatása is képes volna boldogítani. ... Kopogtattak az ablakomon.

...
_ Ki az? Mit akar?

- Én vagyok! vigasztalni, és megnyugtadni jöttem önt szerencsétlen barátom, hogy magam se legyek szomorú és nyugtalan.

- Teréz! ... Boldogságom!

- Csitt! ön ismét háladatlan! Pár perccel hajnal előtt szöktem el hazulról egyedül azért, miként önt biztosítom, hogy senkit sem szeretek! érti ön? senkit! Ön engem végtelenül szeret. ... Barátom! én hiszem miként ön igyekezni fog bizalmamat igazolni, önzéstelen barátságomat megérdemelni, s azon reményben, hogy az ember bánatból öröme virradhat, nyugalmasan lehajtja fejét és elalszik. Ígérje meg ön ezt nekem?!”

Hazám hölgyei! Testvéreim! Hát, látják. Még ez is. Lehet megértően, szó nélkül tudomásul venni, hogy ez az igazi nő mennyire ígéző, szexuálisan is vonzó nő volt? Hogy engedékeny, aztán meg hirtelen sértetten visszautasító, egy férfiért az éjszakába kiszökő, de szeretetét megtagadó varázserejével miként bolondította magához a férfiakat? Laukát? Meg azt a később nagybányai törvényszéki bíróné lett, talán túlnőtül is ihletett Júlia-portrét megfestő Petőfi-barátot? Meg azt a - talán a szexuális perverzióktól sem ódzkodó - pornográf fényképgyűjteményét óva rendezgető, igaz, a hitvesi ágyból hamar kiharancsolt, második férjül választott egyetemi történészprofesszort? Vagy a nála fia-

talabb, halálos ágya szélén szolgálóan körömlégtető barátot? Mit tudhatott ez a boszorkányos nő?

Mit tudhatott, ha még az irodalomtörténet egyik legkíméletlenebb és a legélesebb hangú, bántó bírálatától sem visszariadó irodalmi vezetőjének, irodalompolitikusának, saját sógorának, Gyulai Pálnak a **kritikusi** tolla is úgy sercegett, hogy érezni benne a **férfi** sértettség, mikor az *Íróknk* című elemző cikkében - többek között - Szendrey Júlia Andersen mesefordításai kapcsán azt írta: „...a női kedély, melynek csak a családi kör számára kellene megnyílania, hogyan profanálja érzéseit az egész világ előtt, minő vallomásokot tesz, minő

élményekről tanuskodik s fejt meg új oldalról a szerelem és házasság nagy kérdéseit...”

Szendrey Júlia, a jó tollú író, melleleg a Gyulai számára soha el nem érhető nő pedig okosan, merészen és igen nagyvonalúan válaszolt. Kíméletlen volt, jól odacsípett a félelmes kritikus-embernek, aki „oly kebellázító sérelemmel illette az emberi nem gyöngébb felét, hogy még az ereszen csiripelő verebek is feljajdultak rá, ki hogyha róla a legiszonyúbbat elmondjuk: minden író tollát főzőkanállá akarná átváltoztatni - ki zsarnok és hóhér egy személyben, mert minden létező és létezhető írónőt törvénytelen kívülnek nyilvánított s ezenfelül minden magyar írónőt egyszerre, egyetlen tollvonással eltörölt a föld színéről.” De a végére azért - kifinomult női érzéssel és elmeélel - odaillesztette annak a nagyon félelmetes férfi-embernek: „ki az elősorolt borzasztóságok dacára a világon a legjobb, legszeretreméltóbb ember, ... kinek én örvendezve nyújtám kezemet.”

Hazám hölgyei! Testvéreim! Újra kérdezem tehát: vajon lehet-e szeretni egy ennyire különös, ennyire női praktikákkal élő és ezt a nem egészen 40 évig tartó földi nővarázst évszázaddal később is megőrzött erejű, ennyire nyugtalan-sággal teli, megnyugvást nehezen találó és némi egzaltáltsággal terhelt, ennyire vibráló nőt?

Lehet-e és érdemes-e végre íróilag is értékelni ezt a hányaveti kedvtelésből író, könnyű tollú írónőt? Ezt az igazi egyéniséget, aki épp emiatt - tulajdonképpen mellékesen - lehetett a nemzet szimbólumává vált, nemzeti költő szerelme és felesége?

A férfiak már régen megadták rá a választ.

Császtvay Tünde

(Elhangzott a kiállítás megnyitóján február 22-én a Móra Ferenc Múzeumban)

Szendrey Júlia a tanulmány című szolgálati írást 1849 februárjában, Debrecenben írta, a munka megjelent a kormány hivatalos lapjában, a *Közlönyben*.¹ Műfaja politikai beszéd, amit a szózat szó egyik jelentése is alátámaszt: „Figyelmeztető, intő beszéd, ill. Ilyen költői megnyilatkozás.”² Maga a műfaj nem tartozik a női műfajok közé, legalábbis azok közé nem, amiket Gyulai Pál engedélyez a korabeli hölgyeknek.³

A Szendrey beszéd címében szerepel a megszólított: Magyarország hölgyei. A megszólítás („*Hazám hölgyei! Testvéreim!*”), mint látjuk, a cím négy szavából kettőt megismétel. Talán még a Magyarország helyett itt használt *hazám* is újra előfordulásnak is tekinthető, és akkor három szó megerősítéséről van szó. Tudatos retorikai hatás tehát. A hölgy szónak pedig érzelmi többlete van a tudományos nyelvből vagy akár a köznyelvből való nő főnévhez képest, kifejezi a biedermeier világ illemszabályai szerint a férfiak részéről kötelező tiszteletet a nők iránt. A biedermeier világkép, amelytől írónőnk sem maradhatott teljesen érintetlen, megvédi őt, hogy megfogalmazásaiban elbillenjen a szélsőségesen feminista szöveg és gondolat irányában. A női szolidaritás azonban természetesen megvan benne, hiszen mind jelzőként, mind megszólításként a *Testvér* szót használja. A beszéd hitelességét erősíti a többes szám első személy használata. A szónok maga is részese a hallgatósága sorának, osztozik annak hibáiban és erényeiben.

A szöveg követi a tanácskozási beszéd szokásos retorikai felépítését. Tanácskozási beszédnek a műfaj történetében a politikai beszédeket, szónoklatokat nevezték.⁴ A kezdet az *állítás*, a bizonyítandó téma megfogalmazása: „Rövid idő múlva vagy egy szabad haza boldog gyermekei, vagy egy meggyilkolt hon szerencsétlen árvái leszünk.”⁵ A beszédmód illeszkedik a politikai szövegekhez, forradalmi helyzetben születik, magában foglalja a jövőre vonatkozó, ámbár bizonytalan utalást is, ezt az időhatározós szerkezet alkalmazásával éri el. A szózat írója a történelmi szituációt meg akarja oldani vagy szabadság, vagy árvaság. Talán fiatalsága az oka, hogy nem fogja fel: lehet vérpad is, azaz halál.

A szózat nyelvezetét a megveszekedett hangvétellel jellemezhető jakobinus beszédmódhoz sorolnám. Szendrey Júlia Petőfi 1846-1848-as verseiből (is) ismerhette ezt a beszédmódot, és használta ennek a maga neméhez és egyéniségéhez finomított változatot.⁶

A *kifejtés* nevű retorikai egységben a szerző kijelöli a hölgyek számára ajánlott feladatokat, amelyeket a haza szabadsága kivívása érdekében végre kell hajtaniuk. A magyar hölgyek sokáig érzéketlenek voltak honleányi szerepük felismerésében és gyakorlásában, ebben akar segíteni nekik a szózat.

Mosta azonban mindenkire szüksége van, még az árvákra és az özvegyekre is. Szendrey Júlia rá akarja ébreszteni az érintetteket helyzetük megoldására. Veszteségük ebben a történelmi helyzetben nem a magánember vesztesége, meghalt szeretteiket az egész ország minden jóérezsű, politikailag helyesen gondolkodó állampolgára kivétel nélkül gyászolja. Nem hiányzik az írónő gondolkodásából a forradalmi türelmetlenség sem, amikor így fogalmaz: „Minden egyes ember halála száz új harcost teremtsen”, az özvegykori napló írásakor már megtapasztalhatta, mennyire egyedül van egy friss özvegy a szabadságharc összeomlásának kaotikus világában. A veszteséket a „magyarok istene”⁷ fogja megsegíteni, használja Petőfi egyik kedvenc kifejezését, amelynek megvannak a maga előzményei a folklórban és a magyar irodalomban. Petőfi mindenféle megjelenésében kishetűvel írja istent, Szendrey Júlia általában nagybetűvel.

Tömör és eredeti megfogalmazása az írónőnek: „hazánkban csak enmagunkat szeretjük, hazánk sorsa a mienk s miénk!” A szerző okos és kedves habitusa teljes mértékben ellentmond a Szendrey Júliát valamiféle szüfrazsettnak és Petőfi rossz szellemének értékelő irodalomtörténészek (elsősorban Hatvany Lajos) véleményének, tény, hogy a női nemnek alkatilag is megfelelő feladatokra buzdítja nőtársait. Ilyenek: bíztassák párjukat a haza védelmére, könnyítsék meg számukra a családtól való elszakadást, tanulják meg az önálló életvitelt, stb. A hagyományos női szerepekről sem feledkezik meg: betegápolás, anyagi támogatás nyújtás az árváknak és özvegyeknek. Az azonos élethelyzet, saját életének tapasztalatai indítják arra, hogy szóljon erről a témáról, ezek adnak hitelt szavainak, ezek teszik elfogadhatóvá más asszonyok számára.

Petőfiné nem esik a szüfrazsettek hibájába, ő pontosan ismeri a nők adottságait: „Nemünk nem használ karjával

testi erejével hazájának, de annál többet használhat befolyása és lelkesítése által.” A feladatok összefoglalását felszólító módban adja elő, aminek nyilván funkciója van: „Nyujtsunk segédkezet lelkes honfjainknak...”, „áldozzatok föl...”, „szüntessétek meg”, „szünjetekek meg”, „Ne tegyétek ily kárhózatossá”, „Ti is mondjatok átkot és esküdjetekek boszut”, „álljatok boszut a szabadság ellenségein”, stb. Életkor szerint adja a tanácsot: a szerelmes lány csak akkor engedjen kedvese vágyainak, ha az győztesen tér vissza a csatából. Íme a XIX. Század közepének fordított Lüsztrátésza!⁸ Az asszony ne kényszerítse férjé arra, hogy otthon üljön a családjá körében, amikor veszélyben van a haza szabadsága. A szózat harmadik szerepmegjelölése, hogy az anyák viselkedjenek úgy,

mint az ókori rómaiak hős anyái, akik agyáva fiaikat megtagadták. A pilléreken belül is a felszólító mód dominál: „Menj és szolgálj karddal”, „szeresd hazádat most jobban feleségednél”, „menj és segíts megmenteni a hazát”. Minden nő kötelessége ápolni a sebesülteket, a tehetősebb asszonyok pedig segítsék a hősi halottak családját anyagilag is. A teendők második része a felszólító módott főnévi igenévvél kifejezett, ezért általánosító jellegű kijelentésekkel váltja fel: „ápolni a beteg hazafiakat”, „ruházni a szegényebbet”, „segíteni”, „gondot viselni”. A köznép megérdemli ezt a gesztust, mert „e nép minden durvaságában és tudatlanságában is nagy és hatalmas volt, mert hosszú századokon át meg bírta őrizni romlatlan lelkében a hon és szabadság szeretét”. Tehát a szegények önzetlenebbül szeretik a hazájukat mint a gazdagok, esik gondolkodóba a fiatalasszony. Retorikai szerkezet tekintetében most a *lezárás*, összefoglalás következik. A dikció határozottságát finoman enyhíti az utolsó bekezdés, a záradék feltételes módja: „Alakulnának női társulatok”, „nem adakozhatnánk-e”, „nem válnék-e gyönyörre”. A feltételes mód a kérésnek az adakozásra való felhívásra szól. A lezárás a saját örömeinek kifejezésével érzelmi hatást gyakorol az olvasóra. Gondolatilag azt sugallja, hogy tettünk díja önmagában van.

A beszéd és Petőfi gondolatainak összecsengése nyilvánvaló. A haza szinte monomániás emlegetése 1848-1849-ben írott időkben mindkettejükben megvan. (Szendrey Júlia elemzett szövegében hat oldalon 18-szor fordul elő a haza különböző kifejezésekben). A

Jegyzetek:

1. 1849. 74. sz., április 8. 270.
2. Magyar Értelmező Kéziszótár L-ZS Budapest 1992, 1309.
3. 1858-ban, a Pesti Naplóban jelent meg GYULAI Pál írása, amelyben azt fejtegeti, hogy a nők, ha már mindenképpen írniuk kell, maradjanak a hagyományos női műfajok: napló, mese, effélék mellett. Ezt éppen többek közt Szendrey Júlia Andersen fordításai kapcsán írja. Gondolom, hogy Szendrey Júlia szóban forgó írását 1849-ből nem ismerte, legalábbis nincs rá adatunk.
4. SZABÓ G. Zoltán - SZÖRÉNYI László Kis magyar retorika, Budapest, Tankönyvkiadó, 1988
5. A beszéd szövegét PETŐFINÉ SZENDREY Júlia Költményei és naplói BIHARI Mór által sajtó alá rendezett kiadásából (Budapest, 2009, Petőfi-könyvtár, szerk., ENDRÓDI Sándor, FERENCI Zoltán VII. Füzet) idézem.

„magyarok istene” kifejezésről már ejtettünk szót. Az irónó viszonya saját neméhez harmonikus, korának közvéleményével van vitája, amely évszázados hagyományokból táplálkozik. Az egyetlen konfliktus saját nemével állapotából fakad 1848 őszén, amikor terhessége okán férje Erdődre, ekkor írja az alábbi sorokat naplójába:

„Oh te kapcza-kötő, főzőkanalat-forgató teremtménye az istennek: asszony, hogy érzed most magadat? Érzed ugy-e magasztos hivatásodat? [...] Én, ki előtt a világhistoria minden hősnéi sem tettek többet, mint mennyire őket az alkalom, a sors segíté, mint mennyit én akartam tenni és hittem is, hogy tenni fogok. Most már nem kívánok, nem álmodoznám külön, kiváló szerepről a nagy szellemek között, nem vágnék soha saját hírre, dicsőségre, elég volna az is, sőt főboldogságomnak tekinthetném, ha Sándoromat követhetném, ha csak vele mehetnék, merre ő megy, ha mindig csak láthatnám, él-e?”

A szózatnál négy hónappal korábban írott sorok egy terhes asszony sorai, aki várandósként nem dönthet arról, részt vesz-e, vagy legalább közelébe kerülhet-e a szabadságharc eseményedinek, annak a harcénak, amelynek céljait teljes szívvel magáénak vallotta. A politikai beszéd vagy mai tudásunk szerint politikai irat megírása a már anyává lett, így a fizikai helyhez kötöttségtől megszabaduló forradalmár asszony, márciusi hölgy felszabadulását is mutató lelkesedéssel telített.

Petőfiné Szendrey Júlia első házassága idején teljes életet élt. A szerelem, a család mellett elvei, politikai nézetei, írói ambíciói is voltak. Ezt tükrözi a Testvéri szózat is. Magáéhoz hasonló, teljes életet ajánlott nőtársainak.

Ratzky Rita

6. A XIX. Századi beszédmódokról lásd pont TAKÁTS József alapvető tanulmányát (Magyar politikai beszédmódok a XIX. Század elején, in: MESTERÉK, TANÍTVANYOK. Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére, Budapest 1999.), amelyben többek közt republikánus beszédmódot jelöl meg, ennek továbbfejlesztésekként használom a jakobinus beszédmód megjelölést. Előzményként még, FEKETE Sándor, Petőfi evangéliuma, Budapest, 1989. A jakobinus beszédmódra pedig RATZKY Rita, Petőfi közéleti beszédmódjának szövegei, Kisebbségkutatás, 2000, 1. sz.
7. Lásd BÍRÓ Ferenc korszakmonográfiáját, A felvilágosodás korának magyar irodalma, Budapest 1995. 184-186., 206.
8. Arisztophanész Lüzisztráté című darabjában a görög nők egy athéni polgár Lüzisztrátész biztatásáramegvonták szerelmüket férjüktől, amíg azok nem hagyják abba a háborúskodást. Szendrey Júlia épp az ellenkezőjére biztatja a lányokat.

Történelem és/vagy politika

A forradalom centenáriuma és a Mindszenty-per ideológiai előkészítése

A magyar történetírás történetének viszonylag gyakran vizsgált és alaposan föltárt területe az 1848–49-es forradalom és szabadságharc historiográfiája (nem utolsósorban az esszé- és szépirodalomba is belopódzó Görgey-kérdés miatt). Már a dualizmus korában megindult a tizenkilencedik század közepi polgári forradalom tudományos – történeti forrásokat és objektív pozitív adatokat szem előtt tartó – földolgozása (a könyvtárnyi visszaemlékezésről, helytörténeti adathalmazról és honvédelalbumról nem is beszélve). A Horthy-korszakban aztán 1848–49 kutatása is beépült abba a klebelsbergi neonacionalizmusra és az újkonzervativizmusra alapozott tudománypolitikai struktúrába, amely a magyar tudományosság céljával azt tűzte ki, hogy a környező államok kulturális és tudományos elitje, valamint a nemzetközi közvélemény előtt bizonyítsa, hogy a magyarság – saját nemzeti történelmével, saját kulturális tradícióival – önálló entitás a nyugati kultúrkörben, nem pedig más (például a szláv vagy a germán) történeti és művelődési egység része. Konkrét politikai szerepet és aktualizáló közéleti tartalmat azonban csak az 1945 utáni történetírásban nyert az 1848–49-es események és folyamatok interpretálása.

A dualizmus évtizedeiben 1848 kapcsán a hivatalos állami reprezentáció nem a forradalom és a rendi kereteket között működő politikai berendezkedést megváltoztatni akaró mozgalom polgári törekvéseit emelte ki, hanem a magyarországi politikai, gazdasági és társadalmi modernizáció fundamentumát képező áprilisi törvényeket és az azokat szentesítő uralkodói akaratot hangsúlyozta. Így április 11. lett ünnepnap, V. Ferdinánd ugyanis 1848-ban ezen a napon írta alá az 1847–48. évi utolsó rendi országgyűlés politikai vitái és a márciusi forradalom nyomán született törvénycsomagot. A március 15-i ünnepet 1919-ban a Tanácsköztársaság idején a „magyar népszabadság ünnepnapjának” nevezték és a kommunista proletárdiktatúra történeti előképének tekintették. 1927-től március 15. hivatalosan is nemzeti ünnep lett, politikai és ideológiai csatározások időpontjává, terévé és fórumává viszont 1945 után vált.

A koalíciós években, majd az 1948. évi „fordulat” – a kommunista hatalomátvétel – és az egy pártrendszerű sztálini mintájú deklarált kiépítése (1949) után az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc értelmezése Rákosi Mátyás és Révai József propagandagépezetének kommunikációs stratégiájában domináns szerepet kapott, s ebben nemcsak a Magyar Kommunista Párt és a társutas szervezetek agitátorai és aktivistái, de a történészszakma marxista irányultságú reprezentánsai is tevékeny szerepet vállaltak.

Nem ritka, hogy politikai kurzusok történeti előzményekre hivatkozva, történelmi tradíciókhoz kapcsolódva igyekeznek saját ideológiájuknak kulturális alapot, verifikáló hátteret s ezzel bizonyos legitimitást biztosítani. Így lett a második világháború utáni magyar történettudomány kedvelt és kutatott témája – a marxizmus-leninizmus történészei számára kötelező gazdaságtörténet mellett – a magyar nemzet függetlenségi harcának több évszázados történelme: a középkori parasztmozgalmak, a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc és 1848–49. A magyar történelem ezen kérdései ezzel nemcsak a tudományos és szűkebb értelemben vett szakmai történész közvélemény diskurzusának váltak állandó és centrális részeivé, de a kollektív tudatot és a nem-

zeti identitást meghatározó történeti narratíva kihagyhatatlan elemeivé léptek elő. A kiépülő Rákosi-diktatúra ideológusainak és történészeinek még az időpont is kapóra jött: 1948–49-ben a márciusi forradalom és az azt követő szabadságharc centenáriuma adott alkalmat saját politikai alapelveiknek és intencióiknak történeti keretbe ágyazott megfogalmazására.

A korabeli publicisztikában megjelent a Rákosi és Kossuth közötti párhuzam, ami – amellet hogy a nemzeti függetlenség bajnoka és a magyar nép elfogadott politikai vezetője attribútumaival ruházta föl a kommunista diktátort – megfelelő alapot adott a későbbi koncepciók politikai perekhez is, legyen szó akár a „megalkuvók”, akár a „klerikális reakció” természetesen „nemzetellenes” és „haladásellenes” tevékenységéről. Ennek jegyében kvázi azonosították az „áruló” Görgeyvel a párton vagy a kommunista munkásmozgalmon belüli ellenségeket – elsősorban Rajk Lászlót –, a szintén „hazaáruló” Hám János szatmári püspökkel (1848–49-ben kinevezett esztergomi érsek) és Scitovszky János pécsi püspökkel (1849 és 1866 között esztergomi érsek) pedig Mindszentyt.

1948-ban már javában folytak a Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek elleni koncepciók per ideológiai, politikai, állambiztonsági és jogi előkészületei. Ezek közé tartozott például, hogy a korabeli kommunista lapok a katolikus egyházat és annak magyarországi vezetőjét az „amerikai imperializmus ügynökének” és a „fasiszta reakció” képviselőjének bélyegezték. 1948-ban a Magyar Kommunista Párt (majd a júniusban a Szociáldemokrata Párt önállóságának megszüntetésével létrejött utódja, a Magyar Dolgozók Pártja) már nyíltan támadta a katolicizmust és Mindszenty Józsefet. Az 1948. év folyamán nemcsak a politikai pluralitás fölszámolása kezdődött meg, de nem sokkal a munkáspártok fúziója után államosították a felekezeti iskolákat is, amely ismét súlyos ütközéseket eredményezett a kormány és a Mindszenty vezette magyar katolikus egyház között.

A marxista történész, Andics Erzsébet (1902–1986) Az egyházi reakció 1848–49-ben (Bp., 1949.) című művében következetesen a „hazaáruló és haladásellenes papságról” írt, amelynek tagjait az 1849 augusztusa utáni események tárgyalásakor mint „a szabadságharc bukásának ünneplőit” mutatta be. „A magyar nép száz évvel ezelőtt – írta – egyáltalán nem volt azon a véleményen, hogy a hazaárulókkal, reakciós bűjtogatókkal stb. elnézőbbnek kell lenni, hogyha azok papi talárt viselnek, esetleg magas, sőt legmagasabb egyházi méltóságot töltenek be.” Andics Erzsébet könyve 1949-ben – a Mindszenty-per idején – jelent meg, s az előbb idézett sorokból látszik, hogy nagyon is aktuális politikai üzenete és tartalma volt a történeti szakmuknak.

Andics egyébként művében nem hallgatta el, hogy jónéhány katolikus pap – köztük Mednyánszky Cézár tábori főlelkész és Horváth Mihály kinevezett csanádi püspök – a forradalom célkitűzései és törekvései mellett állt ki, szerepet vállalva a helyi szintű politikai élet alakításában és a szabadságharc eseményeiben is, bár szívesebben emlegette a császárpárti egyháziak működését – köztük a szegedi Kreminger Antal esperest és Fábry Ignác csanádi püspöki helynököt –, akik kapcsán a következőket jegyezte meg: „Nem egy ízben csak a hatóságok

közbelépése tudta megmenteni az Istennek ezen érdemtelen szolgálait a nép megtorló kezétől.”

Ugyanó egy évvel korábban a Főpapok a szabadságharc ellen című cikkében a kommunista párt lapja, a Szabad Nép 1948. szeptember 26-i számában terjedelmes fejtegetésben bizonygatta a „nemzetellenes egyházfejedelmek hazaáruló magatartását”. Írásának végén az 1945 előtti történetírás és a katolikus egyház összefonódásáról próbálta meg lerántani a leplet, persze nem napi politikai fölhang nélkül, hiszen szerinte „még a jelenből is” – három hónappal Mindszenty letartóztatása előtt! – sok mindenre ad magyarázatot a katolikus klérus svarcgelb érzelmű része – hazaáruló! – tevékenységének ismerete. „Alig van a legújabbkori magyar történelemnek még egy kérdése, amelyet történettudósaink a fennmaradt nagyszámú forrás ellenére olyan állhatatosan elkerültek volna, mint a katolikus főpapok 1848–49-ben tanúsított hazaáruló magatartásának a tényét. Pedig ezek a tények sok mindent megmagyaráznak a múltból, de még a jelenből is.”

A Március Tizenötödike – a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége középiskolásokat tömörítő Diákszövetségének lapja, vagy ahogy az alcímben volt olvasható: „a magyar középiskolás ifjúság hetilapja” – 1948. október 15-i számában Andics Erzsébet, az első kizárólag állami iskolákban megkezdődő tanév kapcsán Hám János és Kossuth Lajos ellentétét a Mindszenty és Rákosi közötti oppozícióval állította párhuzamba. „A magyar ifjúság most az első választás előtt áll, hogy kivel akar együtt menni? Kollonich hagyományait akarja-e folytatni, Hám Jánosokkal és Bangha páterekkel akar-e együtt menni? Mindszentyt akarja-e követni, vagy pedig Rákosit, Kossuthot, Eötvöst, Arany Jánost és Adyt?” Láthatjuk, hogy 1948 októberére Rákosi Mátyás – s ennek nemcsak stilisztikai jelentősége volt – megelőzött a fősorolásban olyan formátumú politikusokat, mint Kossuth Lajos vagy Eötvös József és olyan jelentős költőket, mint Arany János vagy Ady Endre. Ebben már a diktatúra kommunikációs struktúrája és frazeológiája figyelhető meg.

Néhány héttel a hercegprímás Andrássy út 60. alá hurcolása előtt az egykori szociáldemokrata, akkora már a „szabad” szakszervezetek kiadásában megjelenő Népszava 1948. november 4-i számából megtudhatta az olvasó, hogy „Mindszenty célja ugyanaz, mint 1848-ban a hazaáruló Hám érseké volt” A lap beszámolt róla, hogy az ország több régiójából Mindszenty-ellenes táviratok érkeztek a miniszterelnökhöz, s a tudósításból az is kiderül, hogy a korabeli 1848–49-et érintő közbeszédnek mennyire meghatározó részévé emelkedett a „hazaáruló” esztergomi érsek toposza. Ennek pedig nagyon aktuális tartalma volt 1948 őszén. „Az újszegedi Kendergyár dolgozói – írja a Népszava – és a győri textilipari munkások táviratot küldtek a miniszterelnöknek. Követelték a klerikális reakció háborús uszításának megszüntetését. A veszprém-megyei Tokod-Altáron a centenáriumi emlékmű avatásánál Rác János gimnáziumi tanár beszédében bejelentette: Mindszenty célja ugyanaz, mint 1848-ban a hazaáruló Hám érseké volt.”

A „népakaratra” való hivatkozás is fontos része volt a kormány és az MDP Mindszenty József ellen irányuló támadásainak: a Rákosi vezette politikai garnitúra többek között arra hivatkozott, hogy az esztergomi érsek elleni politikai és jogi föllépés, már csak azért is szükséges, mert a társadalom többsége ezt kívánja. Ennek alátámasztására az ország minden részéről helyi párt és népfőnt alapszervezetek, szakszervezeti csoportok, nemzeti bizottságok és más közösségek – természetesen kommunista iránymutatással – Mindszenty-ellenes levelek és táviratok sorát küldték a kormánynak, amelyben az „imperialista” és

„reakciós” hercegprímás közéletből való eltávolítását követelték.

Erre Csongrád megyei példa, hogy Pitvaroson 1948. október 27-én a koalíciós pártok helyi vezetői részvételével tartott pártközi értekezlet a következő határozatot hozta: „A pártközi értekezlet egyhangú határozattal Mindszenty hercegprímásnak a magyar demokrácia elleni támadásai miatt a magyar közéletből való kizárását követeli.” (Csongrád Megyei Levéltár. Pitvarosi Nemzeti Bizottság iratai. 41/1948.) 1948. december 14-én pedig a hódmezővásárhelyi Petőfi utcai általános leányiskola szülői munkaközössége írt levelet a belügyminiszternek, amelyben „Mindszenty és társainak fasiszta politikája elleni” föllépést sürgetett. A dokumentumot tizenöt szülő, valamint az iskola igazgatója írta alá. A levélben az alábbiakat olvashatjuk: „Mi nem vagyunk vallásellenesek, de Mindszenty nem a katolikus vallást képviseli, hanem az amerikai háborús uszítókat, ebben az országban vallásos meggyőződését mindenki szabadon gyakorolhatja, de a dolgozók kenyerét, a békét veszélyeztetni nem engedhetjük. Tiltakozunk Mindszenty és társainak fasiszta politikája ellen. Kérjük a Belügyminiszter úrtól mindezeknek a reakciós elemeknek a működésének megakadályozását.” (Csongrád Megyei Levéltár. Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottságának Archívuma. 31. fond II. főcsoport 153. öe. 1948. december 14.)

1948 karácsony másnapján Mindszenty Józsefet letartóztatták (a börtönben a bíboros – sok sorstársához hasonlóan – kénytelen volt megismerni az ávosok brutalitásával), majd koholt és irreális vádak alapján, koncepció perben 1949 februárjában életfogytiglani börtönre ítélték. Így a magyar katolikus egyház vezetőjének politikailag és ideológiailag jól előkészített és példaértékűnek szánt, ugyanakkor nemzetközi fölháborodást indukáló eltávolítása után Rákosi 1949. március 15-én már nyugodtan állíthatta be Mindszentyt a nagytőkések képviselőjeként, aki Habsburg-restaurációt és világháborút akart, s akinek elítélését és bebörtönzését „még a vallásos katolikus körök” is helyeselték. „...a békevágy – mondta Rákosi – a katolikus reakció elleni harcban is megmutatkozott. A dolgozó magyar nép Mindszenty elítélését nemcsak azért fogadta megértéssel és helyesléssel, mert nem kívánta vissza a Habsburgok és vele együtt a nagybirtokosok és nagytőkések uralmát. A széles tömegek azt is megértették, hogy Mindszenty egy újabb véres világháborúra – és hozzátehetjük, egy újabb elvesztett háborúra – alapította terveit. Ezért helyeselték és fogadták megnyugvással még a vallásos katolikus körök is a magyar demokrácia kemény és meg nem alkuvó föllépését.” (Rákosi Mátyás: A Magyar Függetlenségi Népfronttal hazánk felvirágoztatásáért. In: Uó: Válogatott beszédek és cikkek. Bp., 1950. 399.)

1948–49-ben a magyar forradalom és szabadságharc centenáriumi kiépülésének utolsó fázisába érkező sztálini mintájú Rákosi-diktatúra saját konkrét és aktuális politikai céljaira használta föl a nemzeti ünnepet, s annak tartalmát és a száz évvel korábbi folyamatok és történések értelmezését olyan jegyekkel ruházta föl, amelyeket a kommunista propagandagépezet éppen megkívánt. Így Kossuth és Görgey viszonyát, valamint a magyar kormány és a katolikus egyház 1848–49. évi kapcsolatrendszerét – kontextusából és összefüggéseiből kiragadottan – saját szája íze szerint értelmezte, sarkítva és csúsztatva a történelmi események bemutatásakor. Ezzel kísérelve meg a magyar társadalomban antiklerikális közhangulatot generálni, s Mindszenty hercegprímás letartóztatásához és elítéléséhez történelmi párhuzamot és ideológiai háttérrel biztosítani.

Miklós Péter

Az árapasztás

Esélyek és lehetőségek Szeged árvízmentesítésére

„A természet hatalmas, az ember kicsi. Az emberi élet jellege és színvonala mindig az ember és a természet viszonyától függött; attól, hogy mennyire volt képes megérteni az ember a természetet, és erőit saját hasznára fordítani.”

Szent-Györgyi Albert

Van egy kiváló magyar szó, az árapasztás.

Ár alatt a Tisza árvizet, apasztáson pedig mindazon törekvéseket, módszereket kell érteni, amelyek ennek csökkentését, elkerülését szeretné elérni, valamilyen módon. A lények a „valamilyen” módon kitételben van. Remélem, hogy az alábbiakból kiderül az, hogy ez egy rendkívüli jelentőségű téma, különösen Szegeden. A továbbiakban azt próbálom körüljárni, hogy Szegeden mit mond/mondhatna ez a fogalom. A cikk az árapasztó víztározóról és az árapasztó csatornáról szól.

A magyarázkodás

A Szegedben megjelent korábbi hasonló témájú cikkem folytatásaként szeretném a szegedi olvasók – mint a szegedi árvizekben alapvetően érintettek - ismereteit az alábbi néhány idézettel naprakésszé tenni. Ezek az ismeretek elérhetők az interneten. Céлом az idézetek egymás mellé rakása olyan módon, hogy azokat és így a probléma lényegét, a hozzám hasonlóan nem vízügyi képzettségű és ebben a témában laikusnak minősülő szegediek is megértsék. Nyilvánvaló számomra az, hogy az alábbiak a vízügyi szakemberek előtt ismertek, azonban a nyilvánosság bevonása ebben a témában is elemi érdek. Érdeke a szegedieknek, mert tájékozódhatnak, és érdeke a vízügynek is, mert adott esetben támogatókat nyerhet.

Az árvíz is fontosabb annál, hogy kizárólag a szakemberek foglalkozzanak vele. Az érintettek tájékozottsága legalább ennyire fontos. Ha ők tisztességes információkkal rendelkeznek, akkor a vízügyi szakemberek munkája is könnyebb lehet, mivel energiáikat nem a politikusok és a lakosság meggyőzésére, érvelésre kell pazarolni, hanem a szakfeladatok ellátására tudják fordítani mindannyiunk érdekében.

Tehát:

A tények

„Magyarországon az éghajlati és topográfiai adottságok miatt gyakoriak és veszélyesen változó mértékűek az árvizek. A lehetséges éghajlatváltozás feltételezhetően növelni fogja a szélsőségeket. A Tisza magyarországi mellékfolyói – a Zagyva kivételével – mind külföldön erednek és a Tisza vízgyűjtőterületének is csak 30 %-a tartozik hazánkhoz. A folyami lefolyásnak ennél sokkal kisebb hányada származik a hazai vízgyűjtőről, a folyók vízjárását éppen ezért döntően nem a hazai, hanem más országok vízgyűjtő területén keletkező vizek alakítják, befolyásolják.” (1)

Ha a vízmennyiség befolyásolására csak alig van lehetőségünk, akkor a kiszolgáltatottságunk felismerése igen fontos tény.

„Az utóbbi évtizedben a Tisza-vízgyűjtőn levonult árvizek bizonyítják, hogy az árvízi biztonság hazai területen olyan mértékben csökkent, hogy a Tiszán és a mellékfolyóin bármikor kialakulhat gátszakadást eredményező árhullám. A gátszakadás várható helyreállítási költsége ötvenből több ezer milliárd forint között lehet.” (4)

„A vízgazdálkodás szakmai és tudományos munkáinak elégtelen volta miatt nem tudunk választ adni például az alábbi kérdésekre:

- milyen az egyes árvízi öblözetekben az árvízi biztonság és kockázat, ezek a jövőben hogyan változnak?
- miért, milyen ütemben és meddig emelkednek az árvízszintek az egyes folyószakaszokon?
- milyen hatással vannak a felső vízgyűjtőn megépült – több mint kétmilliárd m³ kapacitású – tározók és azok üzemeltetése a hazai vízgazdálkodási helyzetre, ezen belül az árvízi biztonságra?” (4)

„Magyarországon jelenleg nincs árvízi biztonsági előírás, a kockázatelemzésnek nincs kialakult gyakorlata, nem került meghatározásra az elviselhető kockázat mértéke. Az árvízvédelmi művek tervezésénél, megvalósításánál figyelembe veendő mértékadó árvízszinteket miniszteri rendelet írja elő. Az előírt árvízszintekhez szakaszonként más-más biztonság tartozik, a vízgyűjtőn végbemenő változások miatt egy adott biztonsághoz tartozó vízszint is időben változik.” (4)

„a Tisza szinte teljes hazai szakaszán a legnagyobb vízszintek lényegesen meghaladják a mértékadó vízszintet, az előírások szerint kiépített töltések sem nyújtanak kellő védelmet az eddigi legnagyobb vízállások esetén, különösen nem egy esetleges újabb maximum kialakulásakor.” (4)

„A Tisza esetében a védelem eddigi általános alapelve a 150 évvel ezelőtt vonalvezetésében jórészt kiépített árvízvédelmi rendszer erősítése és a töltések magasítása volt. A töltések magasításának azonban ésszerű fizikai és gazdasági korlátai vannak (települések közelsége, tájképi megjelenés, kisajátítási költségek stb.), sőt bizonyos mértéken túl ráadásul többlet veszélyt is hordoznak. A magasabb töltések által tartott víz – a töltés átszakadása esetén – nagyobb pusztítást okozhat a védett árterület előntésekor.” (1)

Ezt az elvet adja fel most a vízügyi szalma.

„A Tisza és a Maros árhullám-egyidejűségű vizsgálata azt mutatja, hogy a Maros ritka árvizei szinte kivétel nélkül egybeesnek a tiszai áradásokkal, sőt azt az Alsó-Tiszán lényegesen befolyásolják.” (1)

A Maros hatását Szegeden ezek után nem szabad lebecsülni, alulértékelni.

„A Vásárhelyi terve szerint a Tisza mentén 1846-ban megkezdett munka – a Kvassay-féle korrekciókkal – 97 év munka után, gyakorlatilag 1937-ben, a Borsodi nyílt ártér begátolásával fejeződött be. A rendszer tervezési alapelve a Vásárhelyi-féle cél volt, amely szerint az átmetszésekkel nyert esésnöveléssel, valamint az áramlási feltételeket kielégítően vonalazott töltésekkel kialakított árvízi mederben gyorsul az árvizek lefolyása és a töltések meggátolják az árvizek szétterülését, az elöntéseket. A rendszer megépítése során az alapelv azonban csak részlegesen érvényesült.” (1)

Lényeges figyelni a „részlegesen érvényesült” kitételre.

„A Vásárhelyi terve szerint a Tisza mentén 1846-ban megkezdett munka – a Kvassay-féle korrekciókkal – 97 év munka után, gyakorlatilag 1937-ben, a Borsodi nyílt ártér begátolásával fejeződött be. A rendszer tervezési alapelve a Vásárhelyi-féle cél volt, amely szerint az átmetszésekkel nyert esésnöveléssel, valamint az áramlási feltételeket kielégítően vonalazott töltésekkel kialakított árvízi mederben gyorsul az árvizek lefolyása és a töltések meggátolják az árvizek szétterülését, az elöntéseket. A rendszer megépítése során az alapelv azonban csak részlegesen érvényesült.” (1)

Szeged mellett a Tiszát beszűkítették. Ezt a hibát is korrigálni kellene.

„A Vásárhelyi-féle Tisza-szabályozási terv tehát nem valósult meg teljes körűen az elképzelések szerint. Ezek következtében a Tisza nem szabályozott folyó lett, hanem szűkületekkel határolt tározók sorozata.” (1)

A Tisza tehát ma is víztározók sorozata!

„A Tisza-mente vidékének népességmegtartó ereje kiemelkedően rossz, a természeti értékek degradálódnak, a víztér kémiai-biológiai állapota romlik, és az árvízi biztonság csökkent. Sajnos ezáltal egyértelműen bizonyítást nyert – miután mindezek szoros összefüggésben vannak egymással – , hogy az Alföld mai képét létrehozó eredeti Vásárhelyi-terv megbukott.

Voltak, akik ezt már korábban is tudták, de sajnos szavuk nem volt elég hangos ahhoz, hogy változást hozzanak.” (6)

„Vásárhelyi eredeti Tisza-szabályozási terve az árterületek védelmét alapvetően a töltésekre bízta. Ahogyan már a bevezetésben utaltunk rá, a terv megvalósulásának befejezése – azaz a huszadik század eleje – óta a töltések koronaszintjét folyamatosan emelni kellett. A hullámtéri geomorfológiai vizsgálatok alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az évszázados léptékben helyenként két métert is meghaladó feliszapolódás olyan árvízszint emelkedési trendet okoz, amelyet nem lehetséges (vagy nem célszerű) gátemeléssel követni.” (6.)

„Szeged - A Tisza egyik legmélyebb pontja – mintegy tizenöt méter a mostani vízállásnál – Szegeden alakult ki.

Épp amiatt mélyült ki annak idején ennyire, jó száz éve, mert sekélyebbé kívánták tenni a medret. Szintén ellentmondásosnak tűnik: a Tisza a szegedi partot „építi” s az újszegedit „rombolja” – holott ennek fordítva kellene lennie. Ember okozta ezt a paradoxont is – és ember hozhatja helyre. Hogy az egész Tisza egyik legmélyebb, vagy talán épp legmélyebb pontja éppen Szegednél van, s nagyjából a belvárosi híd fölötti szakaszon, már elég sokan tudják. Azt azonban aligha tudják sokan, hogy miért. Itt, a szegedi szűkületben is ugyanannyi víznek kell elférnie, mint másutt, ahol sokkal szélesebb a meder – mondja Keller Péter, az Atikóvizig folyószabályozási ügyintézője. Régen is elég mély volt, ha nem is ennyire – teszi hozzá. Az 1900-as évek elején sekélyebbé kívánták tenni a medret: nem sokkal a híd fölött kilenc, a partra merőleges kőgátat helyeztek el a mélyben. Azzal az elgondolással, hogy a keresztgátak lelassítják az áramlást, lerakódik közöttük az iszap, s így a mélység fokozatosan feltöltődik. Csakhogy ennek pontosan a fordítottja következett be: amint egy-egy kőgáton átbukott a víz, az előtte lévő medret mélyíteni kezdte. Tehát minden korábbit felül-, pontosabban alulmuló mélységű „üstök”, lyukak alakultak ki a keresztgátak között. Egyébként pedig érvényesül a szabály: a kanyarok külső ívén, ahol partnak vágódik a sodrás, mélyíti a medret a folyó – így alakultak ki további, jó tíz-tizenöt méteres gödrök például a szentesi, a Mindszenti kanyarban. A kanyarok belső ívén, ahol lelassul a víz, ott feltölti, tehát fokozatosan mélyül a meder. Kivéve – ismét a szegedi szakaszt. Itt ebben az esetben is minden fordítva van. Szegednél – az említett szabály értelmében – a jobb partot kellene „rombolnia” a Tiszának, és a bal partot „építenie”. Csakhogy ellenkezőleg történik: mint évről évre látjuk, a víz folyamatosan rakja le a hordalékot a Felső-Tisza parton, a partvédő mű számára káros iszapot teherautó-számra kell elhordani minden áradás után – a túloldalon pedig, a Laposnál szakadékos, meredek a part.” (7)

„A hosszan elnyúló osztómű úgy vezeti a Tiszába a Marost, hogy a két víztömeg a torkolat alatti, közös mederben is mintegy „egymás mellett” folyik, csak az országhatár közvetlen közelében, Gyálarétnél keveredve. A Maros gyorsabb vize kilométereken át ott marad az újszegedi partnál, távol tartva tőle a Tisza lassúbb vizét, mely így nem tudja itt letenni a hordalékot, s az kénytelen a szegedi partnál lerakódni.” (7)

Nem hiszem, hogy a világon hasonló létezne!

„Keller Péter már korábban is fölhívta a figyelmet, és most is ugyanígy vélekedik: a Maros-torkolat osztóművét vissza kellene bontani, így a víz nagyobb szögben érkezne a Tiszába, a két víz rögvést elkezdhetne keveredni. Ezt az is elősegítené, ha a torkolat s az új híd közti, túlságosan egyenes szakaszon víz alatti szabályozási művekkel kanyargósabbá tennék a folyást. És mi lenne az eredmény? Kevésbé rombolná a víz az újszegedi partot – újra lapos lehetne a Lapos –, s kevesebb hordalékot kellene a szegedi partról elhordani minden áradás után.” (7)

Már emiatt is be kellene avatkozni? Az áldatlan állapotot fel kellene számolni.

(9)

(17) szerint:

„A Tisza Európa, sőt a Föld legcsekélyebb esésű folyói közé tartozik. ...A Tisza-völgy teljes rendezése annak idején nemcsak hazánkban, hanem egész Európában páratlan méretű vállalkozás volt. ...1879-ben Szeged városa a Maros árvize miatt került végzetes veszélybe. ... Szeged árvíz utáni feltöltéséhez 16,1 millió m³ földet hordták be, a munkával 180 munkanap alatt végeztek, ami óriási teljesítmény volt. ...

A Duna hatása a Tisza szegedi szakaszára

„A Tisza folyó árvízi medre medencék sorozata, az árvízi levonulás itt tározódási folyamat formájában jelenik meg, ebből következik a tetőzések lassú levonulása és jelentős tartóssága. A Tisza árvízi helyzeteit a mellékfolyók erőteljesen befolyásolják, az árvizek kifolyását a folyóból pedig a Duna vízállásának alakulása határozza meg.” (1)

Szeged mellett van a Tisza utolsó „medencéje”, amelyből a víz csak annyira tud kifolyni, amennyit a Duna enged! A víz nyilván nem folyik át az egyik medencéből a másikba, ha ott magasabb a vízszint.

„A Tisza jelentékenyebb árhullámainak előidézője rendszerint összetett: a felső folyószakaszokon megjelenő vízhozam-többlet, ezzel egyidejűleg pedig az alsó szakaszokon a Duna, Maros, vagy Körös vízállásai által okozott visszaduzzasztás.” (3)

„A duzzasztásból keletkező árhullám tulajdonságaiban eltér a vízhozam-többlet okozta árhullámtól. Vízállásai függetlenednek a folyó felülről-lefelé haladó vízhozamaitól, és magasabbak lesznek a duzzasztásmentes árhullám azonos vízhozamaihoz tartozóknál. Sőt, ennek az árhullámnak a tetőzése, legmagasabb vízállásai az időben alulról felfelé haladnak. Ha a duzzasztást okozó folyószelvényben akár mellékfolyó, akár a befogadó, akár műtárgy miatt a duzzasztást előidéző vízszint csökken, vízszint-süllyesztési hullám indul meg a folyón felfelé. A vízállás először a süllyesztés helyén, majd egyre feljebb haladva kezd el csökkenni, tetőzések sorát előidézve az egymásra következő szelvényekben. És, amíg a vízhozam-többlet létrehozta árhullámot vízhozam-elvonással kitereléssel, vízfelhasználással mérsékelni lehet, ez a duzzasztás okozta árhullámnál azért volna nehéz, vagy eredménytelen, mert a duzzasztást okozó vízszint változatlan-sága vagy emelkedése a kivezetett vízmennyiséget rövid idő múlva az eredeti duzzasztási vízfelületnek megfelelően pótolhatná vissza.” (3)

Szegeden helyzete speciálisnak mondható ezen visszaduzzasztó hatás miatt! Ezzel legalább Szegeden számolni kellene. Szegeden tehát mintha nem annyira lenne értelme az új tározóknak, mert akkor a Duna vizét is a város mellett kellene tárolni.

A vízügyi szakemberek legújabb, általánosan elfogadott javaslata az árapasztó tározó

„Az 1998-2002 közötti sorozatos tiszai árvizek rámutattak arra, hogy árvízvédelmi rendszerünk nem rendelkezik a kor elvárásának megfelelően elegendő tartalékkal, az árvízcsúcsok ugrásszerű emelkedése megkérdőjelezi a jelenleg érvényben lévő árvízi biztonságra történő kiépítés mértékét. A rendkívüli árvizek kialakulásában szerepet játszó tényezők és folyamatok jövőbeni alakulásának bizonytalansága miatt a védvonalak magassági biztonságán túl, kiegészítő „biztonsági szelepek” beépítésére is szükség van az árvízvédelmi rendszerben. Ezek az árapasztó tározók lehetnek, melyek - a hullámtér vízszállító-kapacitásának növelése (helyreállítása) mellett - a Vásárhelyi-terv továbbfejlesztésének (VTT) a gerincét jelentik. A Vásárhelyi-terv továbbfejlesztésének műszaki koncepciója már 2001 augusztusára elkészült.” (13)

„Az árvízi szükségtározás és az árvízi vésztározás fogalmát a szakirodalomban és a gyakorlatban egyaránt használják. Ezek a fogalmak azonban csak részben szinonimák. Mindkettő azt jelenti, hogy az árvízvédelmi töltésrendszer kiépítésére mértékadó árhullámot meghaladó árvíz levonulása, illetve a fővédvonal kritikus állapota esetén – nagyobb károk és árvízkatasztrófa elhárítása érdekében – a védelmi rendszer kiegészítő, illetve tartalék megoldásaként a mentesített ártér egy erre előzetesen kiválasztott részére kieresztik a vizet. A tározásra kijelölt területen egyébként mező- vagy erdőgazdálkodást folytatnak. A tározás célja az árhullám szállította vízmennyiség egy részének átmeneti visszatartása, és ezzel az árhullám tetőzési magasságának csökkentése.” (12)

„A fejlesztés célállapotaként, a síkvidéki árvíz-tározókkal elérendő műszaki célkitűzésnek azt jelöltük meg, hogy a Tisza mentén az érvényes mértékadó árvízszinthez képest 1,0 m-rel magasabban levonuló jégmentes árvíz szintjét legalább 1,0 m-rel csökkentjük, vagyis a mértékadó árvízszinteknél magasabb vízszintek kialakulását a Tiszán ne engedjük meg. Az 1 m-rel magasabban levonuló árvízszint a tiszai viszonyok között hozzávetőlegesen megfelel a korábbi vízjárásból becsülhető, átlagosan 0,1%-os előfordulási valószínűségű (átlagosan 1000 éves visszatérési idejű) vízszintnek. „ (1)

A harc tehát 1 m-nyi vízszint csökkentésért folyik!

„A Vásárhelyi terv továbbfejlesztése” című tervező munka arra az eredményre vezetett, hogy a jelenlegi és a belátható jövőben várható feltételeket figyelembe véve a Tisza rendkívüli árvizeinek károkozás nélküli levezetésére a legalkalmasabb megoldás a hazai ártéren megvalósítható tározósos árapasztó-rendszer. Ez a megfelelő helyeken a töltésbe építendő nagyméretű zsilipekkel csapolja meg az árhullámok csúcsait, és az árvizeket síkvidéki tározókban tartja vissza az árhullám levonulásáig.

A tervező munka során közel 30 tározásra alkalmas helyet vizsgáltunk meg (21. ábra), és ezek közül – változatokat megvizsgálva – több szempontú minősítéssel 14 olyan helyet választottunk ki (23. ábra), amelyek csak kis részben érintenek természetvédelmi területet (24. ábra). Ezeknek az összesen 73 ezer hektár

területén rendkívüli esetben 1,5 milliárd m³ árvizet kell időlegesen visszatartani. A tározókat természetes magas partok és építendő töltések határolják. Az árapasztást, a folyó megcsapolását úgy terveztük, hogy a tározókba minden olyan árhullámból vezethető víz, amelynek szintje a partokat meghaladja. A Tisza vízjárása szerint erre a lehetőségre 10 évből átlagosan 6-7- évben lehet számítani, amely korlátozott mértékben a vizek hasznosítására is lehetőséget ad. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az árapasztó-rendszer csak a térség vízpótlását szolgáló meglévő öntözőrendszerrel együtt alkalmas biztonságos vízellátásra, és az árapasztó tározókban csak az árhullámok levonulásáig tartható vissza számottevő vízmennyiség.” (1)

Az árapasztó tározó és Szeged, a koncepció finom kritikája

„Tekintettel kell lenni arra is, hogy az egyes műszaki lehetőségek árhullám-csökkentő hatása az Alsó-Tiszán a folyó a vízjárását alapvetően befolyásoló dunai befogadó vízállásának aktuális értéke miatt igen korlátozott.” (1)

A lényeg az igen korlátozott hatáson van. A korlátozott hatást az Alsó-Tiszára, azaz Szegedre írja!

„Ennek az árvíznek a tapasztalatai alapján szükséges felülvizsgálni az ún. Vásárhelyi-terv kiegészítés szándékolt lépéseit.

A tervnek jelen formájában hiányai vannak, mert a vízállások növekedését ugyan számításba veszi, de a magas vízállások tartósságával, a tartósság statisztikájával, a tartósság-töltésekre gyakorolható hatásaival, annak következményeivel nem foglalkozik.

A dunai visszaduzzasztás mostanihoz hasonló hatásai és annak ilyen időtartama a Tisza hidrológiai függetlenségét (úgy mint eddig is jó néhányszor) a jövőben is felfüggeszthetik. Ezért a Tisza Szolnok alatti szakaszán hasonló típusú árvizek esetén a véstározás hatásossága megkérdőjelezhető, hiszen a duzzasztás a vízkivételek vízszint-csökkentését megszünteti, mert a vízkivétel helyein a folyó vízszint-süllyedését visszapótolja.

A létesítendő véstározók működtetése egységes irányítást, ehhez kellő szakismeretet és működtetési gyakorlatot kívánna, amit a jelenlegi vízügyi szervezet létszámánál, hatáskörének hiányánál, a Tisza tulajdonságainak ismerethiányainál fogva képtelen lenne ellátni.

Akár megépülnek a véstározók egyszer, akár nem, a terv első lépéseit, a töltések előírt magasságra való kiépítését és a mederrendezéseket mindenképpen el kellene végezni. A 2006. áprilisi tapasztalatok alapján a tartóssági követelmények szerinti töltéskeresztszűrés bővítésekre feltétlenül mielőbb sort kellene keríteni. Különösen fontos ez a Körösökön, ahol a Tisza-Körös zug károsodott töltésszakaszain talajcsere is szükséges lehet. A 2006. áprilisi dunai és tiszai árvízvédekezés sikere a védekezők szervezettségén és összefogásán túl a többször meggyengített és megalázott vízügyi szakembergárda hivatástudatát dicséri.” (3)

Azaz: a Tisza Szolnok alatti szakaszán hasonló típusú árvizek esetén a véstározás hatásossága megkérdőjelezhető.

Szegeden kétféle magas víz van. Az egyik felülről jön és általában nincs utánpótlása. A másik viszont alulról jön és hatalmas utánpótlása van. Szegeden erről nem szabad megfeledkezni!

Nekünk azért nagyon fontos ezt a jelzést fogadnunk, mert ezt egy szegedi, a helyi viszonyokat nagyon jól ismerő, kiváló felkészültségű vízügyi mérnök írta le. Az új, a Budapesten meghirdetett, koncepció nagy vonásaiban amúgy rendben van, de diplomatikusan mondva: Szegeden mintha némi finomításra, hangozlásra szorulna a fővárosi koncepció.

Az esők miatti tiszai árvíz utánpótlása az esők megszűnése után kimerül. A Duna által visszaduzzasztott víznek azonban a Dunából bőven van utánpótlása. Dunányi vizet kellene Szegeden, a mai mederben tárolni?(9)

Az árapasztó csatorna fogalma

Az 1995. évi LVII. törvény szerint az árvízmentesítés: „ a mederből kilépő vizek, árvizek kártételei elleni megelőző tevékenység, amely az elöntendő területet (árteret) árvízvédelmi művek (töltések, falak, árvíz-csökkentő tározók, árapasztó csatornák) létesítésével mentesíti a rendszeres elöntéstől.”

A művek között tehát egyenértékű elem az árapasztó csatorna!

A Pallas Nagylexikon szerint az árapasztó csatorna: „Célja az árvíz magasságának csökkentése az által, hogy a víztömeg egy részét a folyóból kivéven, oldalt elvezeti vagy egy másik folyóba, vagy esetleg ugyanannak a folyónak egy alsóbb szakaszába.”

Léven közutas, nem tudok ellenállni egy közúti példának, amelyet manapság minden szegedi megszenved.

A 43 sz. főút Szeged szívéen halad át, a szegedi Kossuth sgt-on, a Nagykörúton, a Temesvári krt-on. Rajta a forgalomnagyság (amott a vízhozam) folyamatosan nőtt. Mára már az elviselhetetlenség szintjéig. A város vezetése ezért is harcol az M43 autópályáért. A vizes viszonyok között a mai 43 sz. főútnak a Tisza mai belvárosi szakasza fele meg. Az M43-nak pedig egy Tisza-csatorna, amely a Belvároson kívül haladva ápasztaná a nagy vizet. Ahogyan a forgalomnak is két lehetősége van – vagy a 43 sz. főúton, vagy az m43 autópályán haladni – úgy a víz is kapna választási lehetőséget. Vagy a mai Tiszán menne le, vagy a Tisza-csatornán, a Belvároson kívül. Ahogyan az elkerülő utak hasznosak egy városnak, legalább ennyire hasznos lenne egy árapasztó csatorna Szegednek.

A múlt árapasztó csatornái

„A Lajta (beszúrás R.M.) felső szakaszon (osztrák) az 1780-as években több átvágás készült, az alsó szakaszon pedig ugyanakkor megépült Miklósfalva és Magyaróvár között a Megyei Kanálisnak nevezett **árapasztó csatorna**, mely ma Lajta Balparti csatorna néven szolgál az árvizek részbeni levezetésére. A

Rábaszabályozó Társulat a Duna-Lajta öblözetben a Lajta medrébe, Magyaróvár fölött 1911-ben duzzasztót és a Mosoni-Dunába torkolló árapasztót épített, ezáltal megszabadította Magyaróvárt a Lajta elöntésétől. A Lajta Vízrendező Társulat 1911-ben alakult. A szabályozási terveket Nagymihály Pál mérnök készítette 1918-ban. Az osztrák szabályozással összhangban a szabályozási munkákat 1929. június és 1930. április között végezték. Az árvizek levezetésére két, majdnem egyenes meder készült: a két tulajdonképpeni Lajta meder, amelyen malmok és öntözőművek vannak és az árapasztó szerepét betöltő Balparti csatorna” Észak-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság.

Mosonmagyaróváron átfolyó Lajta miatt jelenleg is él egy elképzelés egy árapasztó csatornára, amely a Lajta vizeinek egy részét a Dunába kötné be annak érdekében, hogy a városon kevesebb víz menjen át. Ahogyan az elképzelés szól: „Probléma: az árvizeket a városon keresztül kell levezetni” „Megoldás: a káros vizeket nem a városban, hanem még a város előtt kell bevezetni a Mosoni-Dunába.” Nem szimpatikus a gondolat Szegeden?

„Árapasztó csatorna építésére már Vásárhelyi korában is született javaslat. Csak olyan csatornarendszer lehet alkalmas a tiszai árvizek érdemleges ápasztására, amely a mellékfolyók torkolatától vezet le a Dunáig. A földrajzi adottságokat tekintve ez „megfizethetetlen” megoldás, amely geopolitikai helyzetünkben adódóan is kivitelezhetetlen. „ (1)

Az egykori Nagyváradon már készült árapasztó csatorna.

Az árapasztó csatorna – melyet ma már Peceként tartanak számon – az Erkel utcával párhuzamosan húzódik, keresztezi a Gillányi utat, majd a Fogarasului utca mentén elhaladva hagyja el a várost. Eredetileg azért létesítették, hogy árvizek alkalmával tehermentesítsék a várost átszelő Pecét.

Palicson (ma Szerbia) a Palicsi-tó nagyvizeit az 1817-ig kiásott ún. Böge-csatorna vitte a Tiszába. Majd megépült a Vér-tón át az Árapasztó-csatorna is, amely szintén a Tiszába vezette a tó nagyvizeit. (Ugyanakkor meg kell említeni azt is, hogy a Palicsi-tó kisvizei esetére a tó feltöltése céljából megépítették a Tisza-Palics-csatornát, amely tiszai vizet visz a tóba.)

Hatalmas csatornázás történt testvérvárosunk térségében. Jó tudni azt, hogy Temesvár valamikor egy hatalmas (700.000 kat. hold) mocsár közepén létesült. A mocsarat ezer ággal hálózta be a Temes és a Bega nevű folyó.

Hogy némi képet tudjunk alkotni az ottani munkák méreteiről, kell itt három adat. 1727-1733 közötti 6 év alatt 92 km hosszú csatorna készült, melynek során 1.440.000 m³ földet mozgattak meg. Ez volt a La Casse-féle csatorna. Tessék elképzelni a 280 évvel ezelőtti technikát!! ha a mai túlgépesített világban ázni kellene nekünk, csak mondjuk 10 km-nyi csatornát, nem mondanánk-e egyből, hogy ez lehetetlen?

Még 1727-ben ugyanők az időben nekikezdték a Temesvár és Klek közötti 70 km hosszú, ún. Mercy-féle csatornának is. Az első hajó 1732-ben jutott Pancsováról Temesvárra, megnyitva a hajózást a Begán. A végén 100-650 tonna közötti teherbírású hajók jártak.

Temesvár folyója a Bega, nem a Temes, amely miatt akár Begavár is lehetne a város neve. A Begáról nagyszerű könyv készült (10), amelyből kiderül: a helyiek hajózni szerettek volna a Begán Temesvártól a Tiszáig, majd a Dunán is, és a Száván is. Kereskedni akartak a bányászati világhírű búzával. Céljaik elérése miatt a két folyót mesterséges csatornákkal összekötötték egymással, a két folyót együttdolgozásra kényszerítették. A hajózáshoz a Bega vízszintjét be kellett állítani egy meghatározott vízmélység tartományba. Az év bizonyos időszakában víz hiányzott a Begából, a víz szintje alacsony volt, tehát vittek vizet a Temesből. Az év más időszakában viszont túl sok víz volt a Begában, tehát csatornát ástak és a felesleges vizet átvitték a Temesbe. A tápláló csatorna a Temes-Bega csatorna, míg a lecsapoló, az árapasztó csatorna a kistopolyi volt. Ez a Bega-csatorna volt Magyarország első, kiépített hajóútja! „Talán ezért is választotta nagy vízépítő mérnökünk, Vásárhelyi Pál 1840. június elsején megtartott akadémiai székfoglaló beszédének témájaként. A Berettyó vízének hajózhatóvá tételéről a Bega vízének példájára, címmel tartott előadást.” A Habsburg uralkodó Németalföldről – a birodalma nyugati feléről – irányított át néhány vízügyi mérnököt Temesvárra, a keleti végére. A vezető „hollandus” – Fremaut – fizetése azonos volt a korabeli csanádi püspökével, aki pedig akkoriban igen nagy ember volt. A kor példát mutatott a vízügyi mérnökök megbecsüléséből is!

A Begát olyan víziúttá tették, amelyben az átfolyó vízmennyiséget pontosan be tudták szabályozni. Pont annyi víz lehetett ott, amennyi a hajóknak és az öntözéshez kellett. Ehhez a Begát néha táplálni, néha ápasztani kellett. Két funkció – két csatorna. az eredmény: szabályozott vízszint egy folyószakaszon. Azt akarták, hogy a Begába 83,5 m³-nél több víz ne jusson másodpercenként. Árvíz idején 455,5 m³ jött. Nyilván ápasztani kellett 372 m³-t másodpercenként.

Szegeden is ez kellene. A Tisza belvárosi szakaszán ne legyen egy bizonyos szintnél magasabb víz a Tiszában! Igaz most más céllal. De a feladat megoldható!

A mai, hazai árapasztó csatornák

Az interneten megtalálhatók a telkibányai, a Répcét mentesítő, a gyönygyös-nagyrédei, a kistokaj-szirmai, a dömsödi, a solti, a szamosályi, a ráckevei (soroksári), a maklári, a kalocsai, a szolnoki, a cigándi, a Miskolc-szirmai, a szikszói, a rákospataki árapasztó csatornák. Ezeknek nem néztem utána, de vannak. Nem ismerem a méreteiket sem. De talán létükkel igazolják azt, hogy a vízügyi szakmától nem idegen az árapasztó csatorna.

A külföldön tervezett árapasztó csatornák és árapasztó művek

Annak illusztrálására, hogy a világ egyik komoly gondja az árapasztás szeretnék néhány példát a közelmúltból bemutatni.

Bécsben van öreg és új (csatorna) Duna, a vízostást tehát megoldották.

London folyója a Temze. A Temze torkolaton hatalmas árhullámok indulnának London felé és tennék a

világvárost tönkre, ha nem lenne a torkolatban egy mozgatható elzáró mű, amely a nagyvizektől mentesíti az angol fővárost.

Hasonló elzáró mű van tudomásom szerint a holland nagyvárosokban is.

Velencét is egyre többször elárasztja a tenger. Tragikus képeit sokan és sokszor látták már. Megakadályozása céljából most terveznek a japánok egy monumentális művet, amely a nagyvizeket kizárja a városból, de itt is úgy, hogy a közepes és kis vizek a városban maradjanak.

Vannak kis és nagy árapasztó művek is, és a világ mindegyiket használja! Ismét egy a nagyobbak közül Japánban:

„Az árvízvédelem szerkezeti megoldásai közül a földön talán egyedülálló az a 6,3 km hosszú árvízcsúcs csökkentő alagút, amelyik Tokiótól északra épült, és része a Tokyo metropolis árvízvédelmi rendszerének. Az Otoshiturutone, a Kuramatsu és a Naka folyók (1. ábra helyszínrajza) vízhozamának csökkentésére szolgáló, 200 m³/s vízszállító képességű alagutat és szivattyútelepet 2004-ben adták át. A fix küszöbű bevezetésen a folyóban nem kívánt többlet vízhozam automatikusan jut a terepszint alatt 50 méter mélyen vezetett, 10 méter belső átmérőjű alagútba.

„Az árvízi alagút a közlekedőedények elve alapján működik (2. ábra). Az Otoshiturutone 85, a Kuramatsu 100, a Naka folyó pedig 25 m³/s vízhozammal táplálhatja az alagutat, melyből a vizet az Edo folyóba szivattyúzzák.

A Tokyo metropolis magas népsűrűségű (3400 fő/km²) területén alkalmazott integrált árvízvédelem fontos szerkezeti módszere az árvízcsúcs csökkentő alagút, csakúgy, mint a folyók közötti vízkormányzást lehetővé tevő csatornák.

A tervezés során nemcsak az irdatlan vízhozam elvezetését és szivattyúzását kellett megoldani, hanem a hatalmas alagút víztelenítését és szárításának lehetőségét is. Amikor már a közlekedőedények magassága nem elégséges árvíz után, szivattyúk nyomják fel felszínközeli tározótartályba a mintegy 600 000 m³, az alagútban visszamaradt vizet, majd onnan emelik át az Edo folyóba. Csak a víztelenítés után indulhat végig az alagúton az a szárítógép, aminek segítségével csaknem porszáraz állapotot hoznak létre. (Az árvízcsúcs csökkentő alagút néhány részletét mutatja a 3. ábra.)

Annak ellenére, hogy a japán gazdaság már több mint egy évtizede stagnál, az árvízvédelmi beruházások szükségességét nem vitatják, a fejlesztések folynak. A 3. Folyó Törvény (1997) előtérbe állítja a környezetvédelmet, és a szigetország mérnökei is szakítottak a sokszor esztétikátlan, durva műszaki beavatkozásokkal. A környezetvédelmi elvek, hasonlóan Magyarországhoz, egyre nagyobb szerepet kapnak az árvízvédelem tervezésében is. A nagyobb biztonságra törekvésükben a legmodernebb szerkezeti és nem szerkezeti módszereket alkalmazzák” (14)

„Az ország második leghosszabb folyója, a Tone (322 km) nincs a föld 100 leghosszabb folyója között, azonban legnagyobb vízhozama jelentős: 16 800 m³/s annak ellenére, hogy az átlagos vízhozam csak 350 m³/s. A folyó csaknem 17 000 km²-es vízgyűjtője 12 millió ember „hazája” (705 fő/km²), befogadója a Csendes-óceán. A Tone folyótól kicsit nyugatabbra halad az Ara folyó a Tokio-öbölbe. A két folyót a Musashi-csatorna köti össze, lehetővé téve a nagyvizek kormányzását. Az Ara (173 km hosszú, 10 millió ember él a vízgyűjtőjében, a népsűrűség 3400 fő/km²) és a Tone folyó (japánul Gawa) rendszeréhez tartozik az Edo, a Sumida, a Naka, az Ayase, a Saka és a Shingashi, melyek között a vízkormányzást csatornák és zsilipek teszik lehetővé. E folyók keresztezik a Tokiótól északra lévő sík területet, és folynak keresztül részben a fővároson is. Egy esetleges kiöntés az Ara folyóból a metropolis 3,5 millió lakosát veszélyezteti, és a számítások szerint mintegy 800 milliárd USD (160 ezer milliárd forint) kárral járna, nem beszélve az emberi áldozatok becsülhetetlen számáról.” (15)

„Az árvízveszély csökkentésére a következő integrált szerkezeti megoldásokat alkalmazzák, különös tekintettel a Tone és az Ara völgyére:

1. A hegyekben árvízvisszatartó tározók, nagy gátak épültek, melyekkel az árhullám csúcsát csökkentik, az árvíz levonulási idejét növelik.

2. **Vízkormányzás segítségével árvíz esetén a vízhozam egy részét másik folyó völgyébe terelik, ehhez csatornák és szabályzó műtárgyak** és egy világviszonylatban is egyedülálló árvízcsúcs csökkentő alagút épült. A Tokiótól északra eső területen több mesterséges, árvízcsúcs csökkentő csatorna köti össze az egyes folyókat, úgymint Musashi-csatorna, Tone-csatorna, Kasimigaura és Észak-Chiba aquaduct (2. ábra).

3. Síkvidéki árvízi tározók építése. Ezekbe a tározókba lehet a folyó vizét kieresztetni, a csúcsvízhozamot csökkenteni, a sík részeken (pl. Watarase tározó a Tone mellett). Ilyen tározók építését tartalmazza Magyarországon a Vásárhelyi Terv továbbfejlesztése.

4. A nagyvízi meder üresen tartása a szükséges helyeken, a hullámtéri akadályok eltávolítása, ezáltal a meder érdességének csökkentése.

5. Árvízvédelmi gátak erősítése, magasítása. A hagyományos gátmagasításon kívül öt folyó völgyében (többek között az Ara és Tone mellett is) nyolc helyen épült ún. „szupergát” hosszabb-rövidebb szakaszon.”

(15)

Az eszköztár majdnem azonos a magyarral. Az eddigi megoldásokban az eredeti meder és az új, a tehermentesítő meder a felszínen volt, a megoldás tehát 2D-s. A Japán példa ugyanezt 3D-ben oldja meg, mivel a helyhiány miatt nem egymás mellé, hanem egymás alá helyezi a „medreket”.

A hazai, tervezett árapasztó csatornák

Az alábbi árapasztó csatornákat a Tisza völgyében gondolták megépíteni. A csatornák vizsgálata akkor készült, amikor az árapasztó tározók gondolatát is vizsgálták, tehát viszonylag új a gondolat. Igazolja azt, hogy nemrégén mások is gondoltak az árapasztó csatornára.

„Árapasztó csatorna kialakítása a Tiszából a Beregi öblözetten keresztül a Latorca felé

A 2001. évi tivadari töltésszakadásból kiömlő víz visszavezetésének vizsgálata kapcsán felvetődött, hogy a jövőben a hasonló helyzetek elkerülésére egy árapasztó csatornát lehetne kialakítani a Tisza jobb parti védvonalától, az 54-56 fkm szelvényektől (Tivadar és Tarpa térségétől) kiindulva a Beregen keresztül a Latorca folyóig, amennyiben ezzel az érkező árhullám csúcsa a Tisza és a Latorca között megosztható lenne.

Az árapasztó csatornába kifolyó szelvényébe zsilip, árvízkapu építése nem lenne célszerű, az elképzelhető megoldás a tivadari vízmérce 800 cm-es szintjén egy fix küszöbű túlfolyásos surrantó lenne. A max. 200 m hosszú oldalbukón, 2 m-es átbukási magasság mellett csúcsban 960 m³/s-mal lenne ápasztható egy érkező tiszai árhullám.

Az árapasztó csatorna 35 km hosszan, 1 km-es átlagos szélességgel, három helyen kiöblösítve vezetne át a Beregen, annak mélyvonulatait felhasználva, elkerülve a településeket. A csatorna mentén mindkét oldalon árvízvédelmi depóniát alakítanának ki lapos (1:20) részűvel, amely átművelhető, átjárható lenne. A csatorna tervezett esése 5 m (átlagosan 15 cm/km). A vízvisszavezetés az ukrán területen lévő Tisza jobb parti Eszenyi zsilipen (és szivattyútelepen) át a Tiszába, valamint a Csaronda-Latorca összekötő csatornán át a Latorcába történne. Összetett létesítmény-rendszerre lenne szükség a keresztező utak és a természetes vízhálózat részbeni átmetszése, valamint Lónya, Mátyus és Tizakerecseny települések folyamatos megközelíthetőségének biztosítása miatt.

A vizsgálatok szerint az átvezető csatorna dinamikus üzem módja, azaz működtetésének átfolyásos esete kizárandó, mert, egyrészt az Eszenyi zsilip nem nyitható meg kellő időben, másrészt a Latorca egyidejű árhulláma miatt abba az irányba sem lehet folyamatosan vízteleníteni.

Tározásos esettel kellene számolni, amely a területen belüli szabályozott, késleltetett levezetéssel lenne elérhető. 80 millió m³ tározótérfogattal lehetne számolni, átlagosan 400 m³/s kivezetett vízhozam esetén 2,5 napos feltöltési időtartammal. A tetőzés vízszintcsökkentő hatása a Tiszán Vásárosnaményig lenne kimutatható (ott is legfeljebb 15 cm-t tenne ki). A vízvisszavezetés időtartama optimális esetben 12-14 nap lenne. A tározásos eset eredményessége és határfoka nem áll arányban a megvalósítás nehézségeivel és költségeivel, ezért az elgondolást elvetettük." (1)

„Árapasztó csatorna kialakítása a Tiszából a Tizántúlon keresztül a Körösök és az Alsó-Tisza felé

A Tisza szabályozás kezdete, csaknem 160 év óta vissza-visszatérően felvetődik a gondolat: árapasztó csatornát kellene építeni a Felső-Tiszából a Tizántúlon keresztül a Körösök és az Alsó-Tisza felé. A magyar víz-ügytörténetben több ilyen elgondolás is ismert.

Vedres István, az átfogó Tisza-szabályozás gondolatának egyik előfutára nyomán Lám Jakab, a kassai Vízépítő Igazgatóság igazgató-mérnöke, Vásárhelyi Pál kortársa, neves vízimérnök abból indult ki, hogy Vásárhelyiek túlságosan is kis értéket vettek fel a tokaji szorulatban várható árvízi csúcshozamra (105.000 köbláb = 3200 m³), mert a Tisza és mellékfolyói - különösen kedvezőtlen esetben - ennek csaknem az ötszörösét vihetik Tokajhoz. Ezért az árvízi hozam megosztására Verőcénél akarta kivezetni a Tisza vizének egy részét egy árapasztó csatornán át, amely útközben felvette volna a Túr, Szamos, Kraszna vizét, s az egykori Ős-Tisza medrében az Ér-Berettyó völgyén keresztül Csongrádnál csatlakozott volna vissza a Tiszába.

A terv támogatói előnyösnek tartották, hogy így nem kell a Tiszának és a Szamosnak töltést építeni, és a hajózhatóvá épített árapasztó csatornán lefelé a máramarosi fa és só, felfelé pedig Csongrád, Békés és Bihar vármegyék élelmiszerei volnának szállíthatók. Megjegyezzük, hogy a terv támogatói tévedtek: az árapasztó csatorna mentén ugyanúgy töltéseket kellett volna építeni, mint a Tizánál, márpedig a tiszai töltés-rendszer építésére sem igen volt akkor pénze az érdekelteknek.

Lám Jakab elgondolásait az Ungváron 1846-ban megjelent „Néhány szó a Tisza-szabályozás érdekében” c. kiadványában ismertette. Elgondolásairól részletesebb dokumentáció nem készült, egyetlen vázlatrajzot készített, amelyet az 5. mellékletben mutatunk be.

Közismert, hogy Lám Jakab elképzelése nem kapott támogatást, Vásárhelyi Tisza-szabályozása valósult meg és a Felső-Tisza-Körösök-Alsó-Tisza vízátvezető csatorna hosszú időre lekerült a napirendről.

A megkerülő csatorna gondolata másodjára az 1879-es szegedi árvíz után került elő. Ez volt az az időszak, amikor - okkal - radikálisan kívánták az érdekeltek és a politikai döntéshozók újragondolni a Tisza-szabályozásnál követett elveket és gyakorlatot, hogy még egyszer hasonló katasztrófa ne következessen be a Tisza völgyében. Ekkor már más elemek is előtérbe kerültek, úgymint a vízgyűjtőkön kialakítandó tározók, a vízgyűjtők erdősítésének ügye stb. A megkerülő csatorna gondolatát ekkor is elvetették.

A Vásárhelyi-tery továbbfejlesztését szolgáló műszaki megoldások sorában mérlegeltük egy nagytérségi árapasztó csatorna lehetőségét és azt a mai helyzetben, a kiépített vasutak, utak, egyéb infrastruktúra, a településhálózat miatt ma már még kevésbé tartjuk reálisnak, mint amilyen az volt az elmúlt 160 év alatt bármikor. Csak olyan csatornarendszer lehet alkalmas a tiszai árvizek érdemleges ápasztására, amely a mellékfolyók torkolatától vezet le a Dunáig. A földrajzi adottságokat tekintve ez „megfizethetetlen” megoldás, amely geopolitikai helyzetünkben adódóan is kivitelezhetetlen." (1)

„Árapasztó csatorna kialakítása Tivadarnál a Tisza jobb partján

Tivadar felett, a jobb parti védvonal 52+650 tkm szelvényről kiindulva, a község felett nyugati irányba a 49+500 tkm szelvényig haladva egy árapasztó csatornát lehetne kialakítani. Az árapasztó csatorna kifolyó és betorkoló szelvényeiben fix küszöbű bukók épülnének. A max. 400 m hosszú bukón, 1 m-es átlagos átbukási magasság mellett csúcsban 600-800 m³/s-mal lenne ápasztható egy érkező tiszai árhullám.

Az árapasztó csatorna 2,5 km hosszon, 200 m-es szélességgel, mintegy 3 m magas töltések között húzódna. A Tivadar-Tarpa és a Tivadar-Gulács összekötő utak keresztezésénél egy-egy 200 m nyílású híd építése szükséges. Az árapasztó csatorna vázlatos helyszínrajzát a 22. melléklet tartalmazza. Az árapasztó csatorna és műtárgyainak beruházási költsége mintegy 2,0 milliárd Ft-ra becsülhető.

A tivadari árapasztó csatorna alkalmazásának lehetősége nincs elvetve, feltételei és hatása további elemzéseket, hatásvizsgálatot igényel." (1)

„Árapasztó csatorna kialakítása Vezsenynél a Tisza jobb partján

A Tisza folyó árvízcsúcs csökkentésére Vezseny térségében két nyomvonalon húzódó árapasztó csatorna kialakítását célszerű vizsgálni.

Az első változatban az átvágás Vezenseny felett van, a jobb parti fővédvonal 42+900 tkm szelvényétől (316 fkm mederszelvény) kiindulva a község nyugati határán haladva egy 300 m széles, kb. 5000 m hosszú vízkivezető szelvény alakítható ki, amely a Tisza kb. 297 fkm szelvényénél köt be. Az árapasztó az I. fokú árvízvédelmi készütség elrendeléséhez tartozó vízszint elérésekor lép üzembe. A vezensenyi bekötőt keresztezésénél egy 300 m nyílású kétnyomú ártéri híd építése válik szükségessé.

A második változatban az árapasztó sáv Vezenseny belterülete mellett, annak keleti határán húzódik, mély fekvésű hullámtéri területen. A kiágazás a 314 fkm szelvényben történik a meglévő nyárigát átvágásával. A vízkivezető szelvény 500 m széles és 2 km hosszú, melynek fenékszíntje az I. fokú árvízvédelmi készütségnek megfelelő, rendezett terepszinten történik. A mezőgazdaságilag értékes hullámtéri terület védelmére az árapasztó bal partján mintegy 1700 fm hosszú új nyárigát építése válik szükségessé víz visszavezető műtárggyal együtt. E változat esetében III. fokú árvízszint esetén kb. 250 m³/s, MASZ esetében (3,10 m átbukási magasság mellett) már több mint 800 m³/s vízmennyiség átvezetése válna lehetővé.

Az árapasztó csatorna vázlatos helyszínrajzát a 23. melléklet tartalmazza.

Az első változat becsült költsége 3,5 milliárd Ft, a második változaté pedig 1,0 milliárd Ft.

A vezensenyi árapasztó csatorna alkalmazásának lehetősége nincs elvetve, feltételei és hatása további elemzéseket, hatásvizsgálatot igényel." (1)

Milyen mértékű változás lenne szükséges?

„Az ármentesítés, az árvízvédelem és az árvízvédekezés teljes mérnököfilozófiai újragondolása külön a Duna- és külön a Tisza-völgyben és együttesen újragondolandó. Semmi eddigi elvet nem szabad lesöpörni, de mindent ismételten át kell gondolni szakmán belül és kívül, közösen, itt Magyarországon. Aztán a Duna-völgy államaival és az EU-val." (2)

Tehát: semmi eddigi elvet nem szabad lesöpörni!

„Az 2003-ban elfogadott program, a Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése (VTT) első ütem (nagyobb program előterjesztésére nem volt lehetőség), és a program végrehajtását 2004-ben előíró törvény tükrözi a változtatások javasolt irányát. A törvényben előírt fejlesztések a Tisza egyes kritikus biztonsági helyzetben lévő szakaszain csak a meglévő gondok enyhítését képesek biztosítani. Az elfogadott törvény előírja további ütem előkészítését. A VTT-vel kapcsolatos tervezések során a Tisza-vízgyűjtő átfogó vizsgálatára eddig nem került sor. Az utóbbi években elkészült tervek, elemzések és vizsgálatok bizonyítják, hogy a Tisza-medencére egy átfogó árvízvédelmi cselekvési program kidolgozása indokolt." (4)

„megérett az idő arra, hogy kidolgozzuk a Tisza-vízgyűjtő részletes vizsgálatokon alapuló, fenntartható ármentesítési és kockázatkezelő programját. A program kidolgozásánál figyelembe kell venni, illetve hasznosítani az Európai Unió elfogadott előírásait, dokumentumait, a nemzetközi és hazai tapasztalatokat. E program nagymértékben elősegítheti a Víz Keretirányelvben előírt vízgyűjtő-fejlesztési tervek megalapozott elkészítését.

Szükséges, hogy a program elkészítéséhez minél több szakember, szakmai műhely, érdekelt fogalmazza meg gondolatait, tegyen javaslatot céljaira, tartalmára, az alkalmazandó módszerekre. Meggyőződésem, hogy rendelkezünk olyan szellemi kapacitásokkal és anyagi, technikai feltételekkel, hogy összefogással, egymást tiszteletben tartó szakmai konzultációk, viták után mielőbb elkészülhet a program. A javasolt programnak nem szabad késleltetnie a következő évekre tervezett, és az árvízi biztonságot növelő létesítmények megvalósítását. Sőt meggyőződésem, hogy annak gyorsítását fogja indokolni." (4)

(9)

Az egyéni, magán védekezés az árvíz ellen

Ha az állam az árvízvédelemből is kivonul, akkor sajnos a városban egyedileg kell majd megvédeni Szeged legnagyobb kincseit, legdrágább épületeit, mert már ennek lehetősége is fennáll. De könnyen lehet az, hogy ez összességében drágább lesz, mint egy rendes védekezés.

És Szeged?

„Szeged városában az 1970-ben meglévő, 1040 cm vízállás védelmére alkalmas téglamellvédőfalat a 70-es években mederrendezés kíséretében kicserélték, s helyette az 1080 cm vízállás védelmére is alkalmas vasbeton szögtámfalat építettek. A régi téglamellvédőfal a korábbi időkben két helyen többször megcsúszott, ilyen szempontból a legkritikusabb szakasz a klinikák előtti rész és a partfal északi vége, az ún. Financia épülete előtt. A csúszás megállítására, illetve az egyensúly biztonságos helyreállítására a tervező kettős megoldást alkalmazott, egyrészt a passzív oldalon jelentős terméskő leterhelést építtetett be a mederbe, másrészt az alsó-rakparti út szintjétől 16 m mélységig terjedően vasbeton haránt részfalak épültek, melyek a csúszólappal fölötti földtömeget ilyen módon megtámasztva, bekötötték a teherbíró altalajba. Ezek a részfalak egyben a feljáró hidak pilléreinek alapját is képezik. Az árvíz utáni csúszások meggátlása érdekében pedig olyan szivárgó rendszer létesült, mely képes az árvíz alatt a feltöltött területbe felhalmozódott talajvíz károsodás nélküli kivezetésére. A rendszer jól vizsgázott, mert a rekonstrukciót követően a partfalon megcsúszásokat nem észleltünk. Ugyancsak ezt a célt szolgálta a Stefánia parkban a partfal hátra léptetése és lépcsős lerészűzése, ilyen módon csökkentve a csúszólappal terhelő föld terhelést. A vasbeton fal az 1009 cm-es LNV-t is jól bírta, azonban dilatációs hézagainak tömitése a támfal csaknem három évtizedes fennállása alatt kifogyott, vagy kikopott, ezért a fal mentén szivárgások és apróbb csurgások keletkeztek." (3)

A mai tartalékunk: 1080-1009 = 71 cm! Meddig lesz elég?

Egy szegedihez hasonló helyzet:

„Az eddigi gyakorlat felülvizsgálatának szükségességét jól mutatja a szolnoki Tisza Szálló előtti szakasz védelmi helyzete. A jelenlegi támfal az 1930-as években épült ki, az akkor érvényes előírás szerint. Az 1974-es előírás figyelembevételével a támfalat 40 cm-el kellett volna megemelni, amire csak a teljes elbontása esetén lett volna lehetőség. A 2000. évi árvízszint és az 1 m-es biztonság feltételezésével további 80 cm emelésre lenne szükség, amit a jövőben várható vízszintemelkedés miatt még tovább kellene emelni!" (4)

„fölmerült a Szeged–Arad közti rendszeres hajójárat elképzése. De ehhez a Marost szabályozni kellett. Ráadásul át akarták helyezni a Maros torkolatát. Minden szegedi tudta, hogy az a vég. Ráadásul két Tisza-hidat is kellett volna építeni.

Alázatos levél íratott Albrecht főherceghez, az ország kormányzójához, hogy a Maros-torok maradjon a város alatt. Egy levezető csatorna építésére gondoltak.

Az ötlet Vedres Istváné volt, és Bainville főmérnök még is rajzolta: a csatorna, elkerülve a várost, a Boszorkányszigetnél szaladt volna a Tiszába. Aztán az egész tervezetést elmosta a Tisza soron lévő, a lapok által „minden eddiginél fenyegetőbbnek” jellemzett árvize.” (8)

A Maros korabeli, nagyon kanyargós nyomvonalát az alábbi kép mutatja. Figyelemre méltó a Maros Szeged melletti szakasza. Jól látható, a régi meder, és a tervezett kanyarulat átvágások. A Szeged melletti, a Szőreg feletti, utolsó nagy kanyarulat északi átvágásával jött létre a mai Maros és a mai újszegedi Holt-Maros.

A következő rajzon még jobban láthatók a Maros szabályozásának elemei. Volt egy olyan próbálkozás eszerint is, amelynél a Marost a várostól délre vezették volna a Tiszába. Ehelyett végül a város a mai, a várostól északra lévő torkolati hely mellett döntött, akkori hajózási és vasúti érdekek miatt. Ma viszont ezek az érdekek mások. Ha a Maros torkolata a várostól délre lenne, akkor a Belváros mentesülne a Maros árvizeitől és a román szeméttől.

Látható a bekötő csatorna is. A mai Kamara-töltés valószínűen nem Szegedet, hanem Szőreget és Deszket védte. A Maros északi és déli torkolata közötti terület olyan lehetett, mint egy nagy területű delta torkolat, ahol a víz volt az úr.

Fontos, hogy a térkép feliratait elolvassuk. Jól látható a régi Maros, az új Maros, a Kamara töltés és a tervezett levezető csatorna felirat. Ebből ma a Kamaratöltés és a régi Maros van meg Holt-Marosként. Illetve az új Maros, Marosként.

Végül: javaslat Szegedre

Kaphasson a Város vezetésétől a magas szakmai színvonalat képviselő szegedi vízügyi mérnöki kar egy lehetőséget, egy megbízást, egy térinformatikai alapú megvalósíthatósági tanulmány készítésére, melynek tárgya a szegedi árapasztó csatorna egyszersmind árapasztó tározó lenne a valószínűen szükséges északi és déli vízosztó, vízkormányzó művel.

A világ azonos elveket használ, mint remélem a fentiekből kiderült. Jók ezek az elvek, használjuk hát Szegeden is!

A kívánalmat talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy a szegedi Belvárosban a Tisza vízszintjét az ún. vízkormányzással úgy szabályozzuk, hogy az ne legyen soha magasabb a jelenlegi alsó rakparti útnál. Ez lenne a felső korlát.

Ez azt is jelentené, hogy gyakorlatilag visszaállítanánk a Tisza-szabályozás előtti vízszintet!

Ez azt jelentené, hogy a Belvárosból kikerülne az árvízzel vívott hatalmas harc, háború, amelyet egyre gyakrabban megvívna a helyi vízügyi szakemberek és az általuk irányított szegedi emberek. Valóban a Belvárosban kell ezt a sziszifuszi munkát rendre elvégezni? Korlátozni a város normális életét?

A megkötés nemcsak a legmagasabb, hanem a legalacsonyabb vízszintre is vonatkozna. Soha ne száradjon ki a Tisza medre. Ez az alsó korlát. Egy megadott intervallumban tarásra, példaként lásd előbb a Bega-csatornát!

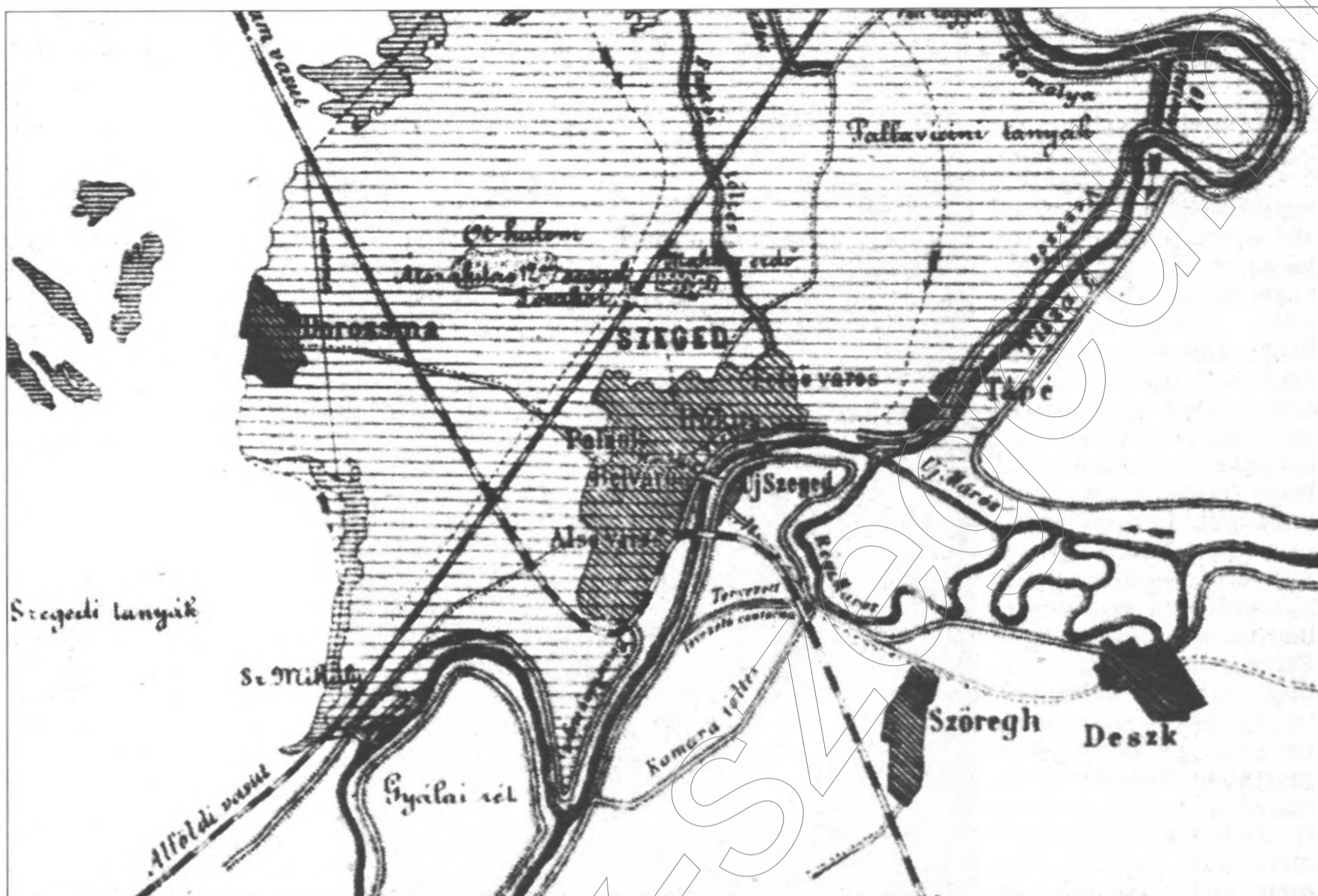
A városon kívül kellene helyet keresni – a várostól keletre vagy nyugatra - annak az árapasztó csatornának, amely gyakorlatilag ismét tározó lenne. Tehát a művünk árapasztó tározó és árapasztó csatorna lenne egyszerre! A Tisza szegedi szakasza így is – úgy is tározó a Duna miatt. Csak az nem mindegy, hogy ez a víztározás a Belvárosban, vagy a városon kívül történik.

Innen vissza lehetne táplálni a régi mederbe mindig annyi vizet, amennyi a belvárosi normális vízszinthez kellene.

Meggondolandó az a hozadéka is a dolognak, hogy olcsóbban lehetne alacsonyabban haladó és rövidebb

215. ábra: A Németszanád és a torkolat közötti Maros-szakasz szabályozási terve (Franz Rauchmüller és Ludwig Zelenka 1834) (részlet)

hidakat építeni Szeged és Újszeged között!

Ez a kijelentés nemcsak a Déli Tisza-hídra vonatkozna! Az egyhidas város végre többhidassá alakulhatna, nem sűrítve az összes városi forgalmat egyetlen Belvárosi hídra. A forgalom szétszólana, nem koncentrálna. A hidak figyelembe vétele sokat lendíthet a gazdaságossági számításokban.

A tanulmánynak minél előbb el kellene készülnie, mert különben konzerválhatunk nagyon drága megoldásokat.

Már a Helytartótanács is leírta annak idején, hogy Szegeden a közlekedés és az árvíz elleni védekezés gondjait együtt kell tárgyalni.

Turisztikai központ lenne/lehetne a hatalmas, városközeli vízfelület lenne az árapasztó csatorna.

Lehet, hogy ez a nagy vízfelület és a mellette kialakított zöldfelület még Szeged klímáját is módosítaná.

Városközpontunkban a szeszélyét elvesztő Tisza megszelídülne, környezete parkká változhatna, összekapcsolná Szeged és Újszeged parkjait.

Eltűnne Belvárosunk közepéről a betonból és az aszfaltból álló mesterséges sivatag, a beton és aszfalt felület (út + betonfal együtt).

Ha az árapasztó/árapasztó tározó csatorna Szegedtől keletre lenne, akkor a Maroson érkező, a várost elárasztó román szeméttől is mentesülne a Belváros.

A témában meghozott döntés Szeged hosszú-távú lehetőségeit alapvetően befolyásolja.

Utóirat

A cikkíró célja nem kívülről való beleszólás a vízügyi szakma nehéz belső életébe. Célja viszont az érintettek tájékoztatása, a lehetőségek feltárásával döntési helyzetbe hozása. Ha a szegedi társadalom döntése megszületik, helyi vízügyi szakembereink előtt soha nem látott feladat áll. Szerepüket nyilvánvalóan senki sem tudja átvállalni.

Rigó Mihály

A felhasznált szakirodalom:

1. A Vásárhelyi terv továbbfejlesztése (konceptió-terv) VITUKI Bp. 2002. III.
2. Dr. Vágás István: Tavasz vízek Mérnök Újság 2006. V.
3. Dr. Vágás István: Tavasz vízek II. Mérnök Újság 2006. VI.
4. Dr. Nagy István: A Tisza-vízgyűjtő fenntartható ármentesítési és kockázatkezelő programjáról Mérnök Újság 2007. VII.
5. Dr. Szlávik Lajos: A Tisza-völgy árvédelme és fejlesztése Földrajzi Konferencia, Szeged 2001.
6. Koncsos László: A Tisza árvízi szabályozása a Kárpát medencében (Magyar Természetvédők Szövetsége)
7. Kilenc keresztgát a víz alatt Szegednél - Szeged Délmagyarország 2007. VI. 29.
8. Temesi Ferenc: Reizner (3.) MN Mail 2007. IX. 29.
9. Kovács Zsolt Csaba - Balogh Péter: Ártéri gazdálkodás Nagykörűn

10. Jancsó Árpád: A Bega, a Bácság elkényeztetett folyója
11. A globális klímaváltozással összefüggő hazai hatások és az erre adandó válaszok (részlet a VAHAVA projekt „Összefoglalás” című dokumentumából (www.ovf.hu/web/ovf/ovfweb.nsf)
12. Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság: Az árvizek megelőzésének módszerei II.
13. A VTT első láncszeme: a Cigánd-tiszakarádi árapasztó tározó
14. Dr. Nagy László: Japán árvízvédelme, alagutak a metropoliszban Mélyépítő Tükörkép Magazin 2007/6.
15. Dr. Nagy László: Vízkárelhárítás Japánban, integrált árvízvédelem a Tone és az Ara folyók völgyében Mélyépítési Tükörkép Magazin 2007/5.
16. Szeged története 1991.

A síkból kibomló plaszticitás

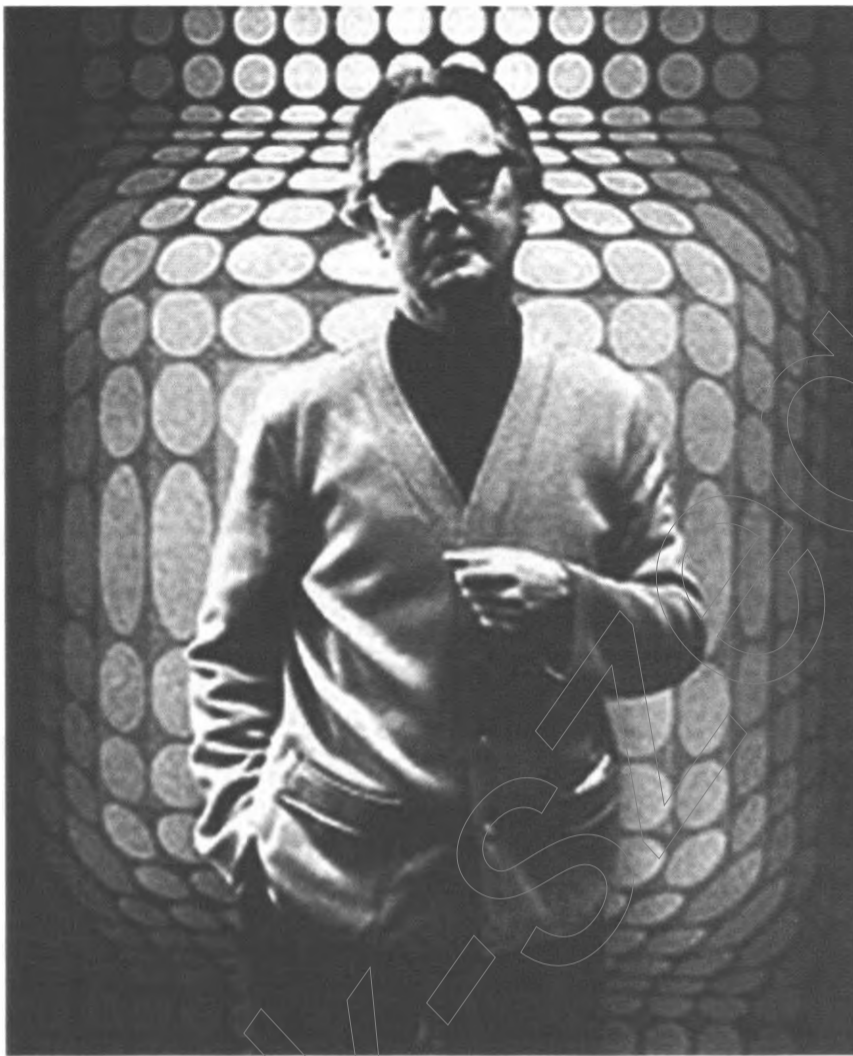
Victor Vasarely szegedi kiállítása

Victor Vasarely egyike volt a XX. század stílussteremtő művészeinek. Múzeumok, gyűjtők versengtek festményeinek megszerzéséért, hogy kincsként őrizzék azokat. Vasarely az értük kapott összegből alapítványokat, múzeumokat hozott létre azzal a céllal, hogy művészetét, mind szélesebb körben ismerethesse. Tudta azt is, mily erős az emberekben a személyes kötődés, a birtoklás érzése, vágya. Ezért törekedett arra, hogy minél tökéletesebbé fejlessze a sokszorosítás általa leginkább alkalmazott technikáját a szerigráfiát (szitanyomat). Használta a kor legújabb technikáit. Mértani alapformáinak (kör, négyzet, rombusz, oktaéder), valamint rendkívül gazdag színskálájának permutációiból rengeteg - adott esetben az átlagember számára is megvásárolható - kompozíció megvalósulása vált ezáltal lehetővé. Az Op art kilépett a grand art elit világából, s a divattervezők közreműködésével a köznapi életet is meghódította.

Vásárhelyi Győző Pécssett született 1906-ban. Budapesten, a Bauhaus szellemiségét követni akaró, a magyar avantgárd neves személyisége, Bortnyik Sándor által vezetett „Műhely”-ben tanult. 1930-ban Párizsban telepedett le, s haláláig, 1997-ig Franciaországban élt.

Kezdeti munkásságát a grafikai, jelentős részt alkalmazott grafikai művek jellemezték, amelyek azonban már - csírájukban ugyan, de hordozták a későbbi nagy művek permutációs rendszerét. A vonal perspektivikus hatást keltő alkalmazásának sokszínűségét, az illuzionisztikus tér, a kinetikus perspektíva problémakörét. A Zebra szőnyeg reprezentatív, látványos darabja e korszaknak. Sűrű, párhuzamos diagonális vonalhálója akár egy plasztikus testen végigfutó árnyék-kitér eredeti irányából, hullámot vet, síkból kiemelkedő formát jelez.

Festészeti munkássága a negyvenes évek közepén kezdődött. Tíz éves kutató tevékenysége során

„Változatlanul ugyanarról a „természetről” van szó, amely azonban csodálatosan szélesre tárult mindkét nagyságrend irányában. Eddig a művész, aki közbülső helyet foglalt el, a dolgokat az emberi mértékhez igazította, saját képére formálta át. A jövőben a csillagok s az atomok közé egyedül az absztrakciók illenek. A fizika hatalmas tájain költészet fakad. A művészi intuíció szemünk elé tudja tárni ma már az érzélem s a beleérzés útján az új ismeretek művészi megfelelőit, amelyek a tudomány ezoterikus nyelvezetével ellentétben mindenki számára hozzáférhetők. Az absztrakt festő nem azért mélyed magába, hogy elzárkózzon a külvilágtól, hanem mert magát is csak az egész egy részének tekinti. Ezen az áron tehet kísérletet olyan alkotásra, mely a természetet nem utánozza, hanem maga jelenti azt.”

Victor Vasarely, 1955

épp úgy figyelt a természet formáira - Belle Isle vízmosta, lekerekített köveire, mint az épített környezet konstruktív elemeire - Gordes, francia középkori kisváros épületeinek „kristályos” kontúrjaira - vagy a párizsi metró „Denfert” megállójának hajszálerekkel finoman szabdaltságra.

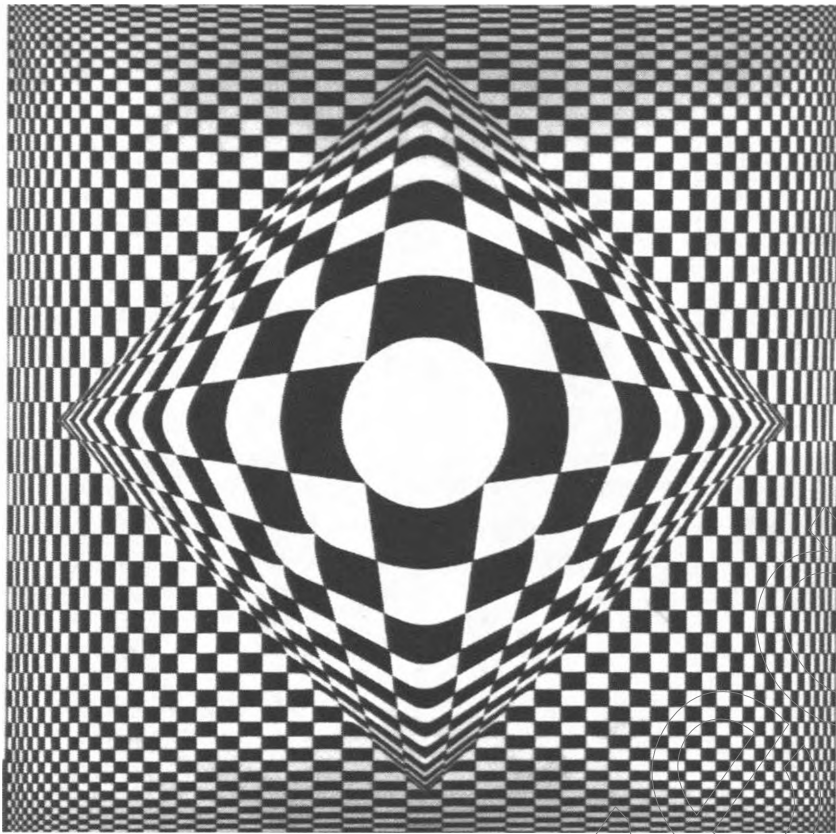
A Gordes grafikai mappa Gordes, dél-franciaországi, középkori kisvárosról kapta a nevét. Vasarely művészetének „Kristály” periódusa kötődik e helyhez, melynek tanulságai végigvonulnak az életmű egészén. Vasarely 1948-tól kezdődően, nyaranta rendszeresen itt töltött két-két hónapot, mely a meditáció, a kutatás időszak volt. Az itt látottak hatására felidéződött benne a budapesti „Bauhaus” Műhelyben hosszú időn át végzett axonometrikus perspektíva tanulmányok sora, amelyeknek újszerű alkalmazásával itt alkotta absztrakt-geometrikus illuzionisztikus hatású, mára emblematikussá váló műveinek első darabjait. Mint írja: *Nem érdekelt többé a régi kövek története és szépsége; ez a sík felületen kibomló plaszticitás kerített hatalmába, és a döntő művek egész sorát váltotta ki belőlem.*

Munkásságának kiteljesedése 1954 után következett be. Ekkor kapott megbízást az épülő caracasi egyetemi város részére három nagyméretű alkotás elkészítésére, melyek egy időben

hirdetik a kinetizmus és a színes város Vasarely által meghirdetett, vallott elvét. 1955 áprilisában kiadja „Mozgás” (Le Mouvement) címmel manifesztumát a Denise Renénél megrendezett kiállításához kapcsolódóan. A tárlaton a gondolat két úttörője, Marcet Duchamp és Calder mellé Vasarelyvel együtt oly művészek is felsorakoztak, mint Sotó és Tinguely. A kinetizmus kezdetben fekete-fehér, pozitív-negatív megoldásai 1960-tól egyre színgazdagabbak lettek, s ez időben a permutációs sor geometrikus elemei is újjal bővültek.

A kinetikus korszak vibráló kompozícióinak egyik fő célja az idő, a mozgás-együttal az idő, mint a negyedik dimenzió - optikai érzetének keltése volt. Vasarely műveinek másik jelentős része a tér, a test - döntően geometriai alaptest - tömegének mind hihetőbb illúzionisztikus megjelenítését célozza. Ennek megvalósulása érdekében kihasználja a formákban és a színekben rejlő, fiziológiailag számos alkalommal ellenőrzött erőket és lehetőségeket. Alkalmazza a hideg-meleg színek és a sötét-világos kontraszt téri hatását, a klasszikus vonalperspektívában, vagy épp az axonometrikus vetítési rendszerben rejlő lehetőségeket. A nagy fényerejű vetítések felerősítették a torzulás, a perspektivikus torzítás érzéki csalódást okozó hatását. Azt a jelenséget, amikor tudatunk az összefutó vonalakban mélységet, az egyre keskenyebb oválisokba forduló körsorból ívelt felületet, a rombusz-sorba váltó négyzetből ferde síkot értelmez.

1970-ben Gordes-ben alapított múzeumot, majd 1976-ban megvalósította élete nagy álmát, megnyílt Aix-en-Provence-ban a Vasarely Alapítvány. Múzeum és alkotóműhely, ahol tanulmányozhatókká váltak a különböző technikával kivitelezett művek, az építészeti tervek, ugyanakkor a munká-

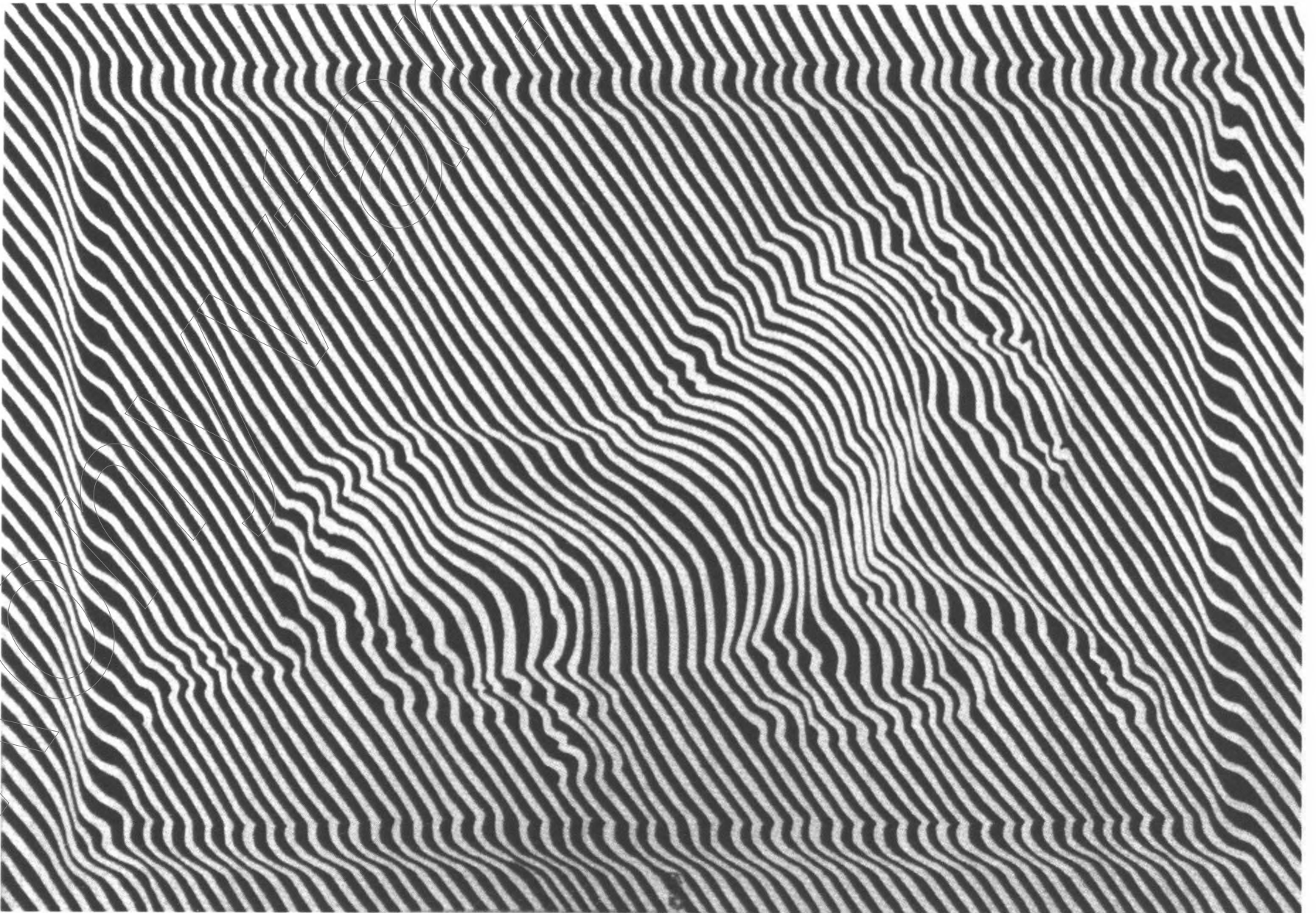

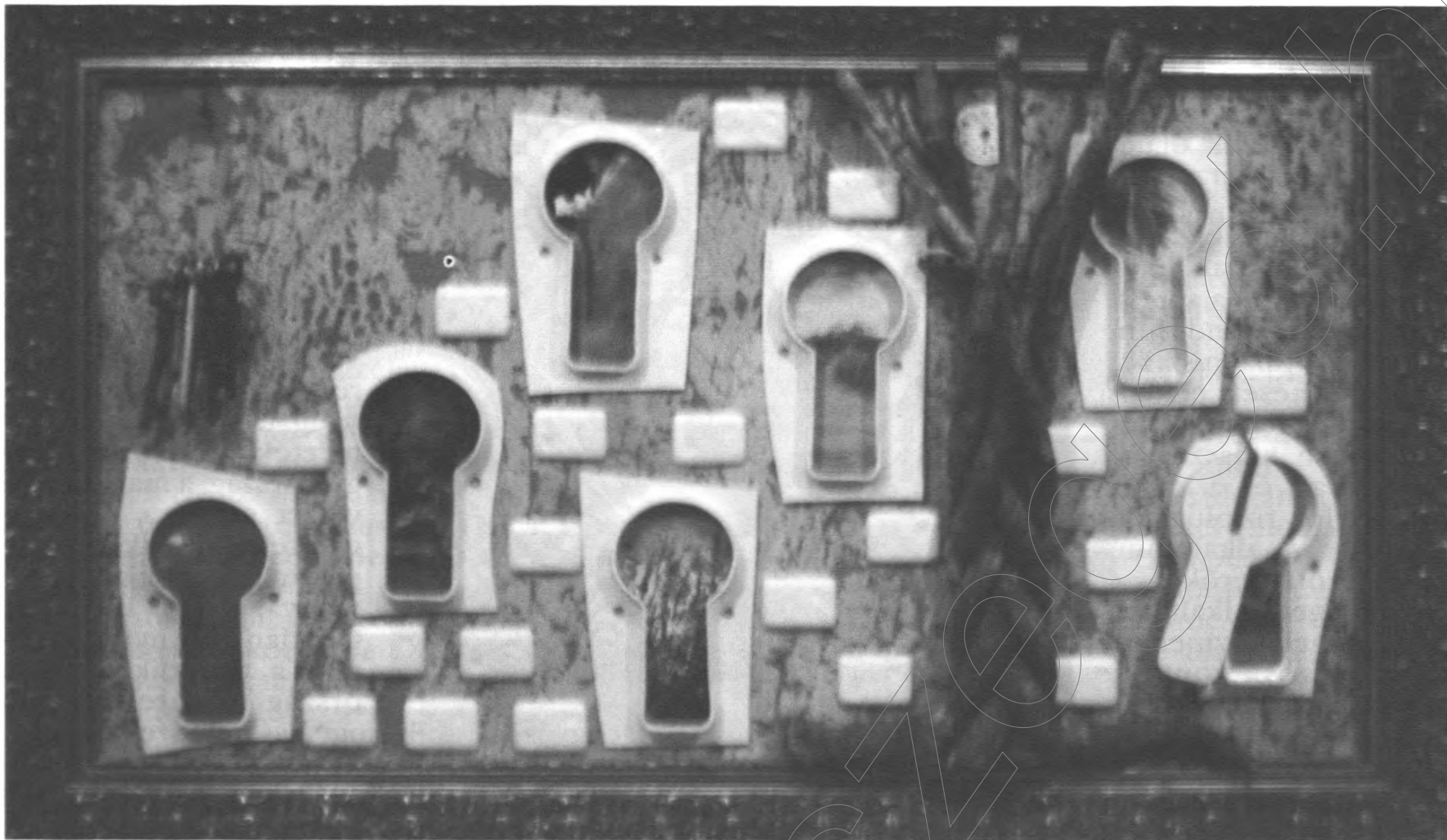
hoz kiválóan felszerelt műtermek, munkahelyek álltak a rendelkezésre. Igen sajnálatos, hogy napjainkban egyik franciaországi gyűjtemény sem működik már.

Szülvárosában, Pécsen 1976-ban nyílt meg az alkotó által ajándékozott több száz műből álló Vasarely Múzeum, mely rendkívül fontos volt a nyugati kultúrától nagymértékben elzárt Magyarország, a magyar művészet számára. A pécsi gyűjtemény sikerét tapasztalva egy újabb adománya révén 1987-ben Óbudán megnyitotta kapuit a második magyarországi Vasarely Múzeum.

Meggyőződésünk, hogy Vasarely szellemi végakarát teljesítjük, amikor műveit kiállítások rendezésével mind szélesebb körben tesszük ismertté. Ezért is vállaltam örömmel a szegedi Móra Ferenc Múzeum felkérését egy válogatott kiállítás szakmai rendezésére a két magyarországi múzeum több száz darabos kollekcijából. Természetesen az itt bemutatott anyag csak részben vállalhatja Vasarely hihetetlenül gazdag életművének áttekintő bemutatását. Törekedtem ugyanakkor arra, hogy a fontos törekvések, irányok, stílusok láthatók legyenek, csakúgy, mint az a műfaji gazdagság, amely többek között a Bauhaus szellemségből adódóan Vasarely művészetének meghatározó jellemzője.

Sárkány József

A Kékszakállú herceg vára

Dialógus – kérdésfelvetés – rájátszás

Jéga Szabó László tárlatának apropóján

Jéga Szabó László 1955-ben, Szegeden született. Mesterei a szegedi festőművészek kiválóságai voltak, így Cs. Patay Mihály, Patay Miklós, Bakacsy Lajos és a valahai Szőke Győző és Szekfű János. Amilyen színes a témavilága művészete egészében, ugyanilyen sokrétű a stílusa is. Csak néhányat megemlítve a kiállított alkotásokra is tekintve: szuperrealista, szürrealista, itt-ott futurista jellegűek, véleményem szerint igen közel állnak a posztmodernhez. Hasonló a műfaji sokszínűsége is, az olajfestményeken, a grafikákon és a montázsokon túl a kiállításon kollázsokat, installációkat, adaptációkat és grafikai elemeket optikaival ötvöző alkotást egyaránt láthatunk. Emellett Jéga Szabó László a Dinnyés Ferenc Alkotóművész Kör alapító tagja és a Pannongaléria egyik művésze (www.pannongalerie.hu weboldal), a budapesti Magyarságszolgálati Alapítvány képviselője valamint az angliai Szent György Lovagrend lovagja.

Aki ismeri Őt, az alkotásaiban is felismeri egyéniségének meghatározó vonásait. Aki nem ismeri, megismerheti az alkotásain keresztül. Azt az alkotót, akinek rendeltetése nem a válasz, hanem a kérdés' (Martin Heidegger apostrofálva), azaz a kérdésfeltevés elindítása a befogadóban, valamint ezzel együtt egy dialogizáló, párbeszédre építő alaphelyzet létrehozása, melynek révén az alkotó játékosan bevonja a befogadót az alkotás fiktív világába, sőt, néha alkotótárssá is teszi őt. Nem a semmiből hoz létre valamit, hanem a már meglévő, létező, ismert dolgokat megtalálja, kiválogatja, kombinálja és szintetizálja, az egyes elemeket sokszor váratlanul és meghökkenítő (biszociatív) módon kapcsolja egybe, vagy éppen a legkülönbözőbb rájátszások lehetőségének megteremtésével teremt egy újonnan született egészet, az alkotást. A Művészképezde weboldalról idézve Jéga Szabó László ars poetica-szerű sorait: „A művészet egy,

csak sok ága van. Ismerj meg, élj át, próbálj ki, amennyit csak tudsz! Annál több szint érzel magadban. A technikákat könnyen megtanulhatod, (...) de művésszé csak a tapasztalással szerzett örökös befogadás által válhatsz. Mikor ráérsz arra, amit közölni szeretnél, és megszenvedted, átszűrted magadon, ráébredsz az élet egyszerű és nagyszerűségére.”

Dialógus azaz párbeszéd – kérdésfeltevés – rájátszás: e három sajátosságot hangsúlyozva írnék kiállított alkotásairól.

Egy többszörös dialógusba von be **A Kékszakállú herceg vára** alkotása. Egyrészt magán a műalkotáson belül megteremtett párbeszédbe, hiszen a már létező Balázs Béla **A Kékszakállú herceg vára** szövegkönyv kiemelt részletei a hét fehér keretben, tehát maga az irodalmi szöveg valamint Bartók Béla egyfelvonásos operája, mint két ismert műalkotás elemei párbeszédet folytatnak Jéga Szabó László vizuális megjelenítésével. E kollázs rövid leírása: egy fehér várkockákkal, élettelen fonott növény-szárral stilizált férfi-lélek titkaiba - egy nyomasztó vár titkos szobáiba - való bepillantás hét kulcslyukon keresztül, mintegy játékosan invitálva a nézőt is e leskelődésre. Így ebbe az önmagában meglévő alkotáson belüli dialógusba, melyre alapvetően építkezik a mű, bevonódik a befogadó is, aki a műalkotással folytathat egyfajta párbeszédet. Például elgondolkodhat a férfi-nő kapcsolatának ellentmondásosságán. Azon, hogy lehet e közel kerülni a másikhoz a múltját durván firtatva? Lehet-e erőszakosan kikövetelni az önfeltárlkozást? Azon, hogyan válik áldozatává a nő túlzott kíváncsiságának, a férfiről való mindentudás akarásának, és hogyan válik ennek áldozatává az éppen kibontakozó szerelmük is. Hiszen a lélek titkainak erőszakos és gyors feltárása megöli a tiszta szerelmet. A művel folytatott dialógus a befogadóban

(A tárlat Szegeden a Petőfitelepi Művelődési házban tekinthető meg 2008. január 30-ig, ezután 'vándorútra' indul: tavasszal Szolnokon, nyáron a budapesti Duna Palotában, később Kecskeméten lesz, majd a folyamatosan bővülő tárlat ősszel kerül vissza Szegedre.)

kérdéseket provokál, olyan kérdéseket, amelyeket Jéga Szabó László generál az alkotásba, és amelyeket fontosnak vél. Olvassunk, nézzünk és lássunk **A Kékszakállú herceg vára** előtt, kérdezzünk és válaszoljunk meg ezeket a magunk módján. És vigyázzunk a hetedik kulcslyuk játékoságára, hogy a hölgyek ne hogy emlékképpé és az urak ne hogy boldogtalanná váljanak, mintegy visszacsatolva a Balázs Béla szövegre.

Garp szerint a világ... című installáció, mely a két agyagba formált kisplasztikát, Garpot és áhítatos hallgatóját vegyíti egy működő mobillal, ez az alkotás szintén bevon bennünket egy többszörös párbeszédbe. A világról folytatható beszélgetésbe, és emellett a világlátás többféle nézőpontjába. Helyezkedjünk a két kisplasztika interaktív és meghitt kommunikációs közegébe, azaz lépünk bele a műalkotás fiktív világába, ülünk be egy percre a csónakjukba, oda, a 'drótfészek' közepébe és próbáljuk meg kitalálni, mit mondhat Garp a világról, mit magyaráz az áhítatosan hallgató társának, ott, ebben a bezártságban! Drótfészek: egy kör, mely lezártágot, határoeltságot is jelenthet, de jelenthet egy biztonságot nyújtó meghitt együttlevést is. Lehetséges, hogy Ő egy tudós, akinek neve az alkotó képzeletének szüleménye, de akár létező személyként is fellelhető. Szinte életre kel a test- és kéztartása révén: szinte halljuk, amint lelkesen magyarázza teóriáját figyelő társának. De tegyük fel a kérdést másképpen: mit is tudhat meg az ember a Világról? A dialógus nemcsak a műalkotással folyik, hanem az ember önmagával is párbeszédet folytat és gondolkodik: a világról és önmaga tudásáról, annak határoeltságáról és arról, hogy milyen gyakran elfelejti tudásának végességét, megismerésének korlátait és korlátoltságát, hogy milyen gyakran véli magát 'mindentudó'-nak. Vizualitásba helyezett intellektuális narratíva ez. Aztán álljunk fel és kívülről tekintsünk az egész alkotásra, mintegy nézőpontot váltva, járjuk körbe és kérdezzünk rá, milyen is ez a Világ, amit az alkotó láttat meg velünk és amit Garp nem valószínű, hogy meglát(hat). A kisplasztika fölé helyezett hatalmas mobillal az intelligens tervező meglétére vagy a pénz mindenek feletti uralmára való rákérdezések és a nézőpontok váltásának a játékába vonja be a gondolkodó szemlélőt Jéga Szabó László.

A **Szeretlek** című alkotás égetéses technikával készült és a grafikai elemeket dinamikus optikai elemmel ötvözi. Itt maga az alkotás címe, a Szeretlek szó jelentéstartalma és az ábrázolt téma hoz létre egy meghökkenítő feszítettséget, hiszen két igen eltérő sík kapcsolódik egybe. A szeretlek szóról annyit beszéltek és gondolkodtak már, mégis oly nehezen gyakorolják, és ezzel a bonyolultsággal, amit a cím asszociál(hat) bennünk, ezzel szemben itt van az alkotás ábrázolt világában egy mérhetetlen egyszerűség, az, hogy ez az érzélem, hogy szeretlek, létre-

jöhet egy (kecsesen szép) madárka és egy (kissé torz arcú) ember között is. És hogyan szeretheti egymást a madárka és az ember? Mielőtt a választunk túl komoly lenne vagy lehetne, Jéga Szabó László ezt szinte ellenpontozza azzal, hogy egy optikai mobil-játékkal bevonja a befogadót az alkotás fiktív világába, annak alakíthatóságába, azaz játszatja a befogadót. Hogy mivel és hogyan? Egy már eldobott tárggyal, a projektorok világában egy írásvetítő valahai nagyító üveglapjával, ezt illesztve a madáralak és emberarc elé, melynek mozgatása révén a néző játékosan alakíthatja majd látványának arányait. Posztmodern ez a tárgyfelhasználás: hiszen egy már eldobott tárgyat használ a modern művészet barkácsolt tárgyával szemben. Másrészt posztmodern annyiban is, hogy a befogadót játékosan szinte alkotótársnak invitálja.

Lírai ihletettséggel a **Horses remember** égetéses grafika és többszörös képi síkokkal játszik. A két különböző méretű darabból álló műalkotás nagy fehér háttér-síkja a konkrét (biológiai) emlékezés agytekervényeit sejtet(het)i. Míg az előterében a kissé ferdén felfüggesztett égetéses grafika egy archaikus benyomást kelt azzal, hogy az összebújó lovak felszigette, sörényük hegyé, a madarak pedig felhőkké változnak, bevonva a nézőt a 'ne csak nézz, láss is!' játékos síkváltásaiba. Konkrét és archaikus emlékezet kettős együttlevősége jelenik meg itt a két táblán.

Hasonlóképpen a **Vágy titokzatos tárgya** című kollázs többfajta világba vonja be a nézőt: mégpedig úgy, hogy a különböző világok rájátszsanak egymásra. Az egyik világ képi síkja: egy petesejt megtermékenyítése a siető ondók által; egy másik világ síkja és egyben egy másfajta értelmezési lehetőség: az ondó-egerek révén a földbolygó megtermékenyítése. Az alkotó a két világ síkjai közötti rájátszással provokálhat bennünket a kérdésfeltevésekre a virtuális világ és a valós világ viszonyrendszerére irányulva: milyen e két világ kapcsolata, egymásra hatása, hogyan értelmeződik egyikben és a másikban a vágy titokzatos tárgya. Valamint, ha a két világot összefonódottan értel-

mezzük, kérdezzünk rá arra is, és keressünk válaszokat, hogy mit keres ott a sarokban a billentyűzet? Ha erre a kérdésre válaszolunk, akkor már egy harmadik értelmezési lehetőséget villantunk fel: egy intelligens tervezés meglétére kérdezzünk rá. Arra, hogy ki nyom(hat)ta le először a start gombot és ki vagy kik futtat(hat)ják a különböző programokat, milyen információk 'termékenyítették' meg földbolygónkat?

Ahogy a **Szeretlek** vagy a **Vágy titokzatos tárgya** alkotások posztmodern módon eldobott tárgyakból (is) konstruálódnak (pl. ez utóbbinál kidobott egerek halmaza, billentyűzet, színes, apróra vágott fonaldarabkák), hasonlóképpen a **K RTYAV R** című kollázs is, mégpedig a legkülönbözőbb már használhatatlan számítógépes alkatrét-

Garp szerint a világ

szekből. A befogadó játéka itt konkrét tevékenységet is ölthet, ha van kedve, beszállhat a játékba és építheti tovább a virtuális világ kártyavárát, ami bármikor összedőlhet. Másrészt a virtuális világot megnevező műalkotás-cím, a **K RTYAV R** betű-hiányai – a befogadó felfedezésére várva – utalnak a valós világ és a virtuális közötti elkülönböződésekre, arra, hogy nem ugyanaz a kettő, csak hasonló, másrészt a valósághoz képest a virtuális világ alapvetően hiányos.

A **MCKENZIE THORPE** és a **FERAMPARIS** című adaptációk posztmodern jellegzetesége a játékos átvétel: a „playgarism”. Az első adaptációt – a kék világegyetem előterében a hatalmas vörös szívet és az annak tetején üldögélő, apró, arctalan, lábát lógató emberkét - szemlélve önkéntelenül is eszünkbe jut(hat) *József Attila Reménytelenül* című versének harmadik szakasza. Egy furcsa disszonancia alakulhat ki a szemlélőben: bár nincs jelen az adaptáció konkrét képi síkján, mégis átélhetővé válik az anonim és arctalan emberke (akik mi magunk is lehetünk akár) életérzése: magányossága, emberi kicsinysége és a szeretni vágyó szív megszépített szomorúsága.

*„A semmi ágán ül szívem,
kis teste hangtalan vacog.
Köréje gyűlnek szeliden
S nézik, nézik a csillagok.”*

A **META MORF ÓZIS** című alkotás egy három - különálló, de mégis együtt létező - darabból álló konstrukció: három ismétlődő fehér műanyag-plasztika, amely mégis különbözik az előzőtől, és így együttességükben a metamorfózis görög szó jelentéstartalmát jelenítik meg: az átalakulást az egyik formából a másikba, az átváltozást. Gyönyörűek az átjátszások a görög szó három tagjának jelentéstartalma és az ábrázolt formák között. A **META** a görögben egy előtag, nyelvileg valaminek az elvonatkoztatottabb formáját jelenti, a filozófiában egy fizikai realitáson túli utal. Itt az

alkotás első darabjában ezt a fehérség éppen domborodó jellegével sugallja: az anyagba öntött gondolatot, a még formátlan formát, a terv első csíráját, amikor éppen elkezdődik az átalakulás folyamata, az anyag formálódása. Egyben a **META** sejtet(het)i az anyagba öntött intelligens tervezés első fokát is. A **MORF** a görög nyelvben egy alaki, formai sajátosságot kifejező képző. Itt hasonlóan az alakulóban lévőség, a formálódás folyamata hangsúlyozódik, a lassan alakuló (tervezett) forma és matéria együttlevőségének egy középső stádiuma. Ugyanakkor ez a forma egy másik értelmezési vetületben egy finom rájátszás is a femininumra. Az **ÓZIS** a görög nyelvben valamely szerv vagy testrész okozta bántalmat kifejező főnévképző, (például idegrendszeri bántalom: neur-ózis.) Az alkotás harmadik **ÓZIS** darabjában, a metamorfózis, az átalakulás utolsó szakaszában, egy fájdalmas benyomást keltő folyamatban valami megformálódik az anyagban: egy stilizált emberi fej. Fájdalmasan kitörlik, szinte kiszakad ez a fej az addigi harmonikusnak tűnő egészből. A fej (mely nyakláncként talán az intelligens tervezés jegyét is magán hordja) talán nem más, mint a gondolat, a gondolkodás, mely anyaghoz, agyi tevékenységhez kötött, de mégis szemben áll az anyaggal, elszakad attól. Meggondolandó ez a harmadik stádium: súlyos filozófiai kérdéseket rejt(het) magába a gondolat erejéről; a gondolat anyaghoz való kötöttségéről vagy az attól való függetlenedéséről; az emberi gondolkodásnak, mint végső folyamatnak a 'nagy egészből való kitepertség' érzetéről. De megnyílik egy másik jelentésréteg is, harmonikusan egybeolvadva az előzővel: a **MORF** nőnemének ellen-párja, az **ÓZIS** fejformájának rájátszása a fallikus formára.

Jéga Szabó László alkotásai nemcsak játékos és gondolatébresztő dialogizálást indíthatnak el a műalkotásokkal és a műalkotásokról, hanem intellektuális élményt is nyújt(hat)anak.

Máté Zsuzsanna

Szertlek

Mire cseréljük magunkat?

Beszélgetés Havass Miklós informatikussal

- Havass Miklós Szegeden született, s ott is végezte tanulmányait. Ma, a mai magyar informatika meghatározó alakja. Tanulmányunkban egy konkrét életpályán keresztül arra keressük a választ, hogyan születik a magyar informatikus? Mi e szakma ethosza, rövid hazai története? Hol született tehát Ön, és milyen családi környezetben?

- 1940-ben, Szegeden. Gyermekkorai emlékeim ma is ezer szállal kötnek e szép városhoz. Felsőváros, a szülői ház, a kora reggeli ministrálások, az önképzőköri verselések, a sok barát, akikkel együtt nyíladozott értelmünk, a platánfák, s sok-sok kis szegedi történet. Az egyik például gyermekkorom legendás öreg gavallérjáról, Sz. Szigethy Vilmos levéltárnok íróról szól, aki idős korában is minden nap kivitt egy kis csokor virágot a Korzóra, s átnyújtotta a nap arra sétáló legszemrevalóbb hölgyének.

Családunk sok nemzedékre visszamenően értelmiségipolgári család. Apai nagyapám, Havass Géza a szegedi Mezőgazdasági Intézet megalapítója és első igazgatója volt.

- Mai fogalmaink szerint mi volt az ő szakmája?

- A mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémián végzett, botanikával és fajtanemesítéssel foglalkozott. Az ő édesapja, vagyis apai dédapám, Havass Sándor az 1867-es kiegyezést követő nagy hazai ipari fellendülés jellegzetes alakja, igazi alapító-anya volt. Vácon kezdte a pályáját kazángépészként és egy vasmacskákat, horgonyokat, hajólánccokat, kazánokat gyártó nagy gyár alapító-tulajdonosaként halt meg. Termékeivel az 1878-as Párizsi Világkiállítás bronzérmét hozta haza.

- Meglepő családtörténeti emlékei vannak.

- Édesapám, Havass Zoltán 1996-ban halt meg és akkor örököltem egy halom családi dokumentumot. Ezeket böngészgetve döbhentem rá, hogy amíg élt, többet kellett volna vele beszélgetnem a régi dolgokról. Számos, családról szóló tudás, amiről nem beszéltünk, örökké elveszett. Így alakult ki bennem egy belső késztetés, hogy a meglévő iratok alapján minden lehető megtudjak, rendszerezzek, és le is írjak családunkról. Kutatásaim eddigi eredménye kétszer kétszáz oldalnyi családtörténet. Ezzel azonban a munka nem fejeződött be. Gyűjtöm a különféle családi relikviákat és amivel lehet, kiegészítem azt, amit mostanáig megtudtam. Egy-egy festmény, családi bútor nem egyszerűen tárgy. A hozzájuk fűződő, hol vidám, hol elégikus történetek családi összetartozást, évszázadokon keresztül megélt, érlelődött családi magatartást hordoznak.

- Honnan is ered a Havass család?

- Valahonnan a régi Magyarország északi részéből, Nyitra megyéből. Őseim zöme felvidéki volt.

- Magyarok, nem magyarok?

- A Havass név magyar eredetre utal. Az ősanyák között azonban szlovákokat is találtam olyan névvel, mint Nyitránszki. Dédapám elődei vízimolnárok voltak. A váci levéltárban kutatva például, megtudtam, hogy hol állott

1830-ban idősebb Havass Antalnak a hajója a váci Dunán. Amikor 1841-ben sorozás volt, már arra tudott 200 forintot fordítani, hogy ne az ő fiát, hanem mást vigyenek el helyette katonának. Édesapám anyja a Markó-Pocsatko családokból való, amelyek Kassa és Rozsnyó környékét lakták. Szláv, talán elsősorban lengyel, ugyancsak iparos-polgár famíliák voltak. Rozsnyón bőrgyárak, Kassán pipereszappan gyárak, vasnagyerkeskedésük volt, de azért került közülük egy-két festőművész is, pl. Markó Károly.

Anyai nagyapám talán korának legtekintélyesebb, feddhetetlen erényű közjogtudora volt. Polner Ödön az első világháború előtt a pozsonyi egyetem rektora, 1923-tól pedig a szegedi egyetem professzora lett. A vele kapcsolatos családi legendát sokszor hallottam. Amikor 1919-ben a Felvidék a csehekhez került, azt

mondták neki: Rektor úr! Adja át az egyetem kulcsát! Erre ő így válaszolt: Én azt a királyomtól kaptam, vissza csak neki adhatom! Erre internálták, vagyis bezárták a Kapucinus Templomba. Amikor átjött Magyarországra, tisztelői egy szép márványtáblát készíttettek, amelyen a Kapucinus Templom kapuja látható, benne az ő klasszikus portréjával. Alatta egy, a csehek szimbolizáló oroszlán fekszik, bal mancsában az egyetem kulcsával. Ha olykor a táblára nézek, rövid, de kifejező intelmet kapok a jellem-szilárdságról, és elvhűségről. Polner nagyapa igen hosszú életet kapott a sorstól, 1961-ben halt meg kilencvenhat éves korában. A legszebb emlékeim közé tartozik, ahogy engem a térdén lovagoltatva tanított Arany János verseire, s közben egy biztos, szilárd világérzésre. Ő egyébként Békéscsabán született, de mivel édesanyja korán meghalt, gimnáziumi, illetve egyetemi éveit Pesten töltötte Bókayéknál. Nagybátyja Bókay János volt, a magyar gyermekgyógyászat megteremtője. Dédanyám ugyanis a Bock családból származott, amely aztán Bókayra magyarosított. Iglói, tehát széppességi németek voltak eredetileg.

Anyai nagyanyám gyökerei ugyancsak a Felvidékről erednek. A Terényiek egy sajátos nemesi konglomerátum részét képezték. Ez a sokszínű társadalmi képződmény a török hódoltság idején alakult ki, amikor a nemesség a királyi Magyarországra, tehát az északi területekre menekült, ott mindenféle más nemessel összeházasodott, akik között természetesen voltak német nemesek is. Ezen a nyomon akár a VIII. századig, tehát Nagy Károlyig is visszamehetünk. De hogyan? Úgy, ha tudjuk, hogy őseimnek, akik ugyan magyar kisnemesnek tartották magukat, eredetileg Stummer volt a nevük. A széppapám magyarosított Terényire és ő már Békésben, az akkori megyeszékhelyen, Gyulán volt alispán, országgyűlési képviselő. Testvére szintén magyarosította a nevét. Őt Ipolyi Arnoldnak hívták és kiváló főpap léte, mint műgyűjtő, művészettörténész, néprajzkutató tett szert nagy hírnévre. A sok közül a legismertebb munkája, a „Magyar mythológia”, amely legutóbb 1987-ben jelent meg reprint kiadásban. Az én családkutatásaimhoz is

valójában az ő gyűjteménye szolgált alapul.

- Szerencsés embernek érezheti magát.

- Elismerem. Ebben a környezetben születve az például természetes, hogy öt éves koromtól könyveket gyűjtök. Akárhová mentem a rokonságban, nagy könyvtárakat találtam. Hogy zenét tanultam, az épp ennyire természetes volt. És az is, hogy nyelvet tanultam. Kisgyermek koromtól láttam a könyvállványokon Le Bon, Macaulay, Deák, Szilágyi Dezső, vagy akár saját elődeim műveit. Ez persze azzal is együtt járt, hogyha jól csináltam valamit, hamar kiderült, hogy valamelyik ősöm kétszáz évvel korábban még jobban csinálta azt. Tehát megfogant bennem, hogy sohasem lehetek elégedett magammal, mindig többre kell törekednem. Többre! Ám a teljesítményt nálunk soha sem materiálisan, pénzben, karrierben mérték.

- Szóval abban a környezetben, amelyben ön felnőtt, volt jó néhány alapérték, amelyet nem csupán megőrizni, de gyarapítani is kellett.

- A lényegét így lehetne megfogalmazni: kaptunk a valamilyen világtól, aminél többet kell vissza adnunk. Valószínű, hogy ebből is ered erős társadalmi elkötelezettségem. Ez nem jelenti azt, hogy politikus alkat lennék, mert a hatalom nem tartozik az alapértékeim közé. Tudatosult bennem, hogy én a társadalomnak tartozom, és azt kerestem életem során, hogyan nyílik alkalmam adósságaim törlesztésére. Néhány éve felkértek, hogy egy kötet számára írjak esszét, amelyben megfogalmazom, mi szerintem az értelmiség hivatása⁴. Az írás elkészült, talán nem is sikerült rosszul. Számos, a problémával vívódó szerzőtől idézve bontom ki a saját felfogásomat. Azt hiszem, ahogyan haladunk az információs társadalom felé, úgy válik egyre időszerűbbé Bibó István polgár- mintája, amely nem egyéb, mint „a műgonddal alkotó ember életformájának győzelme, a magát hatalmi helyzetekben kiélő, reprezentáló arisztokrata fölött”.

- Az iskolái milyen hatással voltak önre?

- Eleinte az otthoni ösztönzések hatottak rám erősebben. Polner nagyapámhoz fűződő érzelmeim azt diktálták, hogy a történelemmel foglalkozzam. A gimnáziumban ráadásul kiváló történelemtanárom volt, Vissy József. Zenét is tanultam a szegedi Konzervatóriumban, Báthory Sándornál. Csellón játszom, és barátaimmal máig, minden hétfőn este összegyűlünk házi muzsikára. Ez egyben életfelfogásomat is híven kifejező szertartás. Az ember minőségét, és kapcsolatait elsődlegesen nem az határozza meg, hogy milyen világnézetet vall, milyen fajhoz tartozik, melyik futball csapatnak vagy politikai pártnak szurkol. Vannak oboisták, hegedűsök, csellisták, s noha még ugrathatják is egymást hangszereik esetleges voltaért, karakterük gyengéért, mégis együtt alkotnak egy zenekart, abban pedig egyikük sem fontosabb a másiknál.

- Az 1950-es, 1960-as években egy kiváló muzsikust, Vaszy Viktor volt a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója.

- Ott nőttem fel, az ópera környékén. A legkiválóbb operaénekesek énekeltek ott, s a helyi társulat is első osztályú volt. Közöttük vált nagy énekessé Simándy, Szabady, Sinkó György, Lőrincz Zsuzsa, Szalma Ferenc, Komlóssy Erzsébet, vagy az utóbbi időkben Berdál Vali, Gregor József. Minden operaelőadást legalább egyszer szerencsém volt látni-hallani, a Rubányi vezette Szegedi Szimfonikus Zenekarnak szintén jártam a hangversenyre. Amikor Pestre kerültem, évekig szemben laktam az Operával, s persze oda is gyakran jártam, de valahogy a szegedihez képest megtört a varázs. Sok mozzanat porósnak, slamposnak, rutinszerűnek tűnt. Lehettek a szereplők között nagyobb nevek, ám nekem továbbra is Szeged jelentette az operát. Talán azért, mert ott a produkción érezni lehetett, hogy az együttes egy közös ügyet szolgál. Híresen goromba korrepetitor volt Vaszy Viktor, a zeneigazgató de senki nem haragudott meg rá, mert mindenki tudta, hogy ő is „ügyet” szolgál. Úgy emlékszem, Szendrő Józsefről mondták, hogy amikor Pest ostroma után a lerombolt városban találkozott egy ifjúkori barátjával, derűsen mondta: Nincs baj! A gombfoci csapatok meg vannak! Vagyis nincs nagy baj, ameddig van ügyünk, s lehet újra kezdeni! Talán azért voltak

ezek rám olyan hatással, mert úgy vélem, én is az „ügyek” embere vagyok. Legkedvesebb íróm Saint-Exupéry, akinek egy kevésbé ismert könyvét, a Citadellát becsülöm a legtöbbszörre. Ebben, de más műveiben is arra törekszik, hogy minél pontosabban megfogalmazza az ember hivatását. Azt tehát, amiért az ember él. Ami nélkül nem érdemes! Szerinte ez nem egyéb, mint a csere. Életünk elcserélése, átváltása valamivé, amit fontosnak tartunk. A hímző rájáruk felett vakoskodó asszonyok gyönyörű terítőkre, a gyermekükért aggódó anyák egy mosolyra, az építészek egy templomra cserélik el magukat, életüket. S az az érdekes, hogy e csere értékét nem a csere tárgya határozza meg, hanem a csere lebonyolításának elszántsága, komolysága. Az iratszekrényemen álló Don Quijote szobor nem csak a spanyol regényírás előtti tisztelgés, nem is csak Valencia bronzművészetének dicsérete. E szobor a környezet esetlegességeitől elrugaszzkodni tudó, folytonosan megújulni kész, tisztaszívű erőfeszítés szimbóluma.

- Az Ön életében mik voltak e csere tárgyai? Mire váltotta, cserélte át életét?

- Három fő területet nevezhetek meg. Mindenekelőtt, mint minden embernek, nekem is kötelességem az élet biológiai, s szellemi létének továbbadása, s az új élet számára minél kedvezőbb feltételek biztosítása. Ez a terep a család. Azután szakmai életem egybeesik a magyar számítástechnika kibontakozásával. Feladatomban véltem ennek a fontos, az ország szempontjából jelentős, új jelenségnek a gondozását, irányának befolyásolását. Végül a sors úgy hozta, hogy rám bízta egy vállalat irányítását. E vállalat fenntartása, morális meg-megújítása, kollegáimnak munkalehetőség teremtése - ez volt a harmadik nagy kihívás.

- Nézzük először a legtágabbat, a második területet. Hogyan is lett, elsőként, informatikus?

- Nagyszerű gimnáziumba, a szegedi Radnóti Miklós gimnáziumba jártam. Olyan párját ritkító nagy egyéniségek tanítottak, mint Szörényi József (magyar, osztályfőnök), Vissy József (latin, történelem), Márton Piroska (matematika), és a többiek, akik egyaránt sugároztak magasrendű etikai tisztességet, emberi méltóságot, nagy igényességű tudást. Gimnazistaként nagyon nyitott voltam, sok minden iránt érdeklődtem. (Csak a nyújtó nem lett volna!) Legjobban talán a kultúra, a történelem vonzott. Ez a terület azonban akkor, túl volt ideologizálva. Ezért az orvosira jelentkeztem. Noha felvételem kitűnően sikerült, rossz származásom miatt nem vettek fel. Még abban az évben pót-felvételeztem matematikára. A gimnáziumban ugyanis rendszeres olvasója és feladat megoldója voltam a Középszintű Matematikai Lapoknak. Matematika-, és fizikatanári szakra vettek fel. De a második év végén a fizika szakot elcseréltem egy újonnan alakuló szakra, a számítástechnikára, ahová Kalmár László professzor, a magyar számítástudomány első nagy hazai úttörője hívott meg.

- Ismerte őt korábbról is?

- Egy időben, egy házban laktunk, a Kazinczy utcában. Neki három lánya és egy fia volt. A lányai két testvéremmel, illetve velem egykorúak voltak. Közülük Ágota jó barátom, és később évfolyamtársam volt.

Egyetemem éveim egy csodálatos világot tártak fel előttem. Akkor értettem meg igazán a matematika és a logika belső rendjét. A strukturális rend szépségét, aminek megélése lehet legalább olyan érzéki élmény is, mint egy Mozart szimfónia élvezete. Világhírű professzoraim voltak: Szőkefalvi Nagy Béla, Rédey László, Tandori Károly. Közben, árnyékukban persze arra is rájöttem, hogy belőlem soha nem lesz igazán nagy matematikus. A matematika és a zene egyaránt olyan dolgok, amikhez csak igazán tehetségesen érdemes hozzáfogni. Emellett a fizikai kísérletekben is kétbalkezes voltam. Ezért választottam harmadévbem számítástechnikát.

- Mit jelentett ez akkor, amikor ön harmadéves egyetemista volt, tehát 1960-ban?

- Magyarországon először a szegedi egyetemen vert gyökeret a felsőoktatásban a számítástechnika. Évfolyamunkon mindössze öten voltunk. Tanultuk ugyan a számítógépek logikai felépítését is, a fő stúdium azonban az volt, hogyan kell a számítógépet programozni. Milyen progra-

mozási elvek, milyen programozási nyelvek vannak. Mindezt azonban akkor még csak elvi alapon tanultuk, mert egyszerűen szólva, nem volt számítógépünk.

- Ön tehát az elsők között csöppent bele a számítástechnikába.

- Volt már szó a szerencséről. Egész életem telve van véletlenekkel és szerencsével. Ha felvettek volna az orvosi egyetemre, talán ma kevésbé boldog élet állna mögöttem. Empatikus alkat vagyok, mások szenvedésének látványa számomra nagyon nehezen viselhető.

- Lehetne elméleti szakember.

- Igen, akkor is arra gondoltam, hogy mikrobiológus leszek. Mégis, a váltással nagyon színes életem lett, egy teljesen ismeretlen pályán.

Diplomamunkát akkoriban a matematika szakon, valami igazán elméletinek számító témából szoktak írni. Kalmár azonban tudott arról, hogy én muzsikálok, s azt mondta: Miklós, te cselőzol. Csinálj valami effélét. De mit? - kérdeztem én. Erre ő: olvastam, hogy lehet számítógéppel zenét szerezni. Hozzátette még: van Pesten egy ismerősöm, Csébfalvi Karcsi, a matematikus. Nagyon furfangos alak. Neki sikerült Magyarországra megszerezni az első modern, angol eredetű számítógépet. Menj fel hozzá, biztosan segít. Úgy tettem, ahogy mondta. Elkészült a diplomamunkám, megtanítottam a gépet zenét szerezni. Ennek óriási nemzetközi visszhangja lett. Rögtön az érdeklődés középpontjába kerültem, anélkül, hogy különösebb okot adtam volna rá. Hiszen Laci bácsié volt az ötlet, Csébfalvi segítette megvalósítani azt.

- Ekkoriban hogyan állt a nyelvekkel?

- A családi örökségben három nyelv volt. A Havassok vassal, acéllal foglalkoztak. Nagyapámnak azt mondta a dédapám: fiam, menj ki Sheffieldbe, ott vannak az én jó üzleti partnereim és náluk megtanulhatod, mi a vasgyártás. Igaz, hogy Nagyapa azután biológus lett, de azért Sheffieldben angolul ismerkedett meg a vasgyártással, és egyben azzal, hogy amit itthon csinálunk, az mindig viszonylagos. Nemzetközi mércével mérve kell kiváló produkálni! Édesapámtól tehát azt hallottam, hogy angolt kell tanulni, mert az a legfontosabb nyelv a világon. Polner nagyapámtól viszont azt hallottam, hogy elsősorban latint (igaz ő az ógörögöt is ajánlotta!), majd praktikus nyelvként, németet kell tanulni. Tehát én angolt és latint tanultam. De egyiket sem tudtam valami magas fokon. Mert nem volt lehetőség a nyelv gyakorlati hasznosítására. Az alsóbb iskolákban aztán jött az orosz, majd az egyetemen a német.

- Diplomamunkája készítése idején milyen szintű volt a tudása?

- Angolul, németül és oroszul olvastam. Beszélni egyiket sem tudtam. Nem sokkal később aztán, amikor olyan helyzetbe kerültem, hogy volt módom beszélni, eléggé jól megtanultam angolul és ma is ezt a nyelvet tudom a legjobban.

- Térjünk vissza a zeneszerzéshez.

- Tehát Kalmár professzorra hallgatva levelet írtam Csébfalvi Károlynak. Válaszát olvasva azt gondoltam,

Kalmár László

Vargyas Lajossal

hogy egy öregúrral lesz dolgom. Olyan régies latin szavakat és kifejezéseket használt, hogy csak ezt hittem. A Markó utcában kerestem fel, ahol a mostani ügyészség helyén volt az akkori Nehézipari Minisztérium. A Minisztériumba beszerzett számítógép az ipar számára dolgozott. Az akkori elektronikus technológia miatt megfelelő környezet kellett: légkondicionálás, tisztaság, gumipapucskok. De hogy e ridég környezet ember léptékűvé váljék, ott volt a nagy akvárium is. Ahogy beléptem a számítógépterembe, megpillantottam egy magas, barna, kerekkepű fickót az areán tatárkard-vágással (ahogyan később megtudtam, orosz repesz okozta hegg volt). Azt kérdezte tőlem: mit akarsz? Tisztelettel mondtam, hogy Csébfalvi Károly urat keresem. Én vagyok az, mondta. És akkor megismertem egy végtelenül színes egyéniséget, egy igazi reneszánsz embert. Egy nálam mindössze tíz évvel idősebb fickót, aki akkor alig múlt harminc éves. Fiatal emberekkel vette magát körül, és amikor megszereztem a diplomát, rögtön odahívott magához dolgozni. Kitűnő hely olyan fiatalok között, akik a világon mindent meg akarnak váltani. Ez volt az a korszak, amelyben Magyarországon

még nem alakult ki a számítástechnika, de már volt legalább egy jó számítógép és akkor mi olyan prófétáknak éreztük magunkat, akiknek az a feladata, hogy megtanítsák a társadalmat arra, hogy mi mindenre lehet a számítógépet használni. Ez volt tehát a csere területe akkor. A prófétaság. Zeneszerzés, tánc-koreográfia, Bős-Nagymaros tervezése, erőműtervezés, közgazdasági modellezés. Vajna Zoltán, Tardos Márton, Kornai János, Szakolczai György. Ilyen témák és ilyen nevek voltak körülöttünk. Itt arra jöttem rá, hogy a matematika világa ugyan gyönyörű, de az élet is kínál, igaz másféle, szépségeket. Ugyanakkor azt is itt ismertem fel, hogy az informatika maga az élet egésze, teljessége. Mert mindenhez köze van. Észrevettem, ahhoz, hogy jó informatikus legyek, mindenhez értenem kell. És ettől valami óriási nyitottság-érzés fogott el. Azt éreztem, mindent magamba kell szívnom, mert nekem kell felfedeznem azt, hogy mire használható a számítógép. De akkor ugyanezt érezte minden kollégám.

- Diplomamunkája tehát meghatározó szerepet játszott az életében.

- Mindenképpen. Amikor elmondtam Csébfalvinak, miről van szó, mindjárt adott olvasni valót. Darmstadtban látta, hogyan lehet zeneműveket statisztikusan elemezni, és ennek alapján a zene matematikai szabályrendszerét meghatározni. Ha viszont ezt megtanuljuk, akkor ennek a szabályrendszernek az alapján, véletleneket közbeiktatva komponálni is lehet. Szerencsére olyan számítógépünk volt, ami a kompozíciót, dudahangon elő is tudta adni. A számítógéppel Kodály műveket elemeztem, így ennek alapján a számítógép pedig Kodály stílusában készített dalokat. Elkészült a dolog, s megmutattuk Kodálynak. A Mester eljött, meghallgatta, tűnődött, aztán ezt mondta: Jók! Azért az enyémeink jobbak! Ugyanakkor azt is mondta:

Szívesen látna népzenei kutatócsoportjában. És attól kezdve másodállásban az MTA Népzene Kutató Csoportjában dolgoztam. Olyan kiváló minőségű, és tiszta emberek közelében, mint, Járdányi Pál, Rajeczky Benjámín, Vargyas Lajos. Elmondták nekem, hogy már több matematikussal beszéltek, mindegyiknek az volt a véleménye, hogy reménytelen dolog a számítógéppel kísérletezni. Én viszont azon a véleményen voltam, hogy mindent meg lehet vele csinálni. Az akkori számítógépek teljesítménye persze, ma már látom, még nagyon gyenge volt, de egy kiváló hangszerkészítő, Cser László készített nekünk egy klaviatúrát, amit belekötöttünk a számítógépbe. Amit azon lejátszottunk, azt a gép felvette memóriájába és lekottázta. Ilyen módon különféle népdalokat gyűjtöttünk, archiváltunk. Kerestük közöttük a hasonlóságot, a törvényszerűségeket. A feladat éppen akkor, az UNESCO megbízásából, egy nagy európai népzene gyűjtemény készítése volt. Mindez roppant nagy élmény volt számomra.

- Gondolom, ön is hamar érdekes ember lett.

- Amivel foglalkoztam újdonság volt, az újságírók is ráharaptak, és nem csak Magyarországon, hanem külföldön is.

- Főállásban azonban a Nehézipari Minisztériumban dolgozott.

- Mint már arról szó volt, miután elkészültem a diplomamunkámmal, megállapodtam Csébfalvival, hogy hozzámegyek állásba. Csakhogy 1963-ban nem úgy volt, hogy odamegy az ember, ahová akar. Létezett valahol magasan egy grémium, amely döntött rólunk, végzősökről. Megkeresett engem Szegeden egy korosabb férfi, fekete Volga autóval érkezett házukhoz, aki azt mondta: kiskömám, te hozzánk jössz. Rendben, mondtam, de hová? A Pénzügyminisztériumban most kezdjük szervezni a számítástechnikát. Te leszel a szakember. De hát én a Nehézipari Minisztériumba akarok menni, válaszoltam. Szó sem lehet róla - így ő - téged nekünk utaltak ki. De mivel értelmes ember volt, megállapodtam vele, hogy formálisan ugyan hozzájuk megyek, de mivel náluk valójában még nincsen semmi, gyakorlatilag együtt dolgozhatok a Nehézipari Minisztérium kollektívájával. Cserében a Pénzügyminisztériumban elkezdtem a számítógép beszerzésének előkészítését, az alapozást. Így történt, hogy 1963-tól 1965-ig formálisan a Pénzügyminisztérium Szervezési Intézetében dolgoztam, valójában azonban a Nehézipari Minisztériumban.

Ebben az időben nagyon sok mindennel foglalkoztam. Azokat a területeket kellett megtalálni, ahol haszonnal alkalmazhattuk a számítástechnikát. Menetrendeket készítettem a MÁV számára. A népgazdasági ágazati kapcsolatok mérlegét számoltam. Foglalkoztam azzal, hogyan kell a sütőüzemek kenyérszállítását optimalizálni. Nemzetközi földgázvezeték méretezést végeztünk. Abban a fiatal társaságban azonban, amelyben dolgoztam, volt egy különös élményem. Tudtam, hogy csak egy vagyok a többiek között. Láttam, hogy van, aki matematikában, van, aki általános műveltségben, van, aki talpraesettségben erősebb nálam. Amikor azonban addigi osztályvezetőnk elment tőlünk, Csébfalvi azt mondta: te leszel az osztályvezető. Erre rácsodálkoztam, hisz semmiben nem vagyok a legjobb, miért éppen én lennék az osztályvezető. Pláne úgy, hogy mindössze két éve végeztem az egyetemen. Azért, válaszolta ő, mert osztályvezetőnek te leszel a legjobb. Nem tudom, miből gondolta ezt, mit látott bennem, de ez volt a helyzet. Ez nagyon nagy befolyással volt a további életemre. Azóta mindig vezető vagyok. Azóta mindig volt titkárnőm. Azóta napi, praktikus dolgaimról mindig mások gondoskodnak. Ha más nem, hát a feleségem, Mari. Ez megint szerencse. Alkatomnál fogva ugyanis inkább introvertált vagyok. Legszívesebben mindig egy fotelben üldögélnék és gondolkodnék. A feladataim viszont arra készítetnek, hogy szervezzek, hogy nyüzsögjek. Úgy érzem, hogy ez egy olyan szerep, amelyet a „csere érdekében” el kell játszanom. De ebben a szerepben eléggé magas szintre jutottam. Volt úgy, hogy ezernél is több embert vezettem. Talán azért, mert noha a hatalom önmagában soha nem vonzott, kutatóként észre vettem, hogy a lehetőségek jobb kibontásához szükség van rá.

- Az első fok a nehézipari minisztériumi osztályvezetőség volt.

- Ezzel 1965-ben státusz szerint is átkerültem a Nehézipari Minisztériumba. Ottani pozíciómban nagyon szép munkákat volt alkalmam végezni. A fő feladatomban volt: elmondani, terjeszteni, hogy mi az a számítógép. Úgy éltem, mint a hal a vízben. Annál inkább, mert úgy láttam, hogy mozdulóban van a világ. Megjelent az első magyar számítógép az EMG 830-as, az Elektromos Mérőkészülékek Gyárában. Mi jelentkeztünk arra, hogy e gépre szoftvert fejlesszünk. Ezzel azonban egy új világ nyílt meg előttünk. Nem csak közgazdasági, ipari, műszaki alkalmazási problémákkal kellett foglalkoznunk,

hanem immáron a számítógép lelkével.

Időközben a kormányzat egy, a szocialista országok közötti számítástechnikai együttműködésről döntött. Beléptünk az Egységesített Számítógéprendszerek Programba (ESZR). A megfogalmazott feladat az volt, hogy minden szocialista ország más-más nagyságú, de egymással összefüggő, együttműködni képes számítógépfajtát fejlesszen ki. A kor szellemének megfelelően az oroszok a legnagyobbat, a magyarok pedig a legkisebbet lettek hivatva előállítani. Ennek a berendezésnek a gyártását a Videotonra bízták. A Videoton persze azonnal keresni kezdte a szövetségeseket, hiszen a fejlesztéshez nem volt megfelelő szakember gárdája. Két irányba kezdtek tájékozódni. Egyfelől az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság irányába, amelynek fennhatósága alá a Számítástechnikai Koordinációs Intézet tartozott. Innen jött a hardver segítség. A Központi Statisztikai Hivatal intézményeiből, az Infelorból pedig a szoftverfejlesztés. És ekkor következett be az én életemben is egy meghatározó változás.

A Nehézipari Minisztériumban, nem nézték egyértelműen jó szemmel zabolátlan fiatalságunkat, harsányan kutakodó energiáinkat. Számítóközpontunkat betagosították, s a szellemi frissességet felváltotta a szocialista-bürokrácia szürkesége. Az 1970-es évek fordulójára lassacskán megérett bennem az a gondolat, hogy a szabadabb környezetben, a munkára koncentrálnak. Arra gondoltam, hogy egy szövetkezetet kellene szervezni. Nem véletlen, hogy később is, a legtöbb kis-, magán vállalkozás a számítástechnikában jött létre. Miután azonban, addig erre a mi szakmánkban még nem volt példa, ehhez az illetékes főhatóság, esetünkben a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) jóváhagyása kellett. A KSH nevében Rabár Ferenc fogadott. Kultúrált, kellemes ember benyomását keltette. Higgadtan fejtette ki azt, hogy bár megérti az egyéni problémámat, etikai szempontok miatt nem támogatja a lomha állami intézmények között extra haszonnal kecsegtető, külön utas megoldást. Ha mindenki megtehetné...! - mondta. Szívem mélyén egyetértettem vele. Dolgoztam tehát tovább a Nehézipari Minisztérium Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézetében. Egy szép napon azonban Rabár Ferenc és Dömölki Bálint, kerestek meg azzal, hogy ők szívesen dolgoznának velem együtt, az Infelorból, vagyis a Központi Statisztikai Hivatal akkor szervezett Információ Feldolgozási Laboratóriumában. 1972 januárjával odamentem és ott főosztályvezető lettem. Rabárral jó barátságba kerültem. Három évtizedig dolgoztunk együtt az Infelorból. 1975-ben ő kikerült Ausztriába, ahol a keleti-nyugati nemzetközi kapcsolatok fejlesztésére létrehozott laxenburgi Nemzetközi Alkalmazási Rendszerelemzési Intézet mezőgazdasági programvezetője lett. Amikor visszajött, már én voltam az Infelor utód cégének a vezetője. Hívtam vissza Rabárt, de ő mindenképpen egyetemen akart dolgozni, így a Közgazdasági egyetemre került, megmaradt azonban nálunk tanácsadónknak egészen addig, amíg 1990-ben pénzügyminiszter lett.

- *Rabár Ferenc ma már nincs közöttünk. Politikusként, közéleti személyiségként egészen kiváló embernek ismerték meg azok is, akik korábban nem tudtak róla sokat.*

- Az én életemben többen játszottak meghatározó szerepet. Rabár Ferenc, mint nagyformátumú intézetigazgató gyakorolt rám nagy hatást. Olyan vezető, aki az ember belső szabadságára és alkotókedvére hagyatkozva, korának egészen szokatlan szabadságú intézetét alakította ki. Eredményes! Az Infelorból ismerkedtem alaposabban össze Dömölki Bálinttal, aki viszont mély számítástechnikai problémálatásával és hallatlan szívósságával mutatott példát. Hosszú időn át dolgoztunk, és dolgozunk ma is, együtt különféle feladatokon. Más-más észjárású emberek vagyunk, de mindig megértettük egymást, s mindig feltétel nélkül számíthattunk egymásra. Vámos Tibor később lépett be életembe, de mintát adott számomra a világ dolgainak és azok összefüggéseinek nyitott szemű meglátásában. A humán kultúra, a természettudomány és a műszaki alkotások terén egyaránt kompetens, szuverén személy. Véleménye, kritikája, egyetértése

később nagyon fontossá vált számomra. Mindannyiunk számára szükséges a külső mérce.

- *Ön harminckét éves volt, amikor belépett az Infelorhoz. Addig konfliktusmentes volt az élete? Mintha nem lettek volna bajai a munkahelyén és más-hol. Mintha nem lettek volna konfliktusai*

- Alkatomnál fogva nem vagyok konfliktus-keverő. Amikor első osztályban (az Árpád téri Belvárosi Iskolában), Visnyei Sanyi először megvert (ő talán már nevemre sem emlékszik!), megtanultam, hogy máshogyan célszerű a feszültségeket megoldani. Különbösen is mindig azt tételeztem fel, hogy mindenki azt teszi, amit legjobb lelkiismerete szerint neki tennie kell. Ami azt jelenti, hogy konfliktusaim nem annyira az emberekkel, mint az általuk képviselt, sugallt megoldásokkal volt. Bennem két dolog van jelen egyszerre. Egyfelől bizonyos mértékű konzervativizmus. Szeretem a rendet, igen nagyra becsülöm a múlt folyamatosan munkáló értékeit. Nem újabb és újabb mártírokra van szükségünk, hanem a mindennapok odaadó, kitartó munkájára - olvastam valahol. Másfelől, racionális analízissel hamar eljutok a fejlődés, az új tántoríthatatlan támogatásig. Ez a két dolog saját magamban is okoz feszültségeket. De mindemellett talán van bennem készség a kompromisszumra. Hiszem, hogy ha egy mérnöknek hídát kell verni, akkor nem mondhatja, hogy nem megfelelőek az adottságok, hanem megpróbálja azt a legjobb tudása szerint megépíteni. Az én egyik vezérlő eszmémet ilyen tömören lehet megfogalmazni: ahogy lehet!

Bár látványos emberi konfliktusaim nem voltak. Egyes ügyekkel kapcsolatban azonban sok keserűség gerjedt bennem. Voltak tehát nehéz pillanatok is, ám ezeket feledtettem, hogy sok kiváló emberrel volt szerencsém találkozni, akikkel öröm volt együtt munkálkodni, s egyébként is az a felfogásom, hogy a múlt nem válhat indulataink kesergéseink terepévé. A jövővel kell foglalkoznunk, a múlt pedig ehhez egyszerűen tapasztalatot, tanulságot kínál.

- *1972-ben került az Infelorba. Milyen munkát végzett ott?*

- Amint említettem, megindult a számítógépgyártás a Videotonban. Az én feladatom az Infelorból folyó szoftverkészítés irányítása volt. Ezek a dolgok nagy nemzetközi mozgásokat indított el. Szükségünk volt a külföldi tapasztalatokra. Ez vezetett ahhoz, hogy ott, megindítsuk a magyar szoftver exportot. Először a Japánoknak dolgoztunk vizontszállítás címén, majd jött a Phillips, az angol ICL, s sokan mások. Később egész szellemi hadtestet toboroztunk, külföldön vállalt projektek megoldására. Ezt a tényt ma is fontos mozzanatnak vélem, mert ezek voltak azok a technikák, amelyek segítségével, abban, a mindkét oldalról zárt, politikai világban érzékelhettük az élet lüktetését, sodrásának irányát. Kezdeményező munkánk eredményeként is vált a magyar szoftver, és szoftveres nemzetközileg is elismert áruvá. Ma visszanezve azonban nem hallgathatom el azt sem, hogy az idegenben, a családtól távol végzett munka sok („zsoldos”) barátomból, munkatársamból váltotta ki a végletes elmagányosodást, amit nem kompenzált a másik oldalon megszerzett anyagi többlet. A történelem azonban, sajnos többnyire nem királyi utat kínál.

- *Mikor járt először külföldön?*

- Először 1964-ben. Az akkori Német Demokratikus Köztársaságba még a Pénzügyminisztérium küldött ki egy számítógép ügyében. Azután 1965-ben, mivel a Nehézipari Minisztériumban angol gép volt, Angliában jártam. Azt követően gyakoriak voltak az angliai utazásaim. Amikor pedig átkerültem az Infelorba, nagyon kitágult a világ. Azt mondhatnám, szinte kötetlenül utazhattam Keletre, Nyugatra, a Tengerentúlra. A mi szakmánkban ez meglehetősen általános volt. Ennek legalább két, kedvező következménye volt. Az egyik az, hogy a mi szakmánkban soha nem tudott eluralkodni a provincializmus. A távlatok megfogantak bennünk. Máig is az egyik legnyitottabb, legkooperatívabb szakmai közösség a miénk. A másik eredmény az, hogy soha nem merült fel bennem annak lehetősége, hogy ne itthon kamatoztassam a tudásomat. Minek, ha úgymint kimehetek? Hiszen én itthon érzem jól magam. Itt van dolgom! Ennek a sok

zivatáros századot megélt országnak szüksége van értelmiségére. Ahogy Váci Mihály mondja, „Utat, irányt, célt itt mutassatok!” Magyar a nyelvem. Itt van mindenki, akihez kötődöm. Létrejöhetett hát az a kegyelmi állapot, ami szerint hazám a nagyvilág, de itthon vagyok otthon. Ez persze felvetett egy dilemmát. Minden, amit kint tanultunk, itthon alkalmaztunk, vagy nagyon sokszor kint illegálisan megszereztünk, s itthon beépítettünk, egyrészt a nemzetközi jog szerint törvénytelen cselekedet volt, másrészt támogatott egy általunk nem szeretett rendszert, hatalmat. Én azonban úgy gondolkodtam, hogy amit teszek, azt azért a népért teszem, amely nem saját maga válogatta meg életfeltételeit.

A sikeres transzferben persze gátoltak bennünket a rendszer innovációs gyengeségeiből származó akadályok is. Mégis voltak olyan, részterületek, amelyek jobban működtek, mint jelenleg. Például, többet áldoztak kutatásra-fejlesztésre, s irányítása is koncepciózusabban folyt. Tele voltunk őszinte, naiv lelkesedéssel, kutatási vágygal. Igaz, a másik oldalon szomorúan vettük tudomásul, hogy a központilag irányított gazdaság milyen sok újdonságot hagy terméktelenül, veszendőben.

– Tehát önnek jelentős szerepe volt a magyar informatika nyitottságában. Mit tart még fontosnak megemlíteni eredményei közül?

– Egy szakma nem csak gépekből, kutatásból, termékekből áll. Fontos az is, hogy hogyan szerveződnek, milyen feltételeket, alakítanak ki egymás között a szakmában dolgozók. Milyen a közösség emberi kvalitása. Dömölki Bálinttal és még néhány szakmatárssal együtt hoztuk létre a Neumann János Számítógéptudományi Társaságot 1968-ban. Tudományos egyesülete minden kulturált országban van a szakmai közösségeknek. Ezekben folyik a szakmai tapasztalatcsere, itt alakítják ki a közös értékeket, itt fogalmazzák meg a nagyobb léptékű társadalmi teendőket. Itt alakulnak ki a bibói „műves munka” pszichológiai-szakmai előfeltételei. Akkoriban ennek különösen nagy volt a szerepe, hiszen ha egy szegény, s a mozgásában korlátozott országban, valaki a külföldi útjáról hazatért, ezen a fórumon számolhatott be a leghamarabb a kollégáknak a tapasztalatairól. Hogy milyen vonzerejű egyesülésről van szó, azt mutatja, hogy rövidesen ötezer fős közösség alakult ki, azonban konferenciáival, rendezvényeivel átfogta az egész szakmát. Ugyanakkor ez a társaság képviselte országunkat a nemzetközi számítástechnikai tudományos fórumokon. Különlegesen szépnek tartom, hogy nálunk nem igen voltak ideologikus ellentétek. A Neumann Társaságban megfér egymás mellett a Horthy-korszakbeli kommunista ellenálló és az, aki klerikális szellemisége miatt ült börtönben a Rákosi-érában. Kiválóan diskuráltak egymással a szakmai problémákról, s közben létrejött az emberi megértés, kialakult a szimpátia, s megbízható, jó kapcsolatok is keletkeztek közöttük.

– Ön négy évig volt, igaz, már a 90-es évek derekán, a *Műszaki és Természettudományos Egyesületek Szövetségének (MTESZ) elnöke is!*

– Oda, mint a Neumann Társaság elnökét választották meg. A feladat abban a nehéz időben az volt, hogy az átalakulást kísérően szétesett, talajt vesztett társadalomban, megőrizzük az együvé tartozás élményét, óvjuk az innováció készség zsenge hajtásait. De ez a munkám már egy következő feladathoz vezetett.

Ugyanis nagyjából ezzel egyidejűleg, kezdődött el a világban az információs társadalomról való gondolkodás. Valószínű, hogy azok közé tartozom, akik Magyarországon elsőként kezdtek az információs társadalommal foglalkozni. 1995-ben jelent meg a Magyar Tudományban az első, ezzel kapcsolatos tanulmányom.⁵

– *Milyen kép rajzolódik ki írásaiban az információs társadalomról?*

– Annak a meggyőződésnek igyekszem hangot adni, hogy egy teljesen új típusú társadalmi berendezkedés létrejöttének vagyunk részesei. Amit ezzel a berendezkedéssel kapcsolatban tudni lehet, az az, hogy globális lesz, vagyis kitérni nem lehet előle, csak a nagyfokú marginalizálódás árán. Emlékezzünk csak, mit is jelentett az, hogy az egykor gazdag fejedelmi udvarokkal, kert kultúrával rendelkező Afganisztán egyszer csak „kimaradt”.

Mint minden új azonban, ez a társadalmi berendezkedés is egyszerre hordozza az előnyöket és hátrányokat. Lehetőségeket és társadalmi nehézségeket. A történelem, a jövő mindig kockázatot rejt. Amikor a változások előtt vagyunk, félünk tőle, mert seregnyi dologhoz kell alkalmazkodnunk, sokszor ismeretlenül. Ez hallatlan erőfeszítést, bizonytalanságot jelent. Am Neumann János híressé vált mondása szerint a fejlődés ellen nincs orvosság. Emberi természetünk arra sarkall bennünket, hogy megismerjük az ismeretlent, hogy mindig kitaláljunk valami újat, azután meg arra törekszünk, hogy korrekciókat hajtsunk végre, ellensúlyozzuk az újjal járó hátrányokat. Ugyanígy járunk el az atomtechnikával, a genetikával, az informatikával.

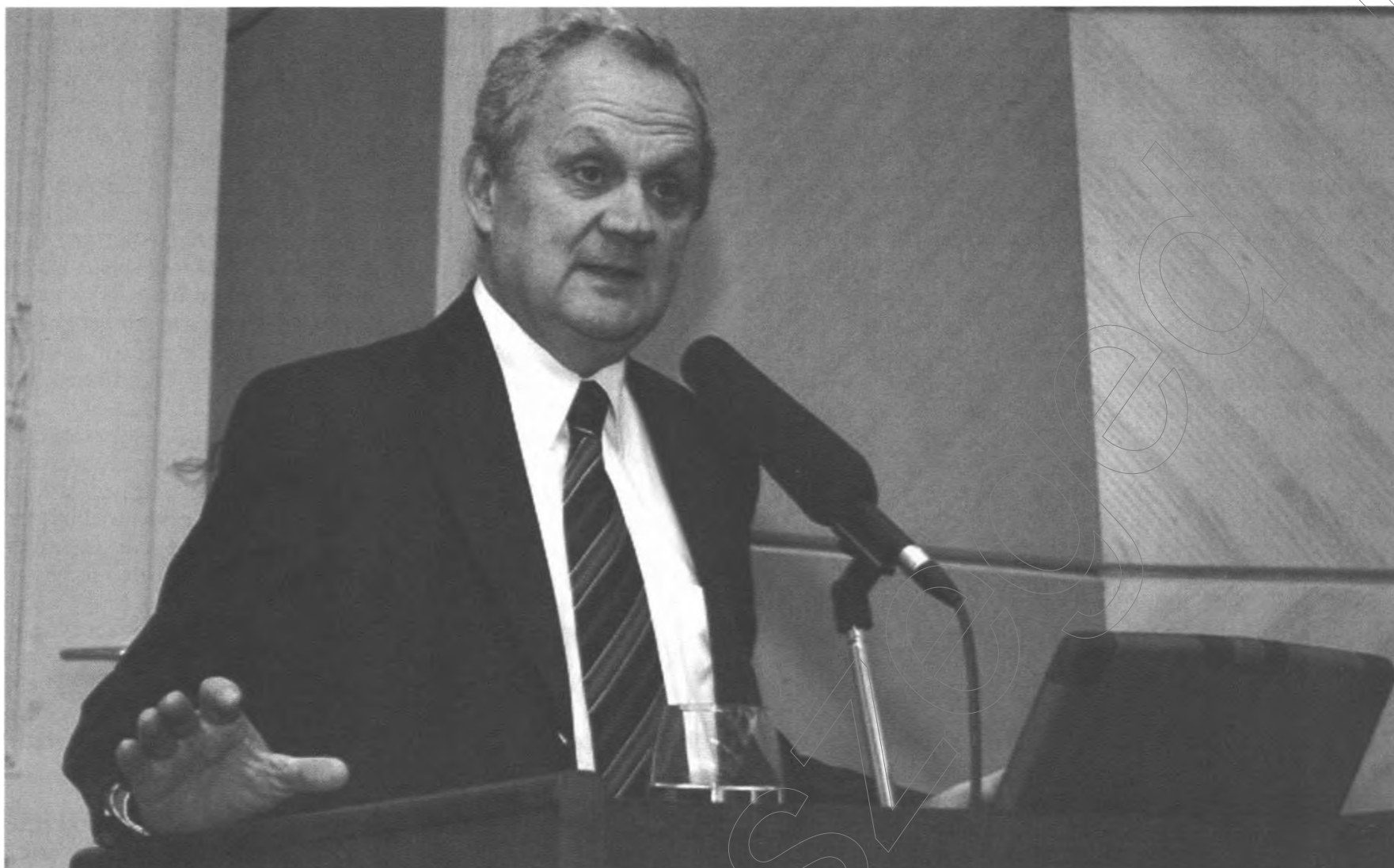
Van itt, azonban egy fontos kérdés. Mi magyarok, ha nem korábról, legalább Bibó István óta tudjuk, hogy olyan országban élünk, amely a társadalmi fejlődésben többször is megakadt, s fejlődésünk sokszor volt zsákutcás. Emiatt nem kell restelkednünk, le sem kell ezt tagadunk. Így hozta a történelem. Kölcseyvel együtt ismerjük balsorsainkat, s azt is „hányszor támadt tenfiad szép hazám, kebledre”. De ha ezt már tudjuk is, a világgazdaságban nagyon nehéz a kialakult struktúrákon, helyzeteken változtatni. Azt csak mondani könnyű, hogy utolérjük a kapitalizmust! A pozíció változtatások igazi lehetősége a nagy világgazdasági átrendeződések idején képzelhető el. Ez a lehetőség áll előttünk most, ha megint nem szalasztjuk el. Ezzel élt Írország, ezzel élt Finnország. Elvileg az új rend kedvez nekünk, lehetőséget kínál. Mert az információs társadalomban nem elsősorban a pénz, a tőke, nem kizárólag a nyersanyag, és főként nem az ország terület nagysága számít. Hanem a mentális készségek és a tudás. Ez az információs társadalom lényege. A magyar leleményesség, a magyar ember tudás iránti vágya, ügyességünk és kombinációs készségünk megfelelő tulajdonságok lehetnek e nagyon képlekeny világban. Az európai csatlakozás egyébként is lendítőerőül szolgálhat számunkra. Megcélozhatjuk azt is, hogy ne egyszerűen csatlakozzunk, hanem egy nagyobb dobantva előreugorjunk.

– *Honnan származik az a gondolat, hogy éppen az információs társadalom adta lehetőségekkel élve lehetne történelmi hátrányainkon túllépni?*

– 1995-ben kitűnő informatikai szakemberekkel – például, Dömölki Bálinttal, Horvát Jánossal, Szlankó Jánossal és többen másokkal – együttműködve jutottunk oda, hogy az információs társadalomban akár versenyelőnyt is szerezhünk. Történelemben gondolkodtunk és hofoglaló eleink példája lebegett előttünk. Az nevezetesen, hogy ők beleszórtak a feudalizmusba. Hogy a feudalizmust valakik már régen kitalálták, amikor ők a nyugati fejlődés peremterületein megjelentek. A feudalizmusra jellemző termékeket, szolgáltatásokat, kultúrát valakik már nagy gyakorlattal, egyre több tapasztalattal művelték, készítették. És azóta, egyfolytában követő társadalom a miénk. Késéssel követünk, modelleket átveszünk. Az információs társadalom azonban most születik. Ennek megteremtésében mi is benne lehetünk. Most van lehetőségünk arra, hogy akár elől legyünk. Akárcsak a finnek és az írek, akik ma már hatalmas informatikai exportot produkálnak. 1994-től kezdődően, mint a MTESZ elnöke kezdeményeztem és szorgalmaztam az említett kollégákkal egy országos információs társadalmi stratégia kimunkálását. Akkor megszületett a Nemzeti Informatikai Stratégia (NIS), mint olyan értelmiségi kezdeményezés, ami a magyar jövő egy lehetséges útját javasolta.⁶

– *Hogyan reagált a politika kezdeményezésükre?*

– Válaszom ambivalens. Egyrészt a politika a felszínen megértette a változások lényegét. A Horn kormány, az Orbán kormány, a Medgyesy kormány mindegyike felkarolta a kezdeményezést. Újabb stratégiák készültek, előbb kormánybiztosság, majd külön minisztérium jött létre. Szakértőkként valamennyiünkre számot tartottak, folyamatosan és ma is tagja vagyok a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanácsnak, a kormány tanácsadó szervezetének. Még pénz is került az asztalra. Mégis úgy látom, hogy a megfelelő termőtalaj nem jött létre. Politikusainkból hiányzik az igazi problémák felismeré-

sének képessége, s a felismert problémák folytonos erőfeszítéssel történő megoldásának az (kormányváltáson túlmutató) komoly elszántsága. Hiányzik közülük néhány államférfi. A stratégiát kiszorítja a taktika. A mély szakmai megértést a jól eladható rögtönzés. Igaz, a politikus is abból a közegből terem, amit értelmiségnek nevezünk. S értelmiségünk az átmenet éveiben nem tűndökölt a nagyvonalúságot illetően. Mintha az lenne jelszava: „Kis haszonért, kis bulik.” Amit nem ment az sem, hogy a környező országokban sem lényegesen más a helyzet. Megint Váci szavai jutnak eszembe:

„Azért csupán, mert nem szolga régen,
- még nem szabad a nép!” -

s értelmisége, politikusai sem, teszem hozzá én. Mi az tehát, ami a legfontosabb? Szabaddá tenni magunkat, felszabadítani magunkat terhes örökségünk, zsákutcás pszichózisunk alól. Ez az igazi hosszú távú, értelmiségi (s talán politikusi) feladat.

- *S mit vár még az információs társadalomtól?*

- A társadalmak alapvető szervező ereje, és így milyenségük meghatározója, a kommunikáció. A kommunikáció alapstruktúrái közé viszont a távolság, az idő tartoznak, amelyek megszabják az információk, törvények, szokások terjedési sebességét, elérésének nyilvánosságát, társadalmi elosztását. Ezek az alapstruktúrák határozzák meg egy társadalmi berendezkedés funkcióit, intézményeit, szokásait. Az információs társadalomban éppen e két tulajdonságnak csökken a jelentősége. Az információs hálózatokon minden most történik, itt, mindenki előtt. Így megváltozik a teljes felépítmény rendszer. Egyszerűen új intézmények, új munkaformák, új tanulási közegek, új irányítási technikák alakulnak ki, s történelmi léptékben mindez nagyon gyorsan. És megváltoznak a másodlagos szerkezetek. A demokrácia gyakorlásának formái, az orvoslás lehetőségei, a kultúra képződésének és hagyományozásának módjai. Nem pusztán az lesz a kérdés, például, hogy az irodalmi kánonban új nevek jelennek meg és egyesek elmaradnak, hanem egyszerűen megszűnik a kánonképződés, ezzel pedig a hagyomány, sőt a kultúra eddigi formája. Mindezek már napjaink történései. Mindezeket a folyamatokon rajta kell tartanunk a szemünket, vadhajtásait nyesegetni, előnyeit használni. E kérdésekkel foglalkoztam az MTA Információs társadalommal foglalkozó kiadványában.

Van azonban egy-két nagyon súlyos kérdés. Sokan hátrányos helyzetbe kerülnek, mert nem lesznek képesek a technikához alkalmazkodni. Nő a társadalom tagjai

között az úgynevezett digitális szakadék. A baj az, hogy a kimaradók távolsága a társadalomtól, minden eddigieknél nagyobb lehet. Éppen ezért sürgető azt ki találni, mit ajánlunk a veszteseknek. A lakásnélküliek szélesülő seregével már ma sem tudunk megbirkózni. S eddig ügyekben nem történt semmi érdemi!

- *Mi történik, ha nem sikerül bekerülnünk az élenjárók közé?*

- Természetesen nem fogunk jobban leszakadni, mint a régióink egésze. Tudomásul kell azonban vennünk, hogy az információs társadalom fejlődésének iramát nem Európa diktálja, hanem Amerika. Ám Európában is egymástól igen különböző régiók vannak. Van annak esélye, hogy Kelet-Európa a különben nem élenjáró Nyugat-Európától is lemarad. Az információs társadalomnak azonban máris érzékelhető jellegzetessége, hogy a benne élő ember nincs olyan mértékben determinálva, mint korábban. Aki ma megfelelőképpen energikus, dinamikus, akkor a világ nyitottsága miatt csaknem mindegy, melyik pontján él a világnak. Amerikában éppúgy hátrányos helyzetbe tud kerülni egy ember, mint Magyarországon. A leszakadás viszont jóval veszélyesebb, mint korábban volt. Hiszen a foglalkozások java része máris szellemi jellegű. Ez kicsit várhatóan kedvező a nők számára. A férfi történelmileg ugyanis elsősorban fizikai ereje révén érvényesül. Csakhogy rohamosan csökken ennek az erőnek a jelentősége. Ugyanakkor nő a simulékonyabb, alkalmazkodóbb munkát igénylő szolgáltatói szféra. Az információs társadalomnak nem kimondottan a hagyományosan férfiasnak tartott tulajdonságokra van szüksége. Nem véletlenül lett mára a gúnyolódás céltáblájává a macsó.

- *Magyarán a hagyományos nemi szerepeket is kikezdi az információs társadalom.*

- Mindent, aminek a kommunikációhoz köze van, kikezdi. Vegyük csak az oktatást. A gyors ismeretváltás miatt folytonosan változni fognak a szakmák. Ezt nem lehet másként követni, csak a folyamatos (ön)képzéssel. Másfelől mindenki előtt világossá válik, hogy ismeretei adják alapját megélhetésének, társadalmi helyzetének. Ezért tömegek jelentkeznek tanulni. A hagyományos iskolarendszer zártsága, tanár-tanuló közötti közvetlen kapcsolata miatt ezt nem képes követni. Új oktatási intézmények, új oktatási formák (pl. távoktatás, számítógéppel támogatott oktatás) jelennek meg. Oktatásunk már ma küszködik e kérdésekkel. Ezen dolgozom manapság különböző értelmiség nevelő műhelyekben,

tehetséggondozó szervezetekben is. Legutolsó lépésként most hozzuk létre, az Európai Unió támogatásával, az egész országot lefedő Géniusz tehetséggondozó hálózatot.⁸

Ugyanakkor megint csak azt kell mondanom. A társadalmi váltások eddig is, minden időben hasonló ellentmondásokkal, földrengésekkel mentek végbe. Csak most gyorsabban folyik le az egész, s kevésbé lesz egyszeri jelenség. Inkább permanens változás elé nézünk. Nem félni kell, félre állni nem szabad! Tanulva a múltból, aktív erőfeszítésre van szükségünk, közösen, s ebben az (újra-definiált) államnak új, meghatározó szerepe lehet.

- *Úgy tűnik, az utóbbi harminc esztendőben kormányok, sőt rendszerek is mentek és jöttek, ön azonban változatlanul ott van a számítógépes szakma, az informatika, élvonalában, sőt immáron az információs társadalom megteremtésének, egyszersmind kutatásának vezetői között is. Hogyan éli meg ezt Ön, aki feladat-ként egy vállalat vezetését is megkapta?*

- Büszke vagyok rá, hogy 1972 óta a Számalknál dolgozom. Igen, egyetlen vállalatnál. Ugyanis az Infelor 1975-től kutató intézetté vált: Számítástechnikai Kutatóintézet, amely a KSH-hoz tartozott. Akkor én lettem ott az igazgatóhelyettes. A SZAMKI olyan alkotóműhely volt, amelynek akkori munkatársai jelenleg igen sok helyen vezető pozícióban dolgoznak. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke azonban 1979-től Nyitrai Ferencné lett. Kemény természetű, igen éles eszű, határozott asszony. Ő talán érezte azt, amit akkor mi még nem, hogy váltani kell. Úgy tartotta, hogy csak úgy tudja a tárcájához tartozó számítástechnikai intézményeket megőrizni, ha összevontja, s a gazdasági verseny terhe alá helyezi azokat. 1982-ben három céget vont össze. A SZAMKI-t, amely kutatással foglalkozott, az Országos Számítástechnikai Vállalatot, amelynek feladata a szocialista országokból származó számítógépek exportja, illetve importja volt, végül a Számítástechnikai Oktató Központot, amely nemzetközi oktatóközpontként a szocialista országokból és a harmadik világbeli országokból jött szakemberek képzőhelye volt. E három cégből jött létre a Számítástechnikai Alkalmazási Vállalat: a Számalk. Ennek köszönhető az, hogy 1972-től lényegében én ugyanazon a munkahelyen dolgozom. Itt először kutatás-fejlesztési vezérigazgató helyettes voltam. 1986-ban azonban váratlanul meghalt korábbi vezérigazgatónk. Akkor egy új vezérigazgatót kellett kinevezni. Annak ellenére, hogy sohasem voltam párttag, a KSH elnök asszonya azt mondta: Nézze, Havass elvtárs. A szakma magát szeretné a vezérigazgatói székben látni. Tény, hogy a szabályok szerint a párttitkárságon kívül bármilyen funkciót be lehet tölteni párton kívülinek is, azért én mégsem vagyok ebben egész biztos. Ezért utána nézek. Vállalná-e? Megtette, de akkor már olyan volt a világ, hogy valóban nem számított az én párton kívüliségem. Hol volt már a hármast vezetői követelmény elve: Politikai megbízhatóság, Szakmai tudás, Vezető készség.

Mint friss vezető, nagy ambícióval láttam munkához. A rabári koncepciót akartam megvalósítani nagyban. Egy olyan, az alkotó emberi öntevékenységen nyugvó, modern szellemiségű nagyvállalatot képzeltem el, amely teljesítményeivel képes a piaci feltételek között is a fennmaradást, továbbjutást biztosítani. Ehhez akarat képző-átadó mechanizmusként a minta-teremtést, a vállalati kultúrát képzeltem el. Emberi szabadság - legalább kicsiben! Ehhez járult a felelősség. 1300 ember, s családjaik, megélhetésének, munkájának biztosítása.

- *Lassan azonban már a rendszerváltás következett!*

- Igen! A következő meghatározó események 1990-ben történtek. Hogy azonban miként zajlott nálunk a rendszerváltás, arra nézve van egy jellemző történetem. Volt egy ismert amerikai számítógépgyár, a Digital, amely a védelmi minisztérium emlőin nőtt fel. Kiváló számítógépeket tervezett és gyártott, persze tiltottan a magyar piac számára. A magyar szakemberek viszont igen tanulmányosak bizonyultak. Alaposan megismerték odakint ezeket az általában embargós berendezéseket. Azután alkatrészenként behozták, itthon pedig összerakták őket. Az építés a KFKI-nál történt. A Számalk készítette (vagy pontosabban mentette át) a szoftvereket, végezte

az oktatást. Amerikában gyanították, hogy a magyarok az embargó ellenére néhány (esetleg több) gépet is illegálisan beszereztek. Amikor látták, hogy itt történni fog valami Magyarországra utaztak az amerikaiak, hogy megnézzék, hány berendezés van Magyarországon és egy vaskos bírósági pert csináljanak a jogtalan használat miatt. Hozzánk, a Számalkba is eljöttek. Am a legnagyobb meglepetésükre nem néhány, vagy néhány tucat, de ezer gépet találtak országszerte. Minden hónapban tizenöt tanfolyamot tartottunk, operációs rendszerek és a többi. Erre nagyon okosan azt mondták, itt nem pert, hanem üzletet kell csinálni. Annál inkább, mert ezt a géptípust a magyarok hatékonyabban használták, mint sokan másutt, nyugaton. Ezért azt ajánlották, hogy állítsunk fel egy közös vállalatot. Megalakítjuk a Digital Hungary-t. Ez ötven százalékban amerikai lesz, huszonöt százalékban KFKI, huszonöt százalékban pedig Számalk. Am azt is kikötötték, hogy a Digital Hungary nem lehet sokáig magyar tulajdonban, bizonyos idő után kivásárolják azt, de jó pénzt fizetnek érte. Így is történt. A cég létrejött, egy idő eltelte után az amerikaiak azt mondták: most már látjuk, hogyan működnek itt a dolgok, eléggé nagy a forgalom. Nem kezdtek el kofáskodni, tisztességes áron kivásárolták a mi részünket. Azóta a Digitalt már megvásárolta a Compaq, majd a Compaqot nem régen a Hewlett-Packard. Nem kis büszkeségünkre azonban, azóta is, a nálunk nevelkedett, kitűnő szakemberek vezetik ezt a céget is, Magyarországon.

- *Mi történt a Számalkkal?*

- A rendszerváltás előtt a KGST együttműködés keretében a VIDEOTON-ban készült számítógépeket francia licenc alapján gyártották. Abban is különböztünk a többi szocialista országtól, hogy mi ezt a tudást nem egyszerűen loptuk, a licencet megvásároltuk. Nem csúcstechnikáról volt szó, de az üzleti tisztesség fejében a legjobb minőséget kaptuk az adott típusból és jó kapcsolataink voltak a franciákkal. Ennek köszönhetően jobb gépeket gyártottunk, mint a bolgárok vagy az oroszok. Így azután ezek iránt nagy volt a kereslet a szocialista országokban. Magyarországnak tehát az volt az érdeke, hogy a számítástechnikai eszközök árát minél magasabbra tornázza föl a KGST-piacon. Ezt kompenzálandó állami rendelkezés született arról, hogy a keletről importált számítógépeket a Számalk hozza be, amely fél áron adja el őket, az ár másik felét pedig az állam fizeti ki. Végül tehát a Számalk hozta be a keleti számítógépeket, amelyek nem voltak valami jók, gyakran voltak hibásak, de mi kijavítottuk őket, nyugati szoftvert raktunk rájuk, egy részüket eladtuk, azt szervizeltük, más részükön oktatunk. Erre fejlődött ki egy homogén technológia, s egy tekintélyes létszámú vállalat.

Így köszöntött ránk 1990. január 1-e, amikor azt mondták nekünk, uraim, azt tesznek, amit akarnak, de ezt a keleti számítógépes üzérkedést az állam nem pénzeli tovább. Igen ám, de mi az államközi szerződéseket két esztendőre kötöttük. Tehát hozzánk továbbra is jöttek be a keleti gépek. Nem nagyon tudtunk velük mit kezdeni, ezért összefogtunk egy izraeli céggel, amely legalább azt nyerte ki belőlük nyersanyagként, ami a hasznosítható. Nekünk azonban óriási veszteségünk keletkezett ebből a helyzetből. Ráadásul kihullt részlegeink létalapja. A nehéz pillanatokban Rabár javasolta azt, hogy a céget alakítsuk önálló vállalkozásokká. Amit egy központosított vezetés nem tud néhány hónap alatt megoldani, talán megoldják az autonómmá váló szervezetek, vagyis meglévő tudásukkal megkeresik a számukra releváns piacot. Így a korábbi állami számítástechnikai cégek közül elsőként bontottuk fel a céget Kft-kre. Ezzel új modellt alkottunk. Tény az, hogy a több mint húsz kisebb cég egy része mára elvérzett, a többi azonban életben maradt. Ugyanakkor azt is láttuk, hogy a többi, hozzánk hasonló, korábban állami vállalat közül kevesnek sikerült talpon maradnia. Sőt a szabadság óráiban több új magán cég is alakult a nyugati technikák behozatalára, s futott be ragyogó karriert, majd hullott alá a szívs piaci munka idején. Előnyünk velük szemben, a kialakult összeszokott vezetői, gazdasági rutin, s az önmérséklet volt. Hogy mi a sikeres fennmaradók közé vagyunk sorolhatók, az is bizonyítja, hogy 15-20 milliárd

Harsányi János és Oláh György Nobel-díjasok társaságában

forintra futott fel az éves forgalmunk.

– És így következett el a privatizálás órája!?

– A kormány elhatározása szerint Számalkot, a többi számítástechnikai céghez hasonlóan privatizálni kellett. Felbecsülték értékét, s ránk bízta azt, hogy mi értékesítsük. Megint csak a cég összeszokott vezetésének köszönhetően mi gyorsan, határozottan cselekedtünk. Először megpróbáltuk a céget külföldieknek eladni, úgy azonban hogy szakmai céljaink továbbra is megmaradhassanak. Azonban egy ilyen komplexumra, amelyben épület, kereskedelem, kutatás meg oktatás is volt, nem találtunk megfelelő vevőt. Ekkor a menedzsment E-hitelt vett fel, s így vásároltuk meg a céget. Azóta a hitelt visszafizettük és a Számalk magán vállalkozásként működik. Belőlem előbb a vállalat vezérigazgatója, majd elnöke lett.

A privatizálás során a következő dilemmával találkoztunk. A menedzsment, amely abban a helyzetben volt, hogy a vállalat privatizálását vezényelje, azt vallotta kezdettől fogva, hogy a kollegiális tisztesség ellenére, egy vállalatot nem vezethet 1200 ember. Az volt a véleményünk, hogy a privatizációt követő működés csak úgy lehet sikeres, ha kis számú személy veszi meg a céget, akik hatékonyan tudják kezelni esetleges érdek konfliktusait. Tizen vásároltuk meg a Számalkot, egy olyan tulajdonosi struktúrát kialakítva, amely biztosítani tudta egy eldöntött stratégia következetes végig vitelét. Azonban az is kitűzött céljaink között szerepelt, hogy munkatárainkat ne zárjuk ki a tulajdonlás élményéből. Erre egyedülálló technikát találtunk ki. Gyors akcióink következtében még megtehetjük, hogy mielőtt elindítottuk volna a privatizációt, a cég értékének tíz százalékát elhelyeztük egy ún. Privatizációs Alapítványba. Abban a pillanathban pedig, amikor megvettük a vállalatot, az alapítványi tőkét a munkatársaink kapták. Így kitágult a tulajdonosi kör, a kemény, menedzseri mag viszont a stratégiai problémák megoldására összpontosíthatott.

A továbbiak miatt azt is nagyon fontosnak tartom, hogy a miénk azon kevés privatizált vállalat közé tartozott, amely munkájához hosszú távú stratégiai tervet készített. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy mit lehet magunkkal kezdeni hosszú távon, az új piaci feltételek között? Mit tudunk mi? – hangzott a következő kérdés. Mit nem szabad nekünk csinálni? Erre is válaszolni akartunk. Lényegében akkor alakítottuk ki azt a struktúrát, amelynek alapján cégünk máig működik. Első helyre tettük az oktatást. Világosan láttuk, hogy mi hardvert nem tudunk gyártani. Oktatni viszont kell, mert egy amerikai cég számára a magyar oktatási piac sohasem lehet igazán vonzó. Az idő igazolta elképzelésünket: mára a Számalk lett az első számú magyarországi oktatócég. Azt is láttuk,

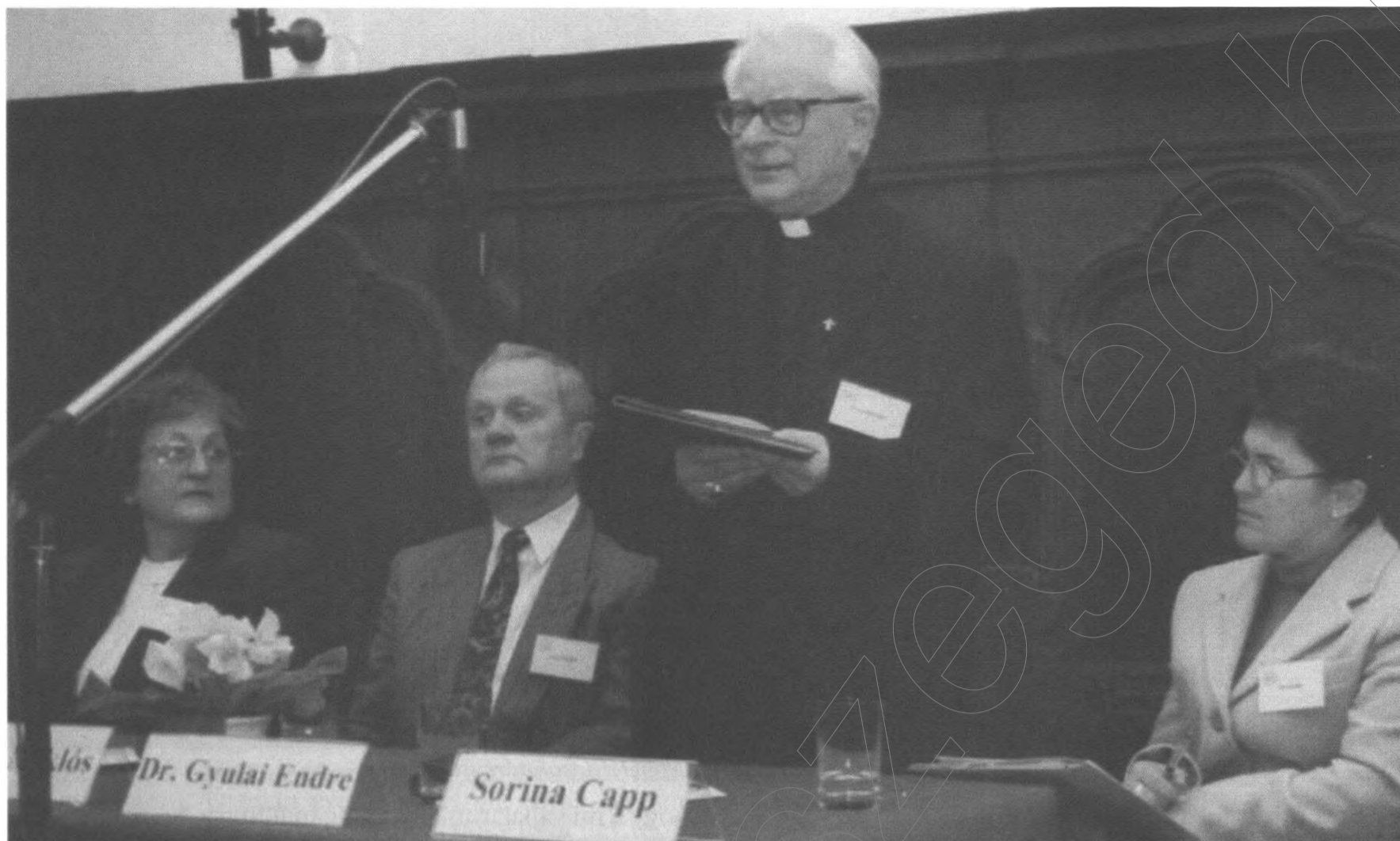
hogy a mi vállalatunk, nagyságánál fogva, nem arra alkalmas, hogy számítógépek darabonkénti eladásával foglalkozzon. Mivel azonban voltak megfelelő épületeink, tőkét voltunk képesek mobilizálni, célszerűbbnek látszott számunkra a nagykereskedelem. Ez az elgondolás is bevált. A két fő tevékenység felépítése persze azt is megkívánta, hogy mást meg leépítsünk. Ezért felszámoltuk a kutatómunkát, a szoftverfejlesztést. Úgy láttuk, hogy ebben nem tudjuk állni a versenyt a nyugati cégekkel, vagy nincs hozzá elegendő tőkénk, s ezért úgy gondoltuk, hogy e területekre később térünk vissza.

– Hogyan fejlődtek a mára meghatározóvá vált üzletágai?

– Én a legbüszkébb az oktatási munkánkra vagyok. Az eddigiekből kiderült, hogy ennek megfelelő előzményei voltak korábban, kiváló oktatói gárda dolgozott a Számalknál már az 1980-as években is. Tudtuk, hogyan kell nagy számú embert oktatni, s ehhez kialakultak a technológiáink. Mára pedig az angol nyelvű óvodától a szakközépiskolán át a főiskoláig és a legkülönfélébb szaktanfolyamokig szinte mindenféle képzést végzünk. Négy főiskolát alapítottunk. Ebben is elsők voltunk. Évente húszezer ifjú embert tanítunk felsőfokon. Ők magánúton tanulnak. Fizetnek a tanulásért. Ennek megfelelő tudást kapnak. A főiskolák közül az első az International Business School Budapest volt. Ez angol nyelvű közgazdasági diplomát adó, angol licenc alapján tanító intézmény, amelyet később eladtunk, hogy a bejövő pénzt újabb kezdeményezésekre fordíthassuk. Megnyitottuk az Open Business School nevű amerikai-angol jellegű felsőfokú menedzser képzést, majd életre hívtunk egy nemzetközi üzletember-képző főiskolát. Ezután másodmagunkkal megalapítottuk, a magyar felsőoktatásban teljesen új eszközöket, a távoktatást, használó a Gábor Dénes Főiskolát.

– Ezek államilag akkreditált intézmények?

– Igen, pedig az akkreditáció nagyon nehéz dolog. Az állami oktatásnak velünk sokszor ellentétesek az érdekei, s más a mentalitása, hagyományosan értékörző, konzervatív. Ő lényegében ingyenesen oktat, mi pénzért. Nem feltétlen érdeke tehát az, hogy nyilvánvalóvá váljék, hogy még a szegény magyar társadalom is hajlandó bukszájába nyúlni a jövőt biztosító tudás miatt. Nála a minőség megőrzésének olyan módszerei jöttek létre, amelyek kötődnek a hagyományos eljárásokhoz. Formálisak. Mi új dolgokkal kísérletezünk, nagy sebességgel, s természetesen a tévedés kockázatával. Az azonban, hogy az emberekben tudatosodik az, hogy milyen nagy mértékben van szükség egy olyan típusú oktatásra, amelyet tőlünk kapnak, azt bizonyítja, hogy a rendszerváltással

Egy konferencián Gyulai Endre püspökkel

járó legnehezebb gazdasági helyzetekben, a legsúlyosabb recesszió idején is volt elég hallgatónk. A távoktatás, amely természetesen nem nélkülözheti a személyeséget, olyan fiatalok számára teremt képzési lehetőséget, akik nagy valószínűséggel nem tudnának bekapcsolódni az állami oktatásba. Ráadásul olyan távoli helyeken is, mint például Mátészalka, ahol más képzési lehetőség jószerével nincs. Nekem személyesen is morális szívügyem, hogy húszezer ifjú ember ne csellengjen, ne kalldjon. Emléztetek arra, hogy elképzelésem szerint Magyarország jövőjének alapvető kérdése az, hogy szellemileg is tudatos, önálló létre szabaduljon fel a „már nem szolgál”. És ebben az oktatásnak, egyáltalán, a tartalmas célnak és tevékenységnek nagy szerepe van. E mellett, s ez sem utolsó, az a tapasztalatunk, hogy hallgatóink többsége már tanulmányi idejük közben el tud helyezkedni, kenyér kerül kezébe.

Mivel pedig láttuk, hogy a szomszédos országok magyarlakta területein még nagyobbak a problémák, arrafelé is kezdeményeztünk. Annál inkább, mert világos számunkra, hogy a határon túli magyarok gondjain a politika hazafiassági versenye nem segít. A Számalk persze tisztán gazdasági vállalkozás. Ezért Kolozsváron magyar-román közös vállalatot hoztunk létre, amelynek élén egy magyar és egy román igazgató áll. Azzal az igénnyel léptünk fel, hogy Románia magyarlakta területein hat városban hozzanak létre konzultációs központot. Évente 250 fiatal tanul magyar nyelven és kap diplomát. E tevékenységet idővel kiterjesztettük Szlovákiára, Jugoszláviára is, ill. fokozatosan kiterjesztjük a román nyelvű hallgatókra is. Erdélyi hallgatóink annyiban vannak hasonló helyzetben, mint magyarországi társaik, hogy tandíjat fizetnek, annyiban pedig különböznek tőlük, hogy szigorúan csak annyit, amennyi a mi költségünk. Ezen a tevékenységen tehát anyagi hasznunk nincs. Ennek ellenére nem tagadjuk, hogy van vállalkozásunkban üzleti számítás is. Ha eddig kiképeztünk ezer embert, bizonyára van közöttük nem egy és nem kettő, aki egykor majd a mi üzleti partnerünk lesz. A normális kapitalizmus története azért

arra is bőven szolgáltat példát, hogy a számítás és a tisztesség nem feltétlenül ellensége egymásnak.

– *Miközben a Számalk teszi a maga dolgát, nyilván ön is teszi a magáét.*

– Ma büszkén mondhatom, a cég él. Bár sohasem volt a legcsillogóbb, legdivatosabb cég, ám folytonosan ott tartózkodott a szakma első öt legnagyobb, magyar tulajdonú vállalata között, míg a többiek jöttek, mentek.

Viszont látom, hogy az én generációm ideje lassan lejár, és el kell azon tünődni, hogy visszavonuljunk, legalább is az aktív üzleti élettől. 2002 szeptemberében négy részvénytársaságra osztottuk fel a Számalk csoportot. Azóta a háttérből, mint meghatározó tulajdonos követem figyelemmel a cégek működését, s tanácsokkal segítek észlelni a jövőt. Ezt nem csak üzletrészem nagysága teszi lehetővé, de remélem az a morális tekintély is, ami harminc év közös munkájában kialakult.

– *És most mivel foglalkozik elsősorban?*

– Amint az elején mondtam, az ember tevékenységének területe korszakonként változhat. Ám a „csere” folyamata nem hagyható abba. Nos, az első számú kötelezettségem következtében „nagy családban” élek. Három, ma már felnőtt gyermekem (Norbert, Nikolett, Zsombor), s jelenleg öt unokám (Benedek, Borbála, Balázs, Boldizsár, Blanka) van. Nekik is meg kell valakinek tanítania Áprilyt, ahogyan nekem is megtanította nagyapám Aranyt. Nekik is át kell adni a hitet, az emberi melegséget, az optimizmust, az újra és újra felállás képességét, amely képességeket én is kaptam. S mint, a ma már egyre kötetlenebb, a napi megélhetési harctól egyre kevésbé függő személynek, szolidárisan kell részt vennem, abban a nagy kalandban, ami elé országunk néz, az információs társadalom nagy kalandjában. E munka sok elméleti kérdést is ad, de szeretettel, ugyanakkor mély komolysággal kell tanítanom, figyelmeztetnem a míves munka szükségére a régi, s az új generációt. Hisz nem másról van szó, mint amit Madách zseniálisan világított meg, az emberi élet értelméről, ami nem más, mint a küzdés maga! S a soha fel sem függesztett remény!

Hovanyecz László

Jegyzetek

- 1 A tanulmány eredeti formájában az „E-világi beszélgetések.hu” c. riport könyvben jelent meg. (E-világi beszélgetések.hu. Szerk.: Talyigás Judit. Peszto kiadó. 2003. 135-154 old.). A jelen tanulmány az eredetinek némileg korszerűsített változata.
- 2 Selley Ferenc: Háromnegyed század (75 éves a Gabonatermesztési Kutató Kht.). (Szeged, 1999. szeptember. 2-5. old.)
- 3 Polner Zoltán: „Magyarország örök emlékeztető királynéja nevével” (Polner Ödön két beszéde). (Szeged, 1998. szeptember. 12-16. old.)
- 4 A szeretetdeficit felszámolásának esélye. (In: Fasang Á.-Fodor A.: Hivatás és Hitvallás. Mundus. Budapest, 1998.)
- 5 Havass Miklós: Paradigmaváltások (In: Magyar Tudomány. 95/6)
- 6 Nemzeti Informatikai Stratégia (NIS). (In: Bognár V.-Fehér Zs.-Varga Cs.: Mi a jövő? OMF-B-ORTT-HÉA, 1998)
- 7 Lehetőségeink az információs társadalomban. (In: Demetrovics J.-Keviczky L.: Az információs társadalom. MTA. Budapest, 2000)
- 8 www.tehetsepont.hu

Felelősséggel a múlttól

A Csongrád Megyei Levéltár forráskiadásáról

A nagyközönség számára a történelmi munkálkodás látványosabb része mindig a történetírói tevékenység volt. Ez nemcsak a romantika múltba fordulása által elindított modern történetírás idejében, hanem a korábbi időszakban szintén hasonlóan alakult. A történetírók azonban – mivel tudták, hogy források használata nélkül mit sem ér munkájuk –, azok gyűjtését, később közreadását is fontos ügynek tartották.

Ne menjünk vissza messze az időben, csak gondolkunk arra, mekkora fáradozással gereblyézte össze Hevenesy és Kaprinay a forrásokat, hogy aztán gyűjteményüket újabb forrásokat fellelve Fejér György kiadja Codex Diplomaticus-ában, amely hosszú ideig nélkülözhetetlen forrásgyűjteménye volt a magyar medieviztikának minden pontatlansága és hiányossága ellenére. Itt jegyezzük meg, sokkal igényesebb forráskiadás is született a korban Michnai és Lichner Ofner Stadtrechtjének megjelentetésével. Később a nagy pozitivisták tovább fejlesztették a forráskiadás műfaját. A források kiadására felhívták a figyelmet a megye és város monográfiák készítésének elvi megfogalmazói: Pesty Frigyes, Tagányi Károly, később pedig Mályusz Elemér. Megállapításaik máig helytállóak.

A 20. század második felében nemcsak központi elhatározásból születtek forrásgyűjtemények, továbbá helytörténeti monográfiák mellett jelentettek meg forráskiadványokat, hanem az egyes megyei és városi levéltárak is magukévá tették azok kiadásának gyakorlatát. Nem is emelek ki egy műhelyt sem e tekintetben, hiszen mindegyik büszkélkedhet értékes és jól megszerkesztett kötetekkel. Mégis közülük, mivel erre kaptam felkérést, a Csongrád Megyei Levéltár három évtizedes forráskiadói tevékenységéről számolok be dióhéjban. Mielőtt azonban témánk kifejtéséhez kezdenék, néhány szóval kitérek a források kiadásának különböző módjaira.

Az idők folyamán a források közreadásának több formája alakult ki. A klasszikus az illető szöveg, szövegek teljes (in extenso) megjelentetése. Talán ehhez szükséges a legelmélyültebb tudományos erudíció. A másik oldalon a regeszta, az illető forrás(ok)ról készített kivonat áll. Ha lelkiismeretes a regeszta készítő, akkor a feldolgozott forrás minden adatát belefoglalja regesztájába. Egy jól elkészített regeszta kötetet felhasználva – Kristó Gyula megállapítása szerint – olyan könnyen és gyorsan megy a kutatás, mint amikor gyorsvonaton Pullmann kocsiban utazunk. A két forma között számos átmeneti megoldás található. Közülük kettőre hívom fel a figyelmet. Az egyik a szövegvariánsokat a megfelelő jegyzetekkel is ellátó kritikai kiadás, amelyhez kapcsolódhatnak a tartalomra vonatkozó jegyzetek és kommentárok is. A másik a fordítások bevezetővel, jegyzetekkel és mutatóval ellátott közzététele, amelynek egyik populáris, a nagyközönség számára készülő variánsa a történelmi olvasókönyv. A chrestomatiák egyik fajtája, megyetörténeti válfaja – legyünk büszkéek rá – levéltárosok találmánya. Maga a fordítás-irodalom általában segítette és előre vitte a magyar történettudományt, hiszen olyan forrásokat ismert meg e műfaj, amelyek valamilyen okból nehezen hozzáférhetők a tudományosság számára.

A Csongrád Megyei Levéltár mindhárom kiadványsorozatában tett közzé forrásokat, és a fent leírt formák mindegyikében. E rövid terjedelmű beszámoló csak a legjelentősebbek megemléztetését teszi lehetővé. Kezdjük az in extenso kiadásokkal. A Telegdiak pere 1568–1572 című kötet (1995) a Telegdiak családi okleveleinek őrzési helyéről szóló perének teljes pertestét foglalja magába. Jelentősége nemcsak az, hogy több mint negyven középkori oklevelet tesz közzé a rendkívül forrásszegény Dél-Alföld területére vonatkozóan, hanem az, hogy az 1521-ben Nándorfehérvár eleste után indított hűtlenségi per és a Podmaniczky család egyik peranyagának megjelentetése mellett ez a közlés a harmadik,

amely teljes pertestet ad közre. Kritikai kiadás, amely közli az egyes eddig kiadott oklevelek kiadási hibáit is a jegyzetekben. A forrást a peres eljárást és a Csanád nemzetség történetét tárgyaló bevezető kíséri, valamint a Csanád nemzetség családfája és a nemzetség alföldi birtokait ábrázoló térkép zárja. A mű lektora Érszegi Géza volt, aki rendkívül hasznos tanácsokat adott a kiadáshoz.

A teljes közlés és a fordítás egyesített változatát jelentik a török összeírások kiadásai. Levéltárunk felvállalta a célt, hogy az egész Alföld területére vonatkozóan nyomtatásban is legyenek tanulmányozható defter kiadások. Mivel Káldy-Nagy Gyula már terjedelmes kötetekben korábban megjelentette a budai- és a gyulai szandzsákok 1567 és 1579-es összeírásait, hozzá fordultunk. E kötetek megjelentetésének szándékát az is erősítette, hogy Vass Elődnek a szegedi és vásárhelyi náhi-jéről készült forráskiadásai (1979, 1980), iránt nagy érdeklődés mutatkozott. Így született meg a Csanádi szandzsák 1567 és 1579 évi török összeírásának kiadása (2000), és kiadás alatt áll a Szegedi szandzsák 1570. évi összeírásának megjelentetése. Engel Pál A Temesvári és moldovai szandzsák törökkori településeinek listáját adta közre (1996), Káldy-Nagy pedig még elkészítette a Szegedi török számadáskönyvek az 1585–1588 és az 1670-es évekből című kötetét (2002). Ezzel végeredményben a szolnoki (részletek kiadásra kerültek már) és a kis lippai szandzsák kivételével az egész Alföld területe lefedett kiadott defterekkel. További kiadására természetesen bőven nyílik lehetőség. Csak legyen rá vállalkozó.

A defterek – mint ismeretes – településtörténeti, demográfiai, igazgatás- és gazdaságtörténeti szempontokból tartalmaznak rendkívül hasznosítható adatokat. Különös sajátosságuk, hogy őrzik a 15. századi településhálózat lenyomatát is, amit bizonyít, hogy a Bánságról szóló defterek délszláv helynévanyagában megtalálhatók a magyar szógyökök, a bácskaiakban pedig az eredeti helynevek elszlávosodása, pl.: Tötös : Tötesin, Szentlőrinc : Lovrinak, Temeri : Temerin, stb. Nagyszerűen kimutatható az is, miként tűnt el, morzsolódott fel a magyar lakosság e területeken az 1540-es évektől 1570-ig, és helyüket miként foglalták el déli szlávok: szerbek, horvátok és bunyevácok. Szeged tájékán és a Bácskában a defterekben is megjelentek a szállások, a félnomad állattartás üzemhelyei. E települési formát a magyarság és a kunság egyaránt magával hozta a Kárpát-medencébe településekor.

E források kiadását nemcsak bevezető és tájékoztató jegyzetek kísérik, hanem térképek tájékoztatják az olvasót a települések térbeli elhelyezkedéséről. A térképek nem pusztán a településhálózat képét ábrázolják, hanem annak összefüggéseit a domborzattal és a vízrajzzal. E műves alkotások hosszú folyamat és együttműködés során születtek, elsősorban e sorok írója és Kratochwill Mátyás térképgrafikus együttműködéséért. A számítógépes munkát újabban a szegedi Firbás számítógépes cég végezte. Úgy vélem, példa értékű, nagyszerű alkotások születtek. Vajon, a kezdeményezés követőkre talál-e?

A regeszta készítést a Szeged monográfia első kötete számára Érszegi Géza végezte el az országos levéltár DL anyagából, és levéltárunk adta közre Adatok Szeged középkori történetéhez címmel (1982). Számos új odáig ismeretlen tény felszínre hozásával segítette a Szeged kutatást. Középkori oklevelek regesztáit a továbbiakban nem adtuk közre, azonban Géczi Lajossal bekapcsolódtunk a Kristó Gyula indította Anjou-kori oklevéltár munkálataiba. Mivel a regeszták készítésétől a kiadásig a kötet szerkesztők feladata a megjelentetés, az elkészült négy kötetet és a munka alatt lévő kettőt a levéltár magáénak tarthatja. Köteteink lektori munkáját Érszegi Géza vállalta fel, és lelkiismeretesen el is végezte. Az oklevéltár nemzetközi érdeklődést kiváltott vállal-

kozás, és itt nemcsak az utódállamokra gondolunk. Örömnkre szolgál, hogy néhány év múlva elkészül a Károly Róbert kor. Igaz, jövőre lesz 30 éve, hogy az oklevéltár ügyében az első tanácskozás összeült. Azóta, sajnos, e spiritus rector, Kristó Gyula örökre eltávozott körünkből. Közben nem kis feladatot jelentett a mikrofilmek és oklevél fényképek Szegedre szállítása az OL-ból, továbbá visszajuttatása.

Egyéb regesztákat azonban adtunk közre. A levéltárak nagy vállalkozása volt egykor a korai megyei és városi jegyzőkönyvek regesztázása. Mi ebbe a vállalkozásba nem tudtunk bekapcsolódni, mert jegyzőkönyveink a 18. századtól maradtak fenn a törökkor sajátossága miatt, azonban Bratinka József és Szigeti Ferenc készítésében kiadtuk (1991) Szeged város tanácsának első jegyzőkönyveit (1717-1729).

Dokumentumok kiadása különböző indíttatásokból következik be. Szakály Ferenc Szeged történetének törökkori részén dolgozva felfedezte és kiaknázta az 1697-es palánki telekkönyv adatait. Felmerült kiadásának ötlete. Végül 1984-ben megjelent sorozatunkban Kenéz Győző-Szakály Ferenc: A Szegedi Palánk-város rész 1697-es telekkönyve. Nem hiába, mert Heka László a szegedi dalmatákról értekezve alaposan felhasználta és kiaknázta A bunyevácok (dalmaták) Szeged életében (1998) című tanulmányában. Ugyancsak levéltárunk adta közre.

Főképp az iskolák jöttek kéréseikkel az 1848-49-es forradalom és szabadságharc közeledtével, hogy bocsássunk rendelkezésükre forrásokat. Ez adta az ötletet egy dokumentum gyűjtemény kiadására, és így született meg G. Tóth Ilona: Az 1948/49. évi forradalom és szabadságharc szegedi dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban című kötet, amely forrásokat, regesztákat és levéltári jelzeteket tartalmaz az egyes íratokról. A kötetet forgatva céljaiknak megfelelően kedvükre választhatnak a tanárok a források között.

Ugyancsak a kutatói szándék vezette oda Ruszoly Józsefet, hogy Szeged szabad királyi város törvényhatósága 1872-1944. című kötetében kiadja a város 1944-ben elkészült szervezeti-működési szabályzatát (2004). A dokumentum azért érdekes, mert az 1929. évi 30. tc. alapján elkészült szabályzatról van szó, amelyet a gyakorlatban megszületése előtt részleteiben használtak.

Hosszabb elbeszélő források elsősorban a Dél-Alföldi Évszázadokban, kiadványaink zászlóshajó sorozatában látnak napvilágot, ám a Tanulmányok sorozatban ugyancsak jelentetünk meg rövidebbeket. Varsányi Péter István az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eseményeihez kapcsolódó önéletírásokat jelentetett meg: részleteket Hetvényi István 1848-as honvéd emlékirataiból, illetve Damjanich Jánosné Csernovics Emília életrajzát (1994). Az előbbi azt mutatja be, miként élte meg a nép fia a nagy időköt, ez utóbbi a hős aradi vértanú családjáról mond el rendkívül hasznos információkat.

A sorsfordító időkről általában több visszaemlékezés születik. Így volt ez a második világháború idején is. A küzdő felek mindegyike között akadtak olyanok, akik vagy naplót vezettek, vagy később írták le élményeiket. R. A. Veszeli: Egy szovjet híradós háborús feljegyzései címmel Farkas Ferenc és Halmágyi Pál fordításában adtuk közre (1987) Veszeliék az orosz néptanítónak a naplóját, amelyben a Makó környéki harcokat írta le mint résztvevő. A napló adatain túlmenően azért is érdekes számunkra, mert bemutatja, miként látta a Vörös Hadsereg katonája 1944 őszén a háborút. Az ellenfelet egyszerűen fasisztáknak nevezte, Makót pedig elfoglalták (o na u), nem pedig felszabadították, ahogy később nagyon célzatosan kitalálták ezt.

Ugyancsak második világháborús napló Milenko Palić: Visszaemlékezés a világháború éveire (1941-1945), amelyet Pihurik Judit gondozásában 2003-ban jelentettünk meg a Dél-Alföldi Évszázadokban, mégpedig két nyelven. Számunkra azért érdekes, mert szerb szemmel mutatja be a Délvidék visszacsatolását, és hasonló módon írja le Magyarországon munkaszolgálatosként eltöltött éveit. A későbbi újvidéki egyetemi oktató a józan gondolkodásúak csoportjához tartozott a rendkívüli időkben, és így is írt. A hírhedt Foksányt megjárva került végül haza. Amint a fen-

tiekből látszik: nyíltság és széleslátókörűség vezet minket a memoárok kiadásában. Szemléletünk az egész Kárpát-medencére kiterjedő, ám mindig ügyelünk arra, hogy szűkebb pátriánk is megjelenjen az egyes leírásokban.

Számos apróbb közlemény felsorolását elhagyva a Petrák-krónikát említjük, amelyet Takács Edit adott közre 1997-ben. A krónika azon túl, hogy Szentes város történetéhez szolgált a 18. század közepétől száz éven át fontos adatokat, azért is figyelemre méltó, mert több változata maradt fenn, és ezzel példát szolgált a korabeli alföldi mezővárosi írásbeliség helyzetére, és Szentes lakosainak helytörténeti érdeklődésére. Egyszerű, népi ihletésű írások az egyes variánsok, ám számos tudományág kutatói merithetnek belőlük. Takács Edit értő, elemző bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva jelentette meg a forrást.

Ugyancsak Szentesen készült a Petrák-krónika ellentétpárjaként a tudós lelkes, a későbbi akadémia tag, Kis Bálint munkája A Békés-bánati református egyházmegye története (1836), amelyet tudós pap utódok: Gilicze László és Kormos László adtak közre 1992-ben. Az egyháztörténeti mű máig haszonnal forgatható, színes része a szentesi református ecclesia története, amely az egyháztörténészek mellett a társadalom kutatók, néprajzosok nélkülözhetetlen forrása.

A memoár irodalomra visszatérve még két kötetet említünk meg. Mindkettő az Évszázadok sorozatban jelent meg. Návay Lajos politikai jegyzeteit (1910-1912) Gilicze János és Vig Zoltán adták közre. A szerző pályája a Csanád megyei főjegyzőségtől az országgyűlés elnöki tisztén át a miniszterelnök-jelöltségig vezetett, végül vörös különítményesek gyilkolták meg ártatlanként 1919 áprilisában. Naplószerű jegyzeteinek további részei elvesztek. A bevezetővel, jegyzetekkel, szómagyarzatokkal ellátott kötetből hasznos kiegészítő ismereteket szerezhet a korszak politikatörténetének kutatója Návay Lajost, aki anyai ágon Eötvös Józsefet, apain pedig Návay Tamás 1848-as Csanád megyei főispánt tisztelhetette nagyapjaként, értelmetlen halála akadályozta meg politikai pályájának kiteljesedésében. Zakar Péter „Egyedül Kossuth szava parancsolt” címmel adta közre katolikus papok feljegyzéseit az 1848-49-es szabadságharc eseményeiről (Évszázadok 2001.). A kötet egyes fejezetei árnyaltan mutatják be annak képét, mennyire megosztottan élte meg a katolikus papság 1848-49 sorsfordító időszakát.

A helytörténeti olvasókönyvek közül megyénkben többet gondoztak levéltárunk munkatársai, mivel szükségét érezték, hogy e módon is közelebb juttassák történelmünk eseményeit kortársaikhoz. E sorok írója, mint egykori gimnáziumi tanár különösen szívügyének tekintette e munkát. A levéltár maga is adott ki olvasókönyvet. A Csongrád Megye Évszázadai megyetörténeti olvasókönyv (1985-1987) három kötetes lett. Különösen az iskolákban forgatták szívesen. A Gilicze János és Pálné Szabó Zsuzsanna által készítettet pedig (Város a Maros mentén, 2002.) megjelenése óta minden évben ajándékképpen kapják meg a makói első osztályos középiskolások.

Az olvasókönyvek esetében fontosnak tekintettük azt, hogy az egyes dokumentumok bevezetőiből egymás után olvasva őket megye vagy településtörténet kerekedjen ki a kötetet forgató számára, a jegyzetek pedig világosítsák meg a nehezen érthető forráshelyeket. A makói olvasókönyvben a forrásra vonatkozó kérdések is szerepelnek, amelyek megkönnyítik a tanári feldolgozó tevékenységet. A forráshoz témában kapcsolódó szakirodalomjegyzék pedig az érdeklődő mélyebb búvárkodásához nyújt segítséget.

Amint a fentiek mutatják, a szaktudomány szabályai szerint kiadott forrásgyűjteményektől a népszerűsítő kiadványokig a forráskiadás fáradságos, sokszor kevésbé becsült munkáját szívesen végezte levéltárunk. Ám nem bizonyult hiábavaló tevékenységnek, mert nemcsak szerzőiket, kiadóikat is túléltek e forráskiadványok, amelyek időnként hosszan alszanak a polcokon, de újra-újra élednek a kutatók vagy olvasók kezén.

Rotációs versek

Polner Zoltán és az origamik

Bármennyire is hihetetlen, ama generáció tagjai, akiknek teste-agya egyszerre fázott és melegedett a szocializmus évtizedeiben, mindazok, kik írtak jelentéseket, vagy akikről írtak jelentéseket, azok, akik kamu gyanánt tettek, ám azok is, akik belső karrierösztönzés hatására, netán praktikus, magán-igazságszolgáltatási buzgóságtól vezérelve, félig önként, félig örömmel engedve az alig titkos szolgálati rábeszéléseknek, mindazokkal együtt, akik nem tudni mi okból, de elkerülvén eme zordan ígész felkéréseket, szerencsésen megúszhatták az össz-állami, egymásról írogatósdijátékokat, sőt, még tágabbra rajzolva a kört, mindazok e nemzedékből, akik ott szocializálódtak a „mint a mokus, fenn a fán...” kezdetű kollektív boldogságot sugalló iskolák úttörő csapatainak nótázásában, aztán meg-

bármennyire is hihetetlen is – felgyarapodván a legkellemesebb honi barakkban, individuális szellemi szabadságra virulva mégis képesek voltak szerte az országban az önálló szellemi kiteljesedésre, így mondjuk Tisza parti szerkesztőségekben, helybéli barátságokban, kocsmákban, egyetemi tanszékeken, a hetvenes évek értelmiségi alázkodásában és dacolásában, szervezkedésekben, meg koncepcionális és kalandvágyi disszidálásokban e művészi és gondolati félgazságokban és félszabadságokban feldúsult hazából, sőt mindezek elviselésének nyomán még mindig életben vannak, és csakis ezért, tagjai maradtak/lettek Szegeden ma már havi nyugdíjukra többnyire számos nyavalyától meggyötörtén várakozó, nem igazán boldog (újság)írók és gondolkodók szétzihált helybéli társadalmának, nos hát valójában ők képesek vérkomolyan átérezni e kor iránti nosztalgia szelektív gyönyörűségét, amikor megidéztek a mára már a tőke vezérelt demokrácia által kidolgozott technikákkal felszámolt szellemi / kultúr-házak, központok, mint nevezetesen az egykori Stefánia-béli szerkesztőségi székház és az ő sajtóklubja étel- és alkohol-, no meg a kötelező cigarettafüst illatának vakolatig átitatott falai, ahol rendszeres találkát adhattak egymásnak a magyar valósággal valóban-, vagy csak színleg dacolók, a mellette és ellene beszélők, a töprengésre hajlamos kritikusok és épebb elméjű rendszerhívók, ahol a kisfröccsök és féldecik éppen úgy hangulati közösségre bírták a nyughatatlan világnézeti álmoktól gyötört egzisztenciákat, mint a csak alkohol, nő-szenvedély, reggel-déli esti másnaposság folytatólagos földi mámorában bukdacsoló fél- és negyed zseniket, társadalmi-, vagy otthoni beilleszkedésekre nehezen kapható testi/szellemi lényeket...

És mindenki mást, rendszeres vagy alkalmi érintettje az akkori hazának.

Nos hát ennek az egykor komoly társaságnak, napjainkban már egyre kevésbé meghatározó és öregedő képviselői jócskán elcsodálkozhatnak azon, hogy a

fentebb idézett kádári éveket és a hozzá tartozó szegedi miliót jelesül meghatározó, ügybuzgóan aktív, egy személyben különc-, alanyi költő-, tanyajáró forogatókönyvszerző-, néprajzi hagyománygyűjtő, kulturális szervező és egyúttal napi krónikás hírlapíró immár a hetvenötödik életévébe lépett.

Lám, ekkora immár a távol-ság azok között, akik megélték és azok, akik jelesül csak hírből ismerik e fölemlegetett évtizedeket, amelyeket az új vigécek, nagyképű politikusok és pártállásos közírók minden élhetőségétől, relatív erejűitől, személyes boldogság esélyeitől is meg kíván-nak fosztani, amikor jelentéseket körmölő rab-szűr-kére festik e táj minden völgyét és családi örömet, az egyéni életsorok grundjainak vidám baromkodásait, Tisza- és Balaton parti nyarakat, komplexumok nélküli öleléseket, gyermek-nemzéseket, kamaszkaca-

gásokat, a vágyott panel lakáshoz jutás, vagy a háromévenként megadatott nyugatra utazás szabad levegőjébe való szippantások napfényes, jövőgazdag, naiv rácsodálkozásoktól harsogó köznapi élet legegyszerűbb és legemberibbgyönyöreit is ideértve.

E rakoncátlan, múltba révedő gondolatfoszlányok Polner Zoltán apropóján támadnak e sorok írójában, amikor a PAPIRREPÜLŐK című, most megjelent vékonyka könyvecskét lapozgatja. „E kötetel köszöntjük POLNER ZOLTÁN költőt, újságíró, néprajzkutatót 75. születésnapján” - hirdeti a borító-hátsó, a szöveg fölött pedig a meggratulált szigorú tekintetű fényképe látható, az ilyen esetekben mindig kötelező, zsúfolásig megtelt könyvespolc előterében, sőt még egy vonatkoztatott értelmű fotóportré is szemügyre vehető, ám ennek tulajdonosa, a nyomdai elmosódottság okán, nem kideríthető.

Lám, lám, hogy múlik az idő: Polner Zoltán mester immár háromnegyed évszázados korú lett. Isten éltesse!

A kötet borítóján, a címet szemléltetendő, erre az alkalomra született, szimbolikájában is valóságúen repkedő ötletes papírhajtogatás repülőcskét formáz. Nemcsak képzeletben, de a valóságban is. A láthatóan metaforikus gépmadár anyaga ugyanis valóságos hírlap, úgynevezett rotációs papír. Sőt. A mára ugyancsak feledett műfaj, az oknyomozó újságírásra hajlamosak ki is deríthetik, - csak egy lupe szükséges hozzá, hogy megtudjuk, - miféle rejtett üzenet hordoz a kacéron repdeső test, milyen cikkeket tartalmaznak a szárnyak, vezérsíkok, kabintető és a röplő törzse? (Nem titok: rádió és televízió műsorokét). A légi szerkezet inkább sportgép, mint bombázó, és a valóságban is létező, Veréb Róbert által készített becses origamiról lévén szó, - tisztán értelmezhető utalással egy másik papiros anyagú formációra, az ugyancsak Polner Zoltán életművet gazdagító, talán éppen öt évvel ezelőtt megje-

* Ezzel az írással köszöntjük Polner Zoltán költőt, újságíró, néprajzkutatót, a Szeged rendszeres szerzőjét 75. születésnapja alkalmából

lent Papírhajó című kötetre.

Volt tehát Papírhajó, a 2008. évi ünnepi opus pedig a Papírrepülő, - s akinek mindkét példány birtokában van, össze is veheti e könyveket.

Sajnos, a recenzensnek ez az öröm és így a levonható tanúság sem adatott meg.

Am- a közreműködők felsorolásába kezdve, - nem mellékesen ide kívánczok kitűnő köztéri szobrászunk, Kligl Sándor megemlézése a lapok között sorjázó, könnyed tollú grafikai illusztrációk okán. Egyúttal, az szinte már természetesnek mondható, hogy a Bába kiadó által elővezetett, kézbe jól simulni képes karcsú kötetet ki más, mint Tandi Lajos szerkesztette volt egybe.

A kérdés címzettje pedig ki lehet: vajon Tandi szerkesztői eklekticizmusát, vagy netalán, a kötet hátlapján diszkrét köszöntés mögött rejtőzködő lelkes anyagválogatói kollektívát kell felemlenünk, azt firtatván, milyen okok magyarázzák e, korok, stílusok, műfajok és mondandók, egymáshoz nem simuló változatos egyvelegét, amely rendezetlen kócoszággal sorjázik végig e barátságos könyv több mint hetven oldalán...

Más egyebet is ide címezhetnénk Szeged 20. századi szellemiségében minden kétséget kizáróan folytatólagosan jelenlévő Polner Zoltán Papírrepülésének apropóján, ami nem (csak) költészeti eszmefuttatásokra, poétikai vitára, dicsőre/ellenvetésekre készíti a jegyzetírót. Mert a jelen esetben itt olvasható, többnyire versbéli szövegek esztétikájába oly kemény határozottsággal tolakszik be a rendszerváltást megelőző Tisza-parti tájkép a mára már érdektelenné váló szellemi csatákkal, gondolati meg nem bekülésekkel, prózával és (politikai) versekkel, pletykákkal, visszaemlékezésekkel, szűk (már alig élő), csak beavatottak által ismert személyekkel, szenvedélyekkel, (más termekben pedig) zenekari dússal felhangzó kóruszövegekkel, hogy - akarva, vagy csak véletlenszerűen - szinte szétfeszíti az esztétikai rendszert.

Illetve csak részben teszi, mert máskor meg művészi- leg pontos és tiszta a versbeszéd. Az idézett kort megígéző szövegek mellett között ott lapulnak azok, az emberi lélek-mélyről felsuttogó, egész és máskor csak töredékes versszakok, amelyek minden bizonnyal a Polner-i életmű maradandóbb anyagát testesítik meg, - bizonyosságát adva ama távlatosságnak, amelyben az idő centrifugája a Papírrepülő szövegi turmixából kicsapatja majd az állandósult értékeket, - s elválasztja a többi más, a korhoz tapadó múlandóbb alkotástól.

Kötet szerkesztőjét/szerzőjét mintha jobban izgatná egykorit múltja (szerkesztőségekben, munkaügyi osztályon, hadgyakorlaton), és az alkalmi tisztelgések köre, mint a valódi költői lírát kényszerítő jelen. Mennyire más a szövegnek, tárgya, megközelítése, klasszikusokat idéző formája és lírai eleganciája ez utóbbi verseknek. Sokukban egyszerre testesül meg a jelenbeli skizofén, drámai értelmiségi/alkotói közállapot - mint azokban a költői hitvallásokban, főhajtásokban, tisztelgésekben, amelyek a magyar nemzeti romantika nyelvezetével és formájában tesznek hitet az emberség, a magyarság, Európa, a szabadság stb. mellett.

Kligl Sándor rajza a kötetből

Úgy is mondhatnánk, a hírlapíró Polner nem kevés nosztalgiával tekint fiatalsga és Szeged egykor sugárzó szerkesztőségi műhelyei felé, - ám Polner, a lírikus, nem tudja elnyomni azokban az években magába plántált és a jelenben szinte újra élt szorongásait. A szunnyadó lírikus érezhetően nem térhet ki a tudattalanában őrzött, onnan előszivárgó kezes-lábas árnyékok elől.

A magyar költészet ismerői költői stílusgyakorlatoknak foghatnának fel több verset is, amelyek Juhász Gyula megidézésre, Pilinszky sorokra, vagy Kosztolányi játékos rím pergetésére emlékeztetik az olvasót, - de a szövegek alól világosan kitetszenek e generációnak nem polgári / irodalmi szalonokból szerzett, de valóságosan megélt, vagy emberközeli forrásokból átvett elemi szorongásai.

*Csak élek itt a télbe kitesztítva
S a feldőlt üvegből a piros tinta
Elfolyik lassan, mint az életem.*

Juhász Gyula Szakolcán

*Megérik a füvek a jajszót
Érzik a nagy csöndet a fák.
És átbuknak a horizonton
A varjak. Mind károgva ráng,*

Táj, varjakkal

*Valaki hosszan csöngetett
A szobák kihült sírkövek.
Az ajtók mögött szenvedés
De az a hosszú csengetés
Ma is keres egy dallamot.
Minden hajnal egy gyertyacsonk.
A szobák kihült sírkövek.
Valaki hosszan csöngetett.*

Ó, halkuló édes zenék.

Mindazonáltal bármilyen sajnálatos, de a kötetben talán a legkevesebb az autentikus Polner szöveg. Az a hang, az a téma-kezelés és elemi erő, amelyeknek ő, és csakis egyedül ő a más- sal össze nem téveszthető fölfedezője, szerzője, tulajdonosa, és művelője. Persze maga is másoktól tanulta ezt a beszédmódot. A puszták népének nem is mindig tiszta forrásából csordogá- ló, balladai tömörségű, öreganyák, megnyomorítottak, írni, olvasni alig tudó, mese- és regedús alakok által kántált sorok- kat... Töredékeket - félig a képzelet, félig a faluszéli elhagyatott- ság, de légtelképpen az ősi magyar szegénység udvaraiból

Figyeljük csak meg:

*Kocsik jönnek, kocsik mennek,
Hoznak holtat, kőkeresztet.
Ki látja az éj sarában,
mit kaszálnak azok hárman?
De kaszálnak éjjel-nappal,
Hátukra izzad az alkony,
Csontjukra szikkad a hajnal.*

Egy átvészelt ballada

- amelyet a Polner Zoltán origami papírrepülője hozott magával.

Pavlovits Miklós

régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM • 2007. DECEMBER • TEMESVÁR

SZEGED - Különszam

A TARTALOMBÓL:

- 1. BODÓ MÁRIA: Szeged és Temesvár
- 2. BOTKA LÁSZLÓ: Együtt ezen a tájon
- 3. IMREBÖZSELDÉN
- 4. TANDI LAJOS: Szeged és Csurgó
- 5. PAPP KATALIN: Rella palota
- 6. ARCEL
- 7. VENETIANER PÁL: Szent-Györgyi Albert és öröksége
- 8. JELENLÉT
- 9. Juhász Gyula verses FENYVESI OTTÓ: Tala van a memóriá
- 10. KÁRMENTŐ
- 11. TANDI LAJOS: A terroresk történe
- 12. TANÁCS
- 13. GYÖRI FERENC: Mire jó a régi?
- 14. HÍVŐKÖZ
- 15. PETRUSAN GYÖRGY: Földfelfedezés románok
- 16. BATAVI
- 17. BODÓ MÁRIA: A DKMT-örökség
- 18. RÉGIKÖZÖK
- 19. BODÓ MÁRIA: Szegedi halászfőzelék
- 20. KILÁTÓ
- 21. TANDI LAJOS: Értékek történe

„A magyar Alföld legszebb delibabja
Te vagy, szülőtte városom, Szeged”
(Juhász Gyula)

BOTKA LÁSZLÓ

Együtt — ezen a tájon

Van egy város, itt, a Dél-Alföld szívében, a Tisza-Maros szögében, ahol - nemcsak lokálpatrióta érzésünk, de a történelem dokumentumainak igazolási alapszövege is - kicsit mindig fényesebben és főként színesebben ragyogtak a csillagok.

Ezt igazolja/cseppben a tengerként egy szép, szimbolikus történet: itt, Szeged Palánk nevű, döntően szerbek lakta negyedében volt, hogy 1714-ben egy Mózes Izák nevű zsidó kereskedő bérbe vette egy görög boltos üzletét, a tranzakciót egy magyar s egy román tanú igazolta, míg az engedélyt egy német anyanyelvű, osztrák származású vázoparancsnok pecsételte a papírra.

Ez az a város, ahol aligha élt volna meg kocsmáros, ha nem ért szót a Maroson érkező szász-litvánok nagy hajószáma, hogy az sárga román lakó hájaival vagy a Tiszán délről érkező olasz termelő, obolós nevelésű szerb kézművelőkkel, s a szegedi kocsmákban aligha lett volna sokszor oly virágos hajmunka, ha nem értenek szót mindannyian, egymással. Ebben a városban a Nagy Arvíz pusztítása után, a fedél nélkül maradt első menekültek elől a temesváriak nyitották meg otthonaikat, a 19. század eleve az első „okumenikus” próbálkozások előtt már békében együtt imádkozott katolikus és református leány, akkor egyetlen épen maradt házában, az alsóvárosi templomban.

Mert ez egy ilyen település.

Ahol az együttélés, a szomszédok befogadása és megismerése nem valamiféle érdem, hanem a világ legtermészetesebb dologja, ahol a hatás egymás nyelvére, kultúrájára, vallására olyan magától értetődő, mint a levegő, mely körülölel, s a folyók, melyek határokat nem ismerve hálózják be a tájat.

Nem véletlen, hogy Szeged volt az a hely, ahol a Dyna-Körös-Maros-Tisza regionális együttműködés ötlete megszületett, s a kezdeményezés szárszéként, nem véletlen, hogy az itteniek a legnehezebb időkben - a határainkon dúló délszláv háború éveiben is igyekeztek fenntartani a párbeszédet, a gazdasági, kereskedelmi kapcsola-

tokat szomszédainkkal. Nem véletlen, hogy a vizságyokat elsősorban próbálkozások épp „szegedi folyómat” néven lettek ismertté. És az sem véletlen, hogy /noha Szegednek tucatnyi testvérvárosa van a világ számos táján, a legszorosabb, legelőbb kapcsolatok Temesvárhoz, és Szabadkához kötők.

Komoly történelmi gyökerei vannak ennek. Hisz százados egymásutalosság kövcsölt minket útra és útra össze, hogy ezt az egymásutaltságot csak fokozták a táj, embert nem kímélő nehézségek, hol a történelem, hol az elemek kegyetlen játékszere.

Ahol nem egyszer kellett a semmiből újat építeni, ahol az „újászületés” nem szlogen, hanem a valóság sörve része, amit az ittenieknek épp először volt alkalmuk a maguk bőrén megtapasztalni, s a maguk erejéből újból és újból megteremtteni.

Meg kellett születnie a „második Szegednek”, az árvíz utáni pusztaiból, föl kellett épülnie a vályogvárosból kővárosnak, hogy az itt élők elhiggyék: „Szeged szebb lesz, mint volt”. Meg kellett

Ungár-Mayer palota

munkatársaink között tartjuk számon akadémikusainkat, egyetemi oktatóinkat, muzeológusainkat, könyvtárosainkat, pedagógusainkat, helytörténészeinket, művészeinket, mintegy kétszáz munkatársat. Első dolgaink egyike volt bobizonyítani, hogy Szeged egyik legprosperálóbb időszaka a két világháború közötti negyedszázad, amiről akkor-rajt beszélni sem volt illómos. Pedig akkor lett egyeteme Szegednek - éppen a kolozsvári „repatriálásával” - akkor szentelték fel a Dómot, akkor indult a szabadteri játékok sorozata, akkor működött itt Móra Ferenc és Juhász Gyula, József Attila és Radnóti Miklós, Sik Sándor és Vinkler László, a Szegedi Fialok Művészeti Kollégiuma, és akkor kapta Nobel-díját Szent-Györgyi Albert.

Közhely, de igaz, a téma az utcán hever. Nem hiszem, hogy lesz olyan időszak, amikor témahiányban szenvednénk. Ennek a városnak van annyi lapangó értéke, most születés alkntása, vannak olyan lokálpatriótái, olyan minőségcentrikus vezetői, olyan nemzetközileg is jegyzett tudóssal, akik biztos hátteret, folyton megújuló szellemi izgalmakat és tartást tudnak adni a folyóiratnak. Természetesen nem gondolkodhatunk a körülményen belül. Minden olyan jelenségre igyekezzünk fókuszálni, mely Szeged vonzerejét és kisugárzó hatását bizonyítja. Nagyszerű kapcsolatok alakítottunk ki szabadkai és újvidéki, temesvári és aradi kollégákkal, így számatinkban rendszeresen megjelennek azok az írók, tanulmányok, kritikák, melyek ezt a nemzetközi regionális

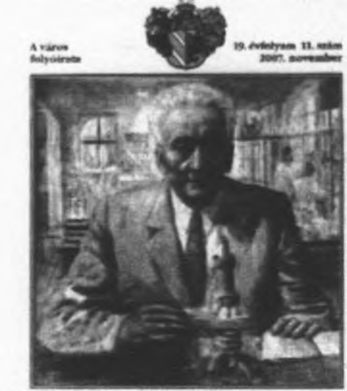
SZEGED

lis gondolkodást reprezentálják. A regionalitás mint európai megközelítése a közeljövő színter minden kérdésének, sokkalta inkább természetesen vizsgálódási mód, hiszen természeti, geológiai, néprajzi, történelmi egységrel lévén szó, erőteljesebb és genetikusan kódoltan működik, mint a hatalmi játszmák által mesterségesen kijelölt határok, megkötött eszmék, kötelezően előírt penzumok. Ennek a szellemi regionalitásnak, ennek a természetes együttműködésnek is komoly műhelye lett a SZEGED.

Az elmúlt évben jónéhány nagyobb összehívást készítettünk - első sorban jelentős évfordulókhoz kapcsolódva. Ilyen volt Buday György születésének 100., Szent-Györgyi Albert Nobel-díjának hetven éves, Batthyány Lajos születésének 200. ik, Kodály Zoltán születésének 125. évfordulója. Ez az év is ad feladatot bővelgel. Mátyás király megkoronázásának 500. évfordulóját Magyarországon a Reneszánsz Évének nyilvánították. A mi felfogásunk szerint a magyar reneszánszra emlékezni annyi, mint a mai megújulást elősegíteni, egy új, huszonegyedik századi reneszánsz követének vállalkozni. Aztán ez az esztendő a Biblia Éve is, szembesülnünk kell azal, mit jelent ma a Könyvek Könyve, milyen hatással van a mai olvasóra, művészre, a közéletre? Juhász Gyula 125 éve született, Dankó Pista születésének 150. évfordulóját is ez idén ünnepeljük. Van teendő bőven, s ez így van jól!

SZEGED

A Temesváron megjelenő régi(j)óvilág című regionális folyóirat Szeged különszámot adott ki

Raskovics Ignác: Szendrey Júlia

Egy kép a Móra Ferenc Múzeum évfordulós kiállításáról

2008 JÚN 7

Borító grafika, szerkesztés és előkészítés

Nyomdamester ReProStudio[®]
alkotó technológia